

**Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы
Сукаеш авыл жирлеге Советы карары**

Зур Сукаеш авылы

№ 18

15 октябрь, 2012 ел

Азнакай муниципаль районы
Сукаеш авыл жирлеге территорииесен
төзекләндерү ҡагыйдәләре турында

Россия Федерациясе Конституциясе, «Россия Федерациясендә жирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 131-ФЗ номерлы Федераль закон, Россия Федерациясе Региональ үсеш министрлыгының «Муниципаль берәмлекләрнең территорияләрен төзекләндерү буенча нормалар һәм ҡагыйдәләр эшләү буенча методик күрсәтмәләр раслау турында» 2011 елның 27 декабрендәге 613 номерлы боерыгы, Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы Сукаеш авыл жирлеге уставы нигезендә Сукаеш авыл жирлеге Советы **карап ҡабул итте:**

1. Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы Сукаеш авыл жирлеге территорииесен төзекләндерү ҡагыйдәләрен (кушымта) расларга.
2. Элеге каарны Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы Сукаеш авыл жирлеге мәгълүмат стендларында халыкка белдерергә.
3. Элеге каар үтәлешен контролльдә тоту буенча үземне җаваплы итеп билгелим.

Рәис:

З.Ж.Закирова

**АЗНАКАЙ МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫ
СУКАЕШ АВЫЛ ЖИРЛЕГЕ ТЕРРИТОРИЯСЕН
ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ КАГЫЙДӘЛӘРЕ**

1 БҮЛЕК. ГОМУМИ НИГЕЗЛӘМӘЛӘР

1.1. Сукаеш авыл жирлеге территорииясен төзекләндерү кагыйдәләре (алга таба – Кагыйдәләр) куркынычсыз, уңайлы һәм күркәм авыл тирәлеген булдыру өчен төп параметрларны һәм төзекләндерү элементларының зарури минималь қушылмасын билгели, тышкы төзекләндерү өлкәсендә бердәм һәм үтәү өчен мәжбүри булган кагыйдәләрне һәм таләпләрне билгели, физик затлар өчен дә, юридик затлар өчен дә авыл жирлеге территориияләрен карап тоту тәртибен ачыклый.

1.2. Кагыйдәләр территориияләрне төзекләндерү, төзекләндерелгән территориияләрне эксплуатацияләү буенча чараларны проектлаганда, аларга контролльекне гамәлгә ашырганда кулланылырга мөмкин.

1.3. Кагыйдәләр Сукаеш авыл жирлеге территорииясендә торучы һәм (яки) үзенең эшчәнлеген гамәлгә ашыручы органнар, оешмалар, берләшмәләр һәм үзләренең оешу-хокукый формасы һәм кайсы ведомствоның булуына бәйсез рәвештә бүтән юридик затлар, шулай ук гражданнар һәм вазыйфаи затлар тарафыннан үтәү өчен мәжбүри булып тора.

1.4. Әлеге Кагыйдәләрдә түбәндәге норматив документларга сылтамалар кулланылды:

СП 51.13330.2011 «СНиП 23-03-2003. Тавыштан яклау».

СП 17.13330.2011 «СНиП II-26-76. Түбәләр. Проектлау нормасы».

СП 20.13330.2011 «СНиП 2.01.07-85*. Басымнар һәм йогынтылар».

СНиП 2.01.15-90 «Территорияләрне, биналарны һәм корылмаларны куркынычлы геологик процесслардан инженер саклау».

СП 31.13330.2010 «СНиП 2.04.02-84*. Су белән тәэммин итү. Тышкы чөлтәрләр һәм корылмалар.

СП 32.13330.2010 «СНиП 2.04.03-85. Канализация. Тышкы чөлтәрләр һәм корылмалар»

СП 34.13330.2010 «СНиП 2.05.02-85*. Автомобиль юллары»

СП 42.13330.20011 «СНиП 2.07.01-89*. Шәһәр һәм авыл жирлекләрен планлаштыру һәм төзеп тутыру».

СанПиН 42-128-4690-88 «Торак урыннар территориияләрен карап тотуның санитар нормалары».

СНиП 21-01-97* «Биналарның һәм корылмаларның янғын куркынычсызлыгы».

СП 52.13330.2011 «СНиП 23-05-95*. Табигый һәм ясалма яктырту».

СН 541-52 «Шәһәрләрне, бистәләрне һәм авыл торак пунктларын тышкы яктан яктыртуны проектлау буенча күрсәтмә».

СП 59.13330.2010 «СНиП 35-01-2001. Биналарның һәм корылмаларның аз хәрәкәтләнүче халык төркемнәре өчен мөмкинлекле булуы».

СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200-03 «Предприятиеләрнең, корылмаларның һәм бүтән объектларның санитар-саклык зоналары һәм санитар классификациясе».

СанПиН 2.1.5.980-00 «Өслек суларын саклауга карата гигиена таләпләре».

ГОСТ Р 52289-2004 «Юл хәрәкәтен оештыруның техник чаралары».

ГОСТ 26804-86 «Барьер тибындагы металл юл коймалары».

ГОСТ Р 52290-2004 «Юл билгеләре. Гомуми техник таләпләр».

ГОСТ Р 51256-99 «Юл тамгасы».

ГОСТ Р 52044-2003 «Тышкы реклама чараларына гомуми техник таләпләр. Урнаштыру кагыйдәләре».

1.5. Элеге Кагыйдәләрдә тиешле билгеләмәләре белән түбәндәгө терминнар кулланыла:

Территорияне төзекләндерү – инженер әзерлек һәм куркынычсызлык тәэмин итү, яшелләндерү, түшәмәләр урнаштыру, яктырту, кече архитектура формаларын һәм монумент сәнгате объектларын урнаштыру буенча чаралар комплексы.

Территорияне төзекләндерү элементлары – төзекләндерүнен жыелма өлеше буларак кулланыла торган декоратив, техник, планлаштыру, конструктив жайламалар, үсемлек компонентлары, жиңазлауның һәм бизәүнен төрле төрләре, кече архитектура формалары, капиталь һәм стационар булмаган корылмалар, тышкы реклама һәм мәгълумат.

Төзекләндерү элементларын нормага салу комплексы – авыл жирлеге территорииясендә куркынычсыз, уңайлы һәм күркәм тирәлек булдыру өчен кирәклө төзекләндерү элементларының минималь күшүлмасы.

Төзекләндерү элементларын нормага салу комплексы жирле нормалар һәм Авыл жирлеге территорииасен төзекләндерү кагыйдәләре составында билгеләнә.

Территорияне төзекләндерү объектлары – төзекләндерү эшчәнлеге гамәлгә ашырыла торган авыл жирлеге территориияләре: мәйданчыклар, ишегаллары, кварталлар, вазыйфаи-планлаштыру берәмлекләре, шулай ук бердәм шәһәр төзү регламентациясе (саклык зоналары) яки визуаль-тирәлекле кабул итү (төзелмәләре булган мәйдан, чиктәш территориясе һәм төзеләмәләре булган урам) принцибы буенча аерып чыгарыла торган территориияләр, авыл жирлегенен башка территориияләре.

Территорияне төзекләндерүнен нормага салу объектлары – Территорияне төзекләндерү кагыйдәләрендә алар өчен түбәндәгеләр билгеләнә торган авыл жирлеге территориияләре: төзекләндерү элементларын нормага салу комплексы, аларны әлеге территорииядә урнаштыру кагыйдәләре. Мондый территориияләр булып түбәндәгеләр торырга мөмкин: төрле вазыйфаи билгеләнештәге мәйданчыклар, жәяүлеләр өчен коммуникацияләр, юллар, ижтимагый тирәлекләр, ижтимагый, торак төзелеше урыннары һәм зоналары, житештерү төзелешенен санитар-саклык зоналары, рекреация объектлары, торак пунктының урам-юл чөлтәре, инженер коммуникацияләрнен техник (сак-эксплуатация) зоналары.

Территорияләрне жыештыру – житештерү һәм куллану калдыкларын, башка чүпне жыюга, калдыкларның максус билгеләнгән урыннарына чыгаруга бәйле эшчәнлек төре, шулай ук халыкның экологик һәм санитар-эпидемиологик иминлеген һәм эйләнә-тирә мохитне саклауны тәэмин итүгә юнәлдерелгән бүтән чаралар.

Ташландык транспорт чарасы – милекчесе тарафыннан алты һәм аннан күбрәк айлык срокка башка затларның аннан ирекле файдалана алын чикләми торган торышта (ишекләре, кузовның тәрәзә элементлары, кузовның башка төрле элементлары булмавы, ишекләренен бикләнмәве, ишекләрен бикләү мөмкинлеге булмавы сәбәпле h.b.) калдырылган, шулай ук билгеләнеше буенча

файдалану мөмкинлеге булмау билгеләренә ия булган (тәгәрмәчләре тишелгән, тәгәрмәчләре яки башка төрле конструктив детальләре юк һәм башкалар) һәм шул ук вакытта уртак файдалана торган (йорт яны территорияләрендә), транспорт чараларын саклау өчен билгеләнмәгән (транспорт чараларын урнаштыру өчен махсус билгеләнгән урыннардан читтә) урыннарда торган яки озак вакыт дәвамында (алты ай һәм аннан да күбрәк) транспорт чараларын урнаштыру өчен махсус билгеләнгән урыннарда (парковкаларда, парковкага күя торган урыннарда, түләүле автотукталышларда, гаражлардан яки техника саклау өчен билгеләнгән башка төрле биналардан, урыннардан тыш) торучы һәм транспорт белән үтәргә, жәяулеләргә йөрергә, территорияне жыештырырга, ашыгыч хезмәт күрсәтүче автомашиналарның, башка төрле махсус транспортларның, чүп жыючы машиналарның подъездларга, чүп контейнерларына үтеп керүенә комачаулык торган һәм (яки) Жирлек территориясен төзекләндерү кагыйдәләрен бозып урнаштырылган транспорт чарасы. Ташландык транспорт чарасы, транспорт белән үтәргә, жәяулеләргә йөрергә, территорияне жыештырырга, ашыгыч хезмәт күрсәтүче автомашиналарның, башка төрле махсус транспортларның, чүп жыючы машиналарның подъездларга, чүп контейнерларына үтеп керүдә булган каршылыкларны бетерү, шулай ук потенциаль террорчылык куркынычын юкка чыгару максатларында билгеләнгән тәртиптә эвакуацияләнергә тиеш.

Транспорт чараларын урнаштыру өчен махсус билгеләнгән урыннар – законнарга туры китереп оештырылган автомобиль тукталышы урыннары, гаражлар, төзәтә торган осталанәләр һәм техника саклау (техникага хезмәт күрсәту) өчен билгеләнгән башка төрле биналар, урыннар; Министрлар Советы – Россия Федерациясе Хөкүмәтенен «Юл йөрү кагыйдәләре турында» 1993 елның 23 октябрендәге 1090 номерлы карагы белән расланган Россия Федерациясе Юл йөрү кагыйдәләре нигезендә билгеләнгән парковкалар (парковкага кую урыннары).

Йорт яны территориясе – торак күпфатирлы бинага чиктәш булып торучы, яшелләндерү элементларын, керә торган урыннарга жәяуләп керә торган, йортка транспорт белән килә торган юлларны, әлеге йортта яшәүчеләр өчен мәйданчыкларны (балалар өчен, спорт, ял итү, контейнерлар, этләрне йөртеп керү өчен) һәм йортка хезмәт күрсәту, аны эксплуатацияләү һәм төзекләндерү өчен билгеләнгән бүтән объектларны үз эченә алган жир кишәрлеге.

Йорт хайваны – физик яки юридик затта асрауда торучы хайван.

Йорт хайваны асрау – йорт хайванының хужасы тарафыннан хайванның гомерен һәм сәламәтлеген саклау, йорт хайваныннан сәламәт токым алу, шулай ук жәмәгатьчелек тәртибен һәм кешеләрнең һәм хайваннарның иминлеген тәэммин итү өчен күрелә торган чаралар.

1.6. Сукаеш авыл жирлеге территориясендә әлеге Кагыйдәләрнең таләпләре үтәлүен тикшерүдә тотуны авыл жирлеге башкарма комитеты житәкчесе яки белгеч гамәлгә ашыра.

2 БҮЛЕК. ТЕРРИТОРИЯНЕ ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ ЭЛЕМЕНТЛАРЫ

2.1. Территорияне инженер әзерләү һәм саклау элементлары

2.1.1. Территорияне инженер әзерләү һәм саклау элементлары

территориядән файдалануның куркынычсыз һәм уңайлыштыру булуын, яңа төзелешкә яки реконструкциягә бәйле рәвештә аны табигый һәм техноген йогынтының тискәре күренешләреннән саклауны тәэмин итә. Территорияне инженер әзерләү һәм яклау элементларын проектлау рельефны һәм жир өслеге сулары ағынтысын оештыру буенча чаралар составында башкарыла.

2.1.2. Төзекләндерүне проектлаганда рельеф оештыру бурычларын территорииянең вазыйфаи билгеләнешенән һәм аны үзгәртеп кору һәм реконструкцияләү максатларыннан чыгып билгеләргә кирәк. Реконструкцияләнә торган территория рельефын оештыруны, кагыйдә буларак, рефльефны, туфрак капламын, булган яшел утыртмаларны, тиешле жир өслеге су бүлгече шартларын максималь саклауга, чыгарыла торган грунтларны төзелеш мәйданчыгында файдалануга юнәлтергә кирәк.

2.1.3. Рефльефны оештырганда туфракның 150-200 мм калынлыгындагы ундырышлы өслеген салдыруны һәм аны вакытлыча саклау урынын жиналдыруны, ә анда теләсә нинди төрдәге пычратуның нормадан артык өлеше булмавы расланса, пычранудан яклау чараларын күздә тотарга кирәк. Грунтны өстәп салганда территориядә фәкат минерал грунтларны һәм туфракның өске ундырышлы катламнарын гына кулланырга рөхсәт ителә.

2.1.4. Рельефны террасалаганда терәүгә куелган диварчыклар һәм авыш янтыклар проектларга. Авыш янтык почмакларының максималь рөхсәт ителә торган зурлыклары грунтларның төренә, аларның консистенциясенә, тыгызлыгына һәм төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре нигезендә авыш янтык биеклегенә карап билгеләнә.

2.1.5. Авыш янтыкларны ныгытырга. Ныгыту материалын һәм технологиясен сайлау авыш янтык урнашкан урынга, сөзәк урынга механик басымнарының күзалланган дәрәҗәсенә, сөзәклекнән һәм формалаштырыла торган тирәлекнән текәлегенә бәйле.

2.1.6. Терәүгә куела торган диварчыкларны берләштерелә торган террасалар биеклегенән аермасын исәпкә алыш проектларга кирәк. 0,4 м азрак төшкән рельефны борт ташы яки табигый таш салыш ясарга киңәш ителә. Рельеф 0,4 м артыграк төшкәндә, терәүгә куела торган диварчыклар терәүле диварчыкларның гравитацияле (авыр итеп корылган монолитлы) яки субайлы (юка анкерлы, субайлы түшәлмәләр) төрләре белән өске террасаның тотрыклылыгын тәэмин итеп, инженер корылма буларак проектлана.

2.1.7. Аларга транспорт коммуникацияләрен урнаштырганда терәүле диварчыкларны һәм авыш янтыкларның өске қырый сызыкларын ГОСТ Р 52289, ГОСТ 26804 туры китереп киртәләүне күздә тотарга кирәк. Шулай ук әлеге корылмалар тирәли урнаштырыла торган жәяүле юлларын да, терәүле диварчык 1,0 м биегрәк, ә авыш янтык 2 м биегрәк булганда, киртәләп алуны күздә тотарга кирәк. Коймаларның биеклеге – кимендә 0,9 м.

2.1.8. Магистраль юллар буйлап урнаша торган ясалма рельеф элементлары (терәк диварлар, жир өемнәре, уемнар) тавыштан саклаучы экраннар рәвешендә файдаланылырга мөмкин.

2.1.9. Жир өслеге сулары ағынтысын проектлаганда СНиП 2.04.03 таянып эш итәргә кирәк. Ағынты оештырганда рельефны оештыру һәм су ағызу жайлланмаларының ачык яки ябык системасын: су ағызу трубаларын (су ағып төшә торган жайлланмаларны), улакларны, кюветларны, нык авыш улакларны, яңгыр суларын кабул итүче коеларны урнаштыру мәсьәләләренен комплекслы хәл ителүен тәэмин итәргә кирәк. Жир өслегендәге су бүлгечне проектлау жир

эшләренең минималь күләмендә һәм суның тиз, туфрак эрозиясе мөмкинлеген калдырmasлык итеп агуын күздә тотып гамәлгә ашырылырга тиеш.

2.1.10. Ачык су бүлү җайланмаларын куллану парклар һәм урман парклары территорияләре чикләрендә рөхсәт ителә. Ачык улакларны (каналарны, кюветларны) тәбе яки барлық периметры буенча ныгытырга (кәс, таш, монолит бетон, жыелма тимер-бетон, керамика h.б.), кюветларның авыш янтыклы почмагын грунт төрләренә карап кулланырга кирәк.

2.1.11. Минималь һәм максималь авышлыкларны суның юдымый торган тизлекләрен исәпкә алыш билгеләргә кирәк, мондый тизлекләр су бүлү элементларының каплау төренә карап билгеләнә. Яңғыр суларының агу тизлеге максималь мөмкин булғаннан югарырак булған рефльеф урыннарында суны тиз ағыза торган җайланмалар (басмалы су төшергечләр) урнаштырылуын тәэмин итәргә кирәк.

2.1.12. Рекреация объектлары территорияләрендә су бүлү улаклары жәяүле коммуникацияләре түшәмәсенең газон белән тоташуын тәэмин итә ала, аларны түшәү элементларыннан (яссы йомры таш, шакмаклап ватылган яки киселгән таш, таш плитә h.б.) ясарга киңәш ителә, ялганыш урыннарын югары сыйфатлы балчык измәсе белән сылап куярга киңәш ителә.

2.2. Яшелләндерү.

2.2.1. Яшелләндерү – территорияне яшелләндерү һәм ландшафтын оештыру элементы, авыл жирлеге тирәлекен үсемлек компонентларыннан актив файдаланып формалаштыруны, шулай ук авыл жирлеге территорииясендә элегрәк ясалган яки баштан ук булған табигый тирәлекне саклап тотуны тәэмин итә.

2.2.2. Утыртмаларның һәм яшелләндерүнең төп типлары булып түбәндәгеләр тора: агач биләмәләре, агач төркемнәре, агачтан тасма суалчаннар, тере читәннәр, ян утыртмалар, кечкенә урманнар, ике яклап утыртылган агачлар, газоннар, чәчәклекләр, утыртмаларның төрле төрләре (аллея, рәт, бәйләм итеп h.б.). Утыртмаларның тибын сайлауга карап, утыртмаларның күләм-структурата төзелеше билгеләнә һәм яшелләндерелгән территорияләрнең үзара һәм торак пунктывнадагы төзелмәләр белән визуаль-композицион һәм вазыйфаи бәйләнеше тәэмин ителә.

2.2.3. Сукаеш авыл жирлеге территорииясендә яшелләндерүнең ике төре кулланылырга мөмкин: стационар – үсемлекләрне грунтка утырту һәм мобиЛЬ – үсемлекләрне махсус күчмә савытларга (контейнерларга, чулмәкләргә h.б. утырту). Стационар һәм мобиЛЬ яшелләндерү гадәттә табигый һәм ясалма рельеф элементларында архитектура-ландшафт объектларын (газоннар, бакчалар, чәчәклекләр, куаклы һәм агачлы мәйданчыклар h.б.) булдыру өчен, биналарның һәм корылмаларның түбәләрендә (түбә яшелләндерү), фасадларында (вертикаль яшелләндерү) кулланыла.

2.2.4. Яшелләндерүне проектлаганда: агач һәм куаклык утыртмаларның инженер чөлтәрләренә, биналарга һәм корылмаларга кадәрге минималь аралыгын, утыртмаларны утырту өчен кантарларның, чокырларның һәм траншеяләрнең зурлыкларын (әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтанаң 2 нче таблицасы) исәпкә алыша кирәк. Торак пунктывның төрле территорияләрендә утыртмаларның максималь күләмен (әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтанаң 3 нче таблицасы), төрле вазыйфаи билгеләнештәге урыннарда яшелләндерелә торган территорияләрнең чамаланган процентын һәм утырту материалын сортларга аеру өчен таләпләрне (әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтанаң 4-9

таблицалары) сакларга киңәш ителә.

2.2.6. Жылылык трассалары эшләгән зоналарда агачлар утыртканда жылылык трассасы күчәреннән һәр яклап туфрак интенсив жылынганда – 2 м кадәр, уртacha жылынганда – 2-6 м, az жылынганда – 6-10 м аралыгында туфракның жылыну факторын исәпкә алу зарур. Жылылык трассалары янында түбәндәгеләрне урнаштырырга киңәш ителми: юкә, өрәңге, сирин, зелпе – 2 м якынрак, дуләнә, кизил куагы, кәсләр, карагай, каен – 3-4 м якынрак.

2.2.7. Тискәре техноген һәм климат факторлары торак пунктынdagы төрле территорияләргә йогынты ясаганда, явлагыч утыртмалар формалаштырырга киңәш ителә; берничә фактор йогынтысы булганда ешлыгы һәм (яки) территориянең вазыйфаи билгеләнеше өчен аеруча әһәмиятлелеге буенча өстен торучысын сайларга киңәш ителә.

2.2.8.1. Жилдән саклау өчен чаршавының вертикаль йомыклыгы 60-70%лы чeltәрле конструкцияле яшел утыртмаларны куллану киңәш ителә.

2.2.8.2. Тавыштан саклаучы утыртмаларны бер рәтле яки күп рәтле кимендә 7 м рәт утыртмалары рәвешендә, рәттә өлкән агачларның кәүсәләре арасынdagы аралыкны 8-10 м зурлыгында (киң ябалдашлы булганда), 5-6 м (уртacha ябалдашлы), 3-4 м (тар ябалдашлы) тәэмим итеп проектларга, тирәлекне куак рәтләре белән тутырырга. Тавыш кимүнең көтелгән дәрәҗәсе әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтандың 7 таблицасында күрсәтелде.

2.2.8.3. Йаваның пычрану дәрәҗәсе югары торган шартларда күп рәтле агач-куак утыртмалары формалаштырырга: жилләту режимы яхшы булганда – ябык типлы (ябалдашлары йомыла), жилләту режимы начар булганда – ачык, иләкләүче тибында (ябалдашлары йомылмый).

2.3. Өслекләрне тоташтыру.

2.3.1. Өслекләрне тоташтыру элементларына борт ташларының төрле төрләрен, пандусларны, басмаларны, баскычларны кертәләр.

Борт ташлары

2.3.2. Тротуар белән юл тоташкан өлештә бортлы юл ташларын куярга киңәш ителә. Борт ташларын юл өслеге дәрәҗәсеннән кимендә 150 мм норматив арттырып куярга киңәш ителә, ул түшәмә өслекләрен тәзәткән очракта да сакланырга тиеш. Газон белән юл түшәмәсе тоташкан урыннарда газонга автотранспорт үтеп керүен булдырмас өчен үзәк урамнарда, шулай ук эре хезмәт күрсәту объектларындагы автотукталыш мәйданчыкларында биегәйтләрне борт ташын кулланырга киңәш ителә.

2.3.3. Жәяүле коммуникацияләре түшәмәсе газон белән тоташканда кимендә 0,5 м аралыгында газон өстеннән кимендә 50 мм биеклек бирә торган бакча бортын урнаштырырга мөмкин, ул газонны саклый һәм түшәмәгә пычрак һәм үсемлек чубе эләгүен булдырмый, аның хезмәт итү срокын озынайта. Жәяүлеләр зоналары территориясендә төрле типтагы түшәмәләргә тоташкан урыннарны ясау өчен табигый материаллардан (кирпеч, агач, йомры ташлар, керамик борт h.б.) файдаланырга мөмкин.

Басмалар, баскычлар, пандуслар

2.3.4. Жәяүле коммуникацияләренең авышлыгы 60% артыграк булганда баскычлар урнаштыруны күздә тотарга кирәк. Сәламәтлек саклау учреждениеләре һәм массакуләм килә торган башка объектлар урнашкан урыннарда тәп жәяүле коммуникацияләрендә авышлыкларның дәрәҗәсе 50% артыграк булганда зарури тәртиптә пандуслар белән тәэмим итеп, басмаларны һәм баскычларны күздә тотарга кирәк. Тәп жәяүле коммуникацияләре юллар

белән кисешкәндә яки башка, бинада проектлау өчен сөйләшенгән очракларда тротуар түшәмәсеннән юл түшәмәсенә чыгуны тәэммин итү өчен бордюр пандусын күздә тотарга кирәк.

2.3.5. Рельеф сикертмәләрендә ачык баскычларны проектлаганда басмаларның биеклеге – кимендә 120 мм, киңлеге – кимендә 400 мм һәм югары торучы басма ягына таба авышлыгы – 10-20%. Йәр 10-12 басмадан соң кимендә 1,5 м озынлыгында мәйданчыклар урнаштырырга. Төшкәндә һәм менгәндә баскычларның беренче басма кырыларын ачык контраст төсендәге полосалар белән аерып күрсәтергә. Бер марш чикләрендәге тышкы баскычларның барлык басмаларын да басманың киңлеге һәм күтәрелеш биеклеге буенча бертөрле итеп урнаштырырга кирәк. Инде бар булган торак пункты территорияләрен реконструкцияләү шартларында баскычлар проектлаганда, басмаларның биеклеге 150 мм кадәр арттырылырга, ә басмаларның киңлеге һәм мәйданчыкның озынлыгы тиешенчә 300 мм кадәр һәм 1,0 м кадәр киметелергә мөмкин.

2.3.6. Пандус шумый торган материалдан кытыршы текстуралы өслек белән, яссы чокырлар калдырмыйча ясала. Читләтеп тора торган пандус конструкцияләре булмаганда биеклеге кимендә 75 мм һәм тоткычлары булган киртәләп торучы бортны күздә тотарга кирәк. Күтәрелеш биеклегеннән пандус авышлыгының бәйләнешен әлеге Кагыйдәләрнең 2 нче кушымтасындағы 12 нче таблицасына карап кулланырга. Бордюр пандусы авышлыгын ин күбе 1:12 исәбеннән кулланырга.

2.3.7. Пандус борылганда яки аның озынлыгы 9 м артыграк булганда, һәр 9 м артмаган ешлыкта 1,5x1,5 м зурлыгындағы яссы мәйданчыклар ясауны күздә тотарга кирәк. Төшү өлеше тәмамланган яссы мәйданчыкларда дренаж жайлланмаларын проектларга кирәк. Пандус башында һәм ахырында юлның яссы өлешләрен эйләнә-тирәлек өслегеннән аерылып тора торган текстура һәм төс белән эшләргә кирәк.

2.3.8. Баскычның яки пандусның ике ягыннан да 800-920 мм биеклегендә түгәрәкләр яки дүртпочмаклап киселгән, кул белән тоту өчен уңайлы һәм стенадан 40 мм ераклыкта торучы тоткычлар каарга кирәк. Баскычларның киңлеге 2,5 м һәм аннан күбрәк булганда, аерып торучы тоткычларны күздә тотарга. Тоткычларның озынлыгын пандус яки баскыч озынлыгыннан һәр яктан да кимендә 0,3 м зуррак итеп, тоткычларның башларын йомры һәм шома итеп урнаштырырга кирәк. Проектлаганда кулның металл белән тоташуын чикли торган тоткыч конструкцияләрен каарга кирәк.

2.3.9. Жирнең (шул исәптән үлән түшәлгән) сөзәк урыннары баскычларга, пандусларга, терәүле диварларга, башка техник инженер корылмаларына тоташкан зоналарда әлеге Кагыйдәләрнең 2.1.5 пунктына ярашлы чаралар башкарыла.

2.4. Коймалар.

2.4.1. Төзекләндерүү максатларында Сукаеш авыл жирлеге территорииясендә коймаларның төрле төрләрен күздә тотарга киңәш ителә, алар түбәндәгечә аерыла: билгеләнеше буенча (бизәү, саклау өчен, икесенең бергә күшүлүү), биеклеге буенча (тәбәнәк – 0,3-1,0 м, уртача – 1,1-1,7 м, биек – 1,8-3,0 м), материал төре буенча (металл, тимер-бетон һ.б.), карау буенча үтеп керүчәнлек дәрәжәсе буенча (үтәкүренмәле, каты), стационар дәрәжәсе буенча (дайми, вакытлыча, күчереп йөртөлә торган).

2.4.2. Коймаларны аларның урнашкан урынына һәм ГОСТлар буенча

билгеләнешенә, сертификатланган эшләнмәләрнең каталогларына, хосусый проектлау проектларына туры китереп проектларга кирәк.

2.4.2.1. Тарихи-мәдәни мирас һәйкәлләре территорияләрен әлеге территорияләр өчен билгеләнгән регламентларга ярашлы рәвештә коймаларга киңәш ителә.

2.4.2.2. Иҗтимагый, торак, рекреация билгеләнешендәге территорияләрдә каты һәм тимер-бетон коймалар проектлау рөхсәт ителми. Декоратив металл коймалар кулланырга киңәш ителә.

2.4.3. Газоннар подъездларга, автотранспорт тукталышы урыннарына тоташкан җирләрдә, автомобильләрнең газонга үту һәм газон аша сукмаклар тапталу мөмкинлеге булган урыннарда кимендә 0,5 м биеклегендә яклаучы металл коймалар урнаштыруны күздә тоту киңәш ителә. Коймаларны газон территориясендә тоташкан урын чигеннән 0,2-0,3 м тирәсе аралык калдырып урнаштырырга киңәш ителә.

2.4.4. Жир асты корылмалары белән кисешкән урыннарда коймаларның уртача һәм биек төрләрен проектлаганда төзәтү яки төзу эшләрен башкару мөмкинлеген бирә торган койма конструкцияләрен күздә тотарга кирәк.

2.4.5. Жәяүлеләр интенсив йөргән зоналарда яки төзу һәм үзгәртеп кору эшләрен башкару зоналарында агачлар үскәндә, яклауның башка төрләре булмаганда агачның яшенә, токымына һәм башка төрле сыйфатламаларына карап, биеклеге 0,9 м һәм андан биегрәк, диаметры 0,8 м һәм андан артыграк булган кәүсә тирәли я克拉ғыч коймалар урнаштыруны күздә тотарга кирәк.

2.5. Кече архитектура формалары.

2.5.1. Кече архитектура формаларына (КАФ) түбәндәгеләр карый: Сукаеш авыл җирлеге территориясендә монумент-декоратив бизәкләү элементлары, мобиЛЬ һәм вертикаль яшелләндерү җайланмалары, су җайланмалары, муниципаль мебель, коммуналь-көнкүреш һәм техник җайланмалар. Кече архитектура формаларын проектлаганда һәм сайлаганда сертификатлы эшләнмәләр каталогларын кулланырга.

Яшелләндереп бизәкләү җайланмалары

2.5.2. МобиЛЬ һәм вертикаль яшелләндереп бизәкләү өчен түбәндәге төр җайланмаларны кулланырга киңәш ителә: рәшәткәләр, үрелеп үсә торган үсемлекләр өчен баскычлар, үрмәләп үсә торган үсемлек әвеслекләре, чәчәклекләр, гөл чүлмәкләре. Рәшәткәләр һәм үрелеп үсә торган үсемлекләр өчен баскычлар – үрелеп яки терәлеп үсә торган үсемлекләр белән яшелләндерү өчен рәшәткә рәвешендәге жиңел агач яки металл конструкцияләр, тыныч ял почмакларын, кояштан ышыклану урыннарын ясау, мәйданчыкларны, техник җайланмаларны һәм корылмаларны киртәләү өчен кулланылырга мөмкин. Үрмәләп үсә торган үсемлек әвеслекләре – чатыр, галерея яки әвеслек рәвешендә агачтан яки металлдан эшләнә торган жиңел рәшәткә җайланмалары, «яшел тоннель», мәйданчыклар яки архитектура объектлары арасынdagы кичү буларак кулланыла. Чәчәклекләр, гөл чүлмәкләре – үсемлек грунты белән зур булмаган савытлар, аларга чәчәк үсемлекләре утыртыла.

Су җайланмалары

2.5.3. Су җайланмаларына фонтаннар, эчә торган фонтанчыклар, бюветлар, чишмәләр, декоратив сулыклар керә. Су җайланмалары декоратив-эстетик функцияне башкара, микроклиматны, һава һәм акустика тирәлеген яхшырта. Барлық төр су җайланмаларын су ағыза торган, артык суны читкә дренаж чөлтәренә һәм яывым-төшем канализациясендә жибәрә торган трубалар

белән жиһазларга кирәк.

2.5.3.1. Фонтаннарны хосусый проект эшләнмәләренә нигезләнеп проектларга кинәш ителә.

2.5.3.2. Эчә торган фонтанчыклар типик та, махсус башкарылган проект буенча да ясалырга мөмкин, аларны ял зоналарында урнаштырырга кирәк һәм спорт мәйданчыкларында – кинәш ителә. Эчә торган фонтанчык урнаштыру урынын һәм аңа бара торган юлны каты төрдәгә түшәмә белән түшәргә кирәк, аның биеклеге өлкәннәр өчен 90 см биегрәк булырга һәм балалар өчен 70 см артмаска тиеш.

2.5.3.3. Шунысын исәпкә алырга кирәк: авыл жирлеге территориясендәгә чишмәләр СанПиН таләпләренә ярашлы рәвештә су сыйфатына туры килергә һәм санитар-эпидемиологик күзәтчелек органнарыннан уңай бәяләмә алырга тиеш, табигый комплекслы махсус сакланучы территорияләрдә чишмә ясаганда, югарыда аталган бәяләмәдән тыш, табигатьтән файдалану һәм әйләнәтире мөхитне саклау буенча вәкаләтле органнардан рөхсәт алу таләп ителә. Чишмәләрне каты түшәмәле килү юлы һәм мәйданчыгы белән, чишмә сүян бирү жайламасы (улак, труба, башка төрле су ағыза торган жайлама) белән, су алу чынаягы, су ағызу системасы белән жиһазларга кинәш ителә.

2.5.3.4. Декоратив сұлыкларны рельефтан файдаланып яки тигез өслектә газон белән берләштереп, плитә түшәмәсе, чәчәклекләр, агач-куак утыртмалары белән корырга кинәш ителә. Сұлыкның тәбе шома, чистарту өчен жайлама булырга тиеш. Чәчәкле һәм төсле бизәлеш алымнарыннан файдаланырга кинәш ителә.

Мебель

2.5.4. Сукаеш авыл жирлеге мебеленә (муниципаль мебель) түбәндәгеләр карый:

жәмәгать транспорты, рекреация һәм ишегалды территорияләрендә урнаштырыла торган төрле төрдәгә ял иту эскәмияләре;

эскәмияләр һәм өстәлләр – өстәл уеннары, жәйге кафе h.б. мәйданчыкларында.

2.5.4.1. Эскәмияләрне каты түшәмәле урыннарга яки фундаментка урнаштырырга. Ял иту, урман-парк, балалар мәйданчыклары зоналарында эскәмияләрне йомшак төрле түшәмәләргә урнаштырырга рөхсәт ителә. Фундамент булганда, аның өлешләрен жир өслегенә чыгып тормаслык итеп ясарга кирәк. Өлкән кешегә ял иту өчен эскәмия биеклеге юл түшәмәсе өслегеннән башлап яссы утыру өлешенә кадәр – 420-480 мм. Ял иту эскәмиясенең өслеген агачтан, суга каршы торырлык итеп төрлечә эшкәртеп ясарга кинәш ителә (барыннан бигрәк ялагыч состав белән).

2.5.4.2. Урнаштырыла торган муниципаль мебель саны территориянең функциональ билгеләнешенә һәм әлеге территориягә килүчеләр санына карап билгеләнә.

Урамдагы коммуналь-көнкүреш жайламалары

2.5.3. Урамдагы коммуналь-көнкүреш жайламалары гадәттә чүп жыя торган савытларның – контейнерларның һәм чүп савытларының төрле төрләреннән гыйбарәт. Теге яки бу коммуналь-көнкүреш жайламасын сайлаганда төп таләпләр булып түбәндәгеләр тора: экологиялелек, куркынычсызлык (очлы почмакларының булмавы), файдаланудагы жиңеллеге, чистарту жиңеллеге, күркәм тышкы кыяфәте.

2.5.3.1. Көнкүреш чубен жыю өчен урамнарда, мәйданнарда, рекреация

объектларында кечкенә габаритлы (кече) контейнерларны (0,5 куб. м. азрак) һәм (яки) чүп савытларын кулланырга, аларны сәүдә һәм жәмәгать туклануы объектларына, ижтимагый билгеләнештәге башка учреждениеләргә, торак йортларга һәм транспорт корылмаларына (автобус тукталышлары) керә торган урыннарда урнаштырырга кирәк. Кече контейнерларны һәм чүп савытларын (югарыда саналған объектлар янында мәжбүри урнаштыруны исәпкә алмыйча) урнаштырганда интервал түбәндәгечә булырга тиеш: төп жәяүле коммуникацияләрендә – 60 м артык түгел, авыл жирлегендәге башка территорияләрдә – 100 м артык түгел. Рекреация объектлары территориясендә кече контейнерларны һәм чүп савытларын эскәмияләр, капиталь стационар булмаган корылмалар һәм урамдагы, туклану продуктларын сатуга юнәлдерелгән техник жайланмалар янәшәсендә урнаштыруны күздә тотарга кирәк. Барлық очракларда да жәяүлеләргә, инвалид һәм бала коляскалары белән йөрүгә комачауламаслык итеп урнаштыруны күздә тотарга.

Урамдагы техник жайланмалар

2.5.4. Урамдагы техник жайланмаларга түбәндәгеләр карый: таксофон корылмалары, почта әржәләре, су һ.б. сатучы автоматлар, сәүдә палаткалары, инженер жайланмасы элементлары (инвалид коляскаларын күтәрту мәйданчыклары, карый торган люклар, янгыр суларын кабул итү коеларының рәшәткәләре, жир асты коммуникацияләренең жилләтү шахталары, телефон элементтәсе шкафлары һ.б.).

2.5.4.1. Урамда техник жайланма урнаштыру жайланмага үңайлыш килү урынын тәэмин итәргә һәм 3 СНиП 35-01 бүлегенә туры киләргә тиеш.

2.5.4.2. Ижтимагый, торак, рекреация билгеләнешендәге территорияләрдә таксофоннар урнаштырганда аларны электр белән яктыртуны күздә тотарга киңәш ителә. Таксофоннар урнаштыру урыннарын телефон канализациясе каналының (труба) салынма жайланмаларына totashу урыннарыннан һәм электр белән тәэмин итү өчен каналдан (трубадан) максималь якын тирәдә проектларга кирәк. Таксофоннарны тимер акча кабул итү ярыгының түшәмә өслегеннән 1,3 м тәшкил итәрлек биеклектә; почта әржәсeneң кабул итү ярыгын түшәмә өслегеннән 1,3 м биеклектә урнаштырырга.

2.5.5. Инженерлык жайланмалары элементларын ясау формалаштырыла торган тирәлекнең төзекләндерелү дәрәҗәсен бозарга, хәрәкәт итү шартларын начарайтырга, техник шартларга каршы килергә тиеш түгел, шул исәптән:

- жәяүле коммуникацияләре (шул исәптән урам юлларында) территориясендә урнашкан карау коеларының люк капкачларын чиктәш территорияләр түшәмәсе белән бер дәрәҗәдә проектларга кирәк, яки тамгаларның аерылып тора торган өлеше 20 мм артмаска, ә люк кырые белән тротуар түшәмәсе арасындагы аралыклар – иң күбе 15 мм;

- вентиляция шахталарын рәшәткәләр белән жиһазларга.

2.6. Уен һәм спорт жайланмалары.

2.6.1. Авыл жирлеге территориясендә уен һәм спорт жайланмалары уен, физик культура-савыктыру жайланмаларыннан, корылмаларыннан һәм (яки) аларның комплексларыннан гыйбарәт булырга мөмкин. Балалар һәм яшүсмерләр өчен уен һәм спорт жайланмалары составын сайлаганда жайланманың төрле яшь төркемнәренең анатомик-физиологик үзенчәлекләренә (әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшүмтәнәң 13 нче таблицасы) ярашуын тәэмин итәргә кирәк.

Уен жайланмасы

2.6.2. Шунысын исәпкә алырга кирәк: уен жайланмасы санитар-гигиена нормаларына, баланың гомерен һәм сәламәтлеген саклау таләпләренә җавап бирергә, техник эксплуатациядә уңайлы, эстетик күркәм булырга тиеш. Элементларның бэйләнеш вариантын тәэмин итә торган модульле жайланма кулланырга тәкъдим ителә.

2.6.3. Уен жайланмалары материалына һәм аны эшкәртү шартларына карата таләпләр:

- каты токымлы агачтан ясалган, черүгә, коруга, янып китүгә, ярыуга каршы махсус эшкәртелгән агач жайланма; шомартылган, очлы почмаклары йомрыландырылган;

- металл өстенлекле рәвештә терәк булып торучы жайланма конструкцияләре өчен, ялгану өлешләре ышанычлы һәм тиешенчә эшкәртелгән булырга тиеш (суга чыдарлық итеп буялган, тузыгуга каршы тышча белән капланган); металл-пластик кулланырга киңәш ителә (жәрәхәтләми, тузыкмый, кышкы салкыннарга чыдам);

- жайланмаларның бетон һәм тимер-бетон элементлары кимендә 300 маркалы, кимендә 150 салкыннарга чыдамлы, шома өслекле бетоннан ясалган булырга тиеш;

- пластик һәм полимер жайланмалар шома өслекле һәм якты, климат факторлары тәэсирендә уңмый торган чиста буяу төсләре гаммасы белән ясалырга тиеш.

2.6.4. Уен жайланмалары конструкцияләренә булган таләпләрдә очлы почмакларны, баланың тәне кысылып калырга мөмкин булган урыннарны, аларның хәрәкәт итү торышында жайланма элементларына эләгүен булдырмаска кирәк; жайланма тоткычлары тулысынча бала кулы белән тотарлык булырга тиеш; балаларга ашыгыч ярдәм күрсәту өчен уен жайланмалары комплексларына, эчке тирәлек тирәнлеге 2 м артык булганда, кимендә 500 мм диаметрындагы тишекләр (кимендә ике) рәвешендә эчкә үтеп керү мөмкинлеген калдыруны күздә тотарга кирәк.

2.6.5. Балаларның уен мәйданчыкларына уен жайланмаларын урнаштырганда әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтандың 15 нче таблицасына туры китереп, минималь куркынычсызлык аралыкларын сакларга кирәк. Аталган аралыклар чигендә мәйданчык территориясе урыннарында башка төрле уен жайланмаларын, эскәмияләр, чүп савытлары, борт ташлары һәм каты төрдәге түшәмәләр, шулай ук ботаклар, кәүсәләр, агач тамырлары урнаштыру рөхсәт ителми. Уен жайланмалары һәм аның аерым өлешләре параметрларына карата таләпләр әлеге Кагыйдәләрнең 2 нче күшымтасындагы 14 нче таблицада күрсәтелде.

Спорт жайланмалары

2.6.6. Халыкның барлык яштәге төркемнәре өчен билгеләнгән спорт жайланмалары спорт, физик культура мәйданчыкларына яисә рекреацияләр составында махсус жиһазландырылган жәяүле коммуникацияләрендә (сәламәтлек сукмаклары) урнаштырыла. Махсус физик культура снарядлары һәм тренажерлар рәвешендәге спорт жайланмасы заводта ясалган да булырга мөмкин, шулай ук өслеген жәрәхәт алуны булдырмаслык итеп (ярыклары, китекләре h.b. булмаслык итеп) махсус эшкәртелгән бүрәнәләрдән һәм борыслардан да эшләнергә мөмкин. Урнаштырганда сертификатлы жайланма каталогларына таянып эш итәргә кирәк.

2.7. Яктырту һәм яктырту жайланмалары.

2.7.1. Төрле шәһәр төзелеше шартларында утилитар, яктылыкны планлаштыру һәм яктылык композициясе бурычларын хәл итү максатында, шул исәптән авыл жирлеге территорииесен яктылык-төс белән зоналарга бүлү һәм яктылык тирәлеге ансамблъләре системасын формалаштыру зарурлыгы булганда функциональ, архитектураны һәм мәгълүматларны яктыртуны күздә тотарга кирәк.

2.7.2. Яктырту жайланмаларының һәр төп төркемен (функциональ, архитектура яктырту, мәгълүмат яктырту) проектлаганда түбәндәгеләрне тәэммин итәргә:

- йортлар салу өчен билгеләнгән территорияләрне ясалма яктырту һәм тышкы архитектураны яктырту буенча гамәлдәге нормаларда каралган сан һәм сыйфат күрсәткечләрен (СП 5213330.2011 «СНиП 23-05-95. Табигый һәм ясалма яктырту»);

- Электр жайланмаларын урнаштыру нормаларына туры китереп, жайланмаларның ышанычлы эшләвен, халыкның, хезмәт күрсәтүче персоналның иминлеген һәм, зарурлык булган очракларда, вандаллыкка каршы яклангандырылышы;

- кулланыла торган жайланмаларның экономияле һәм энергия яғыннан нәтижәле булуын, электр энергиясенең рациональ бүленешен һәм файдаланылуын;

- яктыртыч жайланма элементларының эстетикасын, аларның дизайнның, көндөзге һәм төнгө вакытта кабул итүне исәпкә алыш, материалларның һәм эшләнмәләрнең сыйфатын;

- жайланмаларның төрле эш режимнарында хезмәт күрсәтүенең һәм аларга идарә итүнең үңайлылыгын.

Функциональ яктырту

2.7.3. Функциональ яктырту (ФЯ) юл өслекләрен һәм транспорт һәм жәяүле зоналарындагы тирәлекләрне станционар жайланмалардан яктыртып гамәлгә ашырыла. ФЯ жайланмалары, кагыйдә буларак, гадәти, югары мачталы, парапетлы, газонлы һәм кертеп корылган була.

2.7.3.1. Гадәти жайланмаларда яктыртычларны баганаларга (кидереп куела торган, консольле), элгечләргә яки фасадларга (бра, плафоннар) 3 м алыш 15 м кадәр биеклектә урнаштырырга. Аларны ин гадәти буларак транспорт һәм жәяүле зоналарында кулланырга киңәш ителә.

2.7.3.2. Югары мачталы жайланмаларда яктырту жиһазларын (прожекторларны яки яктыртычларны) 20 м һәм аннан биегрәк булган баганаларга урнаштырырга. Элеге жайланмаларны киң тирәлекләрне, борылышларны һәм магистральләрне, ачык паркингларны яктырту өчен кулланырга киңәш ителә.

2.7.3.3. Парапет жайланмаларындагы яктыртычларны линияләп яки пунктирлап, юлуткәргечләрнең юл өлешен, күперләрне, эстакадаларны, пандусларны, борылышларны, шулай ук тротуарларны һәм мәйданчыкларны киртәләп торучы 1,2 метрга кадәрле биеклектәге парапетка урнаштырырга киңәш ителә. Аларның кулланылыши техник-икътисадый һәм (яки) сәнгать аргументлары белән нигезләнә.

2.7.3.4. Газон яктыртычлары газоннары, чәчәклекләрне, жәяүле юлларын һәм мәйданчыкларны яктырту өчен хезмәт итә. Алар иҗтимагый тирәлек һәм рекреация объектлары территориияләрендә минималь вандаллык зоналарында күздә тотылырга мөмкин.

2.7.3.5. Баскычларга, терәүле диварчыкларга, коймаларга, бина һәм корылма цокольләренә, КАФ беркетелгән яктырткычларны иҗтимагый билгеләнештәге территориияләрдә жәяүле зоналарын яктырту өчен кулланырга киңәш ителә.

Архитектура яктырту

2.7.4. Архитектураны яктыртуны (АЯ) кичен сәнгатьле ачык визуаль тирәлекне формалаштыру, архитектура, тарих һәм мәдәният, инженер һәм монумент сәнгате һәйкәлләрен, КАФ, доминант һәм исәтлекле объектларны, ландшафт композицияләрен каранғыда абайлау һәм образлы интерпретацияләү, төслөр ансамблен тудыру өчен кулланырга киңәш ителә. Ул гадәттә объектларны стационар яки вакытлыча яктырту жайлланмалары ярдәмендә, ин әүвәл, аларның фасад өслекләрен тыштан яктырту юлы белән гамәлгә ашырыла.

2.7.4.1. Вакытлыча АЯ жайлланмаларына бәйрәм иллюминациясе керә: утлы гирляндалар, ятымәләр, контур тышлыклары, яктыртучы графика элементлары, панно һәм яктыртучы, разрядлы, светодиод лампаларыннан күләмле композицияләр, яктырту проекцияләре, лазерлы рәсемнәр h.б.

2.7.5. Архитектураны яктырту максатларында шулай ук ФЯ жайлланмалары да кулланылырга мөмкин – биналарның, корылмаларның, яшел утыртмаларның фасадларына тәбәлә торган прожекторларны монтажлау өчен, иллюминацияләү, яктыртылуучы мәгълүмат һәм реклама өчен, аларның элементлары урам яктырткычлары баганаларына беркетелергә мөмкин.

Мәгълүмат яктырту

2.7.6. Мәгълүматны яктырту (МЯ), шул исәптән, рекламаны яктырту жәяүлеләргә һәм автотранспорт йөртүчеләргә тирәлектә юнәлеш алырга ярдәм итәргә һәм яктыртучы-композиция бурычларын хәл итүдә катнашырга тиеш. Мондый мәгълүмат элементларын урнаштыруны, аларның габаритларын, формаларын һәм яктыртучы тәсе буенча исәпләнгән аралыклардан кабул итү төгәллеген һәм гамәлдәге Юл хәрәкәте кагыйдәләренә каршы килми торган, халыкка яшәү уңайлығын бозмый торган төслөр ансамбленең гармониялелеген тәэмин итүче параметрларын исәпкә алырга киңәш ителә.

Яктырту чыганаклары

2.7.7. Стационар ФЯ һәм АЯ жайлланмаларында энергия яғыннан нәтижәле яктырту чыганакларын, нәтижәле яктырту жиһазларыннан һәм системаларыннан, дизайнны һәм эксплуатацияләү сыйфатламалары буенча сыйфатлы эшләнмәләрдән һәм материаллардан: гамәлдәге илкүләм стандартларның таләпләренә жавап бирә торган баганалардан, кронштейннардан, яклагыч рәшәткәләрдән, экраннардан һәм конструктив элементлардан файдаланырга киңәш ителә.

2.7.8. ФЯ жайлланмаларыннан яктырту чыганакларын таләпләрне, юнәлеш алуны яхшыртуны, уңайлыкли күренеш шартларын формалаштыруны, шулай ук, зарурлық булган очракта, яктыртучы тәс белән зоналарга бүленешне исәпкә алып сайларга киңәш ителә.

2.7.9. АЯ һәм МЯ жайлланмаларында формалаштырыла торган яктылык һәм тәс адаптациясе шартларын һәм барлық төркемнәрдәге яктырту жайлланмаларының, аеруча торак пунктының конкрет тирәлелегендә функцияләүче хроматик утның яки утлар ансамбленең уртак тәэсире белән булдырыла торган суммар күренеш нәтижәсен исәпкә алган ак яки төсле яктырту чыганакларыннан файдаланырга киңәш ителә.

Транспорт һәм жәяүле зоналарын яктырту

2.7.10. Транспорт һәм жәяүле зоналарындагы ФЯ жайлланмаларында туры, чәчмә яки чагылдыра торган утның түбәнгө ярымсферасына юнәлдерелгән яктырту жиһазларын кулланырга. Яктылық бүленеше чикләнмәгән яктырткычларны (үтәкүренмәле яки яктылық чәчә торган материалдан шарлар тибында) газоннарда, фасадларда (бра яки плафон тибында) һәм киертең куела торган һәм консоль жиһазлары булган баганаларга урнаштырырга рөхсәт ителә. Соңғыларын яшелләндерелгән территорияләргә яки яктыртылган биналарның, корылмаларның фасадлары, рельеф таулары фонында урнаштырырга киңәш ителә.

2.7.11. Урамнарның юл өлешен һәм алар белән янәшә торган тротуарларны яктырту өчен жәяүлеләр интенсив хәрәкәт иткән зоналарда төрле биеклектәге, утның төрле спектр чыганаклары белән тәэммин ителгән яктырткычлы ике консольле баганаларны кулланырга киңәш ителә.

2.7.12. Транспорт һәм жәяүле зоналарында ФЯ яктырткычларының тибын, аларны урнаштыру урынын һәм ысулын яктылық тирәлегенең формалаша торган күләмен исәпкә алып сайларга киңәш ителә. Урамнарның, юлларның һәм мәйданнарның юл өслегендә яктырткычларны кимендә 8 м биеклектәге баганаларга урнаштырырга кирәк. Жәяүле зоналарында яктырткычларны баганаларга урнаштыру биеклеге – кимендә 3,5 м һәм иң күбе 5,5 м. Юлларны, тротуарларны һәм биналар янындагы мәйданчыкларны яктырту өчен яктырткычларны (бра, плафоннар) кимендә 3 м биеклегендә урнаштырырга кирәк.

2.7.13. Магистраль урамнарның (районнарның) юл өлешен яктырту өчен урам яктырткычлары баганалары борт ташының тышкы чигеннән багана цоколенә кадәр кимендә 0,6 м ераклыкта урнаша ала, жирле әһәмияттәге урам челтәрендә автобус хәрәкәте булмау, шулай ук йөк машиналарының дайми йөрмәү шарты белән, элеге аралыкны 0,3 м кадәр киметергә рөхсәт ителә. Багана янгын гидранты белән урманраның һәм юлларның йөри торган өлеше арасында урнашырга тиеш түгел.

2.7.14. Магистраль урамнар һәм юллар кисешкән урыннардагы баганалар, кагыйдә буларак, тротуарлар түгәрәкләнә башлаганчы ук һәм төрле төрдәгә чыгу юлларына кадәр, аларны урнаштыру линиясенең бердәм сафын бозмыйча, кимендә 1,5 м ераклыкта урнаша.

Яктырту жайлланмаларының эш режимнары

2.7.15. Яктырту жайлланмаларының барлык өч төркемен дә (ФЯ, АЯ, МЯ) проектлаганда электр энергиясенән рациональ файдалану һәм торак пунктларында тәүлекнән төнгө чорында визуаль төрлелекне тәэммин итү максатларында аларның түбәндәгечә эш режимнарын күздә тотарга кирәк:

– кичке көндәлек режим, бу вакытта барлык ФЯ, АЯ, МЯ станционар жайлланмалары да эшли, бәйрәмчә яктырту системаларыннан тыш;

– төнгө кизү режимы, бу вакытта ФЯ, АЯ һәм МЯ жайлланмаларында яктыртучы жиһазларның бер өлеше яктырту нормаларында рөхсәт ителгәнчә һәм авыл хакимиите боерыклары нигезендә сүндерелергә мөмкин;

– бәйрәм режимы, бу вакытта өч төркемнән барлык стационар һәм вакытлыча яктырту жайлланмалары да авыл хакимиите билгели торган тәүлек сәгатьләрендә һәм атна көннәрендә эшли;

– сезонлы режим, иң әувәл ФЯ һәм АЯ стационар һәм вакытлыча жайлланмалары өчен билгеле бер срокларда (кышын, көзен) рекреация

зоналарында күздэ тотыла.

2.7.16. Яктыртучы жайланмаларның барлық төркемнәре дә, аларның кайсы ведомствоның болуына бәйсез рәвештә, табигый яктылық дәрәжәсе 20 лк кадәр кимегәндә кичен кабызылырга мөмкин.

Сұндерүне түбәндәгечә башкарырга:

– **ФЯ** жайланмаларын – иртән, яктылық дәрәжәсе 10 лк кадәр артканда; кичке режимнан төнге режимга күчергәндә урам утларын сұндеру мөмкин болған вакыт авыл жирлеге хакимиите тарафыннан билгеләнә;

– **АЯ** жайланмаларын – авыл жирлеге хакимиите каары нигезендә, анда яктыртыла торган күпчелек объектлар өчен кышкы һәм жәйге яртыеллыкта кичке режим тиешенчә төнге уникегә кадәр һәм төнге бергә кадәр билгеләнә, ә кайбер объектларда (шәһәр төзелеше доминантлары һ.б.) **АЯ** жайланмалары кояш батканнан алып таң атканчыга кадәр эшләргә мөмкин;

– **МЯ** жайланмаларын – тиешле ведомстволарның яки хужаларының каары буенча.

2.8. Тышкы реклама һәм мәгълумат чарапары.

2.8.1. Тышкы реклама һәм мәгълумат чарапарын торак пункты территориясендә ГОСТ Р 52044 туры китереп урнаштырырга кирәк.

2.9. Капиталь һәм стационар булмаган корылмалар.

2.9.1. Жиңел конструкцияләрдән ясалған, тирәнәйтләгән фундаментлар һәм жир асты корылмалары урнаштыруны күздә тотмый торган корылмалар ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмалар була – болар ваклап сәүдә итүче, юл буенда көнкүреш хезмәтләре күрсәтүче һәм туклану объектлары, тукталыш павильоннары, жир өсте бәдрәф кабиналары, бокс гаражлары, капиталь булмаган холыклы башка объектлар. Корылмаларның тышкы төзекләндерү материаллары санитария-гигиена таләпләренә, янгын куркынычсызлыгы нормаларына, дизайны һәм яктыртылышы буенча архитектура-сәнгать таләпләренә, торак пунктының барлыкка килгән тирәлек холкына һәм озак вакытлы эксплуатацияләү шартларына жавап бирергә тиеш. Витриналарны пыяла белән тышлаганда китекләре булмаган, бәрелүгә чыдам материаллар, куркынычсыз күпкатлы нығыта торган пленкалы тышчалар, поликарбонат пыялалар кулланырга кирәк. Мини-маркетлар, мини-базарлар, сәүдә рәтләрен проектлаганда жиңел конструкцияләрдән ясалучы тиз торғызыла торган модульле комплекслардан файдаланырга кинәш ителә.

2.9.2. Капиталь һәм стационар булмаган корылмаларны авыл жирлеге территориясендә урнаштыру жәяулеләргә хәрәкәт итү өчен комачауларга, янгынга каршы таләпләрне бозарга, үzlәре янәшәсендә урнашкан территориянең һәм бүлмәләрнең инсоляция шартларын бозарга, торак пунктындагы тирәлекне визуаль кабул итүне һәм территорияләрнең һәм төзеп тутырылган урыннарның төзеклеген начарайтырга тиеш түгел. Корылмаларны теркәлгән мәдәни мирас (табигый) һәйкәлләренең саклық зоналары чикләрендә һәм махсус сакланучы табигый территорияләрнең зоналарында урнаштырганда, корылмаларның параметрларын (биеклеге, киңлеге, озынлыгы), вазыйфаи билгеләнешен һәм аларны урнаштыру буенча башка шартларны һәйкәлләрне саклау, табигать саклау һәм әйләнә-тирә мохитне саклау буенча вәкаләтле органнар белән килемштерергә кирәк.

2.9.2.1. Ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмаларны газоннарда, мәйданчыкларда (балалар, ял, спорт, транспорт тукталышлары), пассажир транспортына утыру мәйданнарында, сууткәргеч һәм канализация

челтәрләренең, трубаүткәргечләренең саклык зоналарында, шулай ук вентиляция шахталарына – 25 м, торак бина тәрәзәләре, сәүдә предприятиеләренең витриналары каршысында – 20 м, агач кәүсәсеннән 3 м якинрак урынга урнаштыру рөхсәт ителми.

2.9.3. Ваклап сәүдә итүче предприятиеләренең, көнкүреш хезмәтләре күрсәтүче һәм туклану корылмаларын жәягуле зоналары территорияләрендә, паркларда, бакчаларда, торак пункты бульварларында урнаштырырга киңәш ителә. Корылмаларны түшәмәнең каты төрләренә урнаштырырга, яктырту жайламалары, чүп өчен чүплек савытлары һәм кече контейнерлар белән, туклану корылмаларын бәдрәф кабиналары (чиктәш территориядә 200 м аралыгында жәмәгать бәдрәфләре булмаганда) белән жиһазларга.

2.9.4. Тукталыш павильоннарын жир өсте пассажир транспорты тукталышы урыннарында урнаштыруны құздә тотарга кирәк. Павильонны урнаштыру өчен 2,0x5,0 м һәм аннан зуррак күләмдә түшәмәләренең каты төре жәелгән мәйданы Карага кирәк. Юлның қырый өлешеннән павильонның ин якын конструкциясенә кадәрге аралык – кимендә 3,0 м, павильонның ян-як конструкцияләреннән агачлар кәүсәсенә булган аралык – жыйнак ябалдашлы агачлар өчен – кимендә 2,0 м. Тукталыш пунктларын проектлаганды һәм тукталыш мәйданчыклары коймаларын урнаштырганда тиешле ГОСТ һәм СНиП таянып эш итәргә кирәк.

2.9.5. Бәдрәф кабиналарын, жәмәгать бәдрәфләре булмаганда яки алардан файдалану мөмкинлеге житәрлек булмаганда, торак пунктының кешеләр актив йөри торган территорияләрендә: массакүләм чараптар уздырылған урыннарда, сәүдә итүче һәм хезмәтләр күрсәтүче зур объектларда, рекреация объектлары территорияләрендә (паркларда, бакчаларда), автотукталышларда, шулай ук ныклап төзелмәгән стационар булмаган туклану корылмалары янында урнаштырырга киңәш ителә. Шунысын исәпкә алырга кирәк: бәдрәф кабиналарын йорт яны территориясендә урнаштырырга рөхсәт ителми, бу вакытта торак һәм жәмәгать биналарына кадәрле аралык кимендә 20 м калырга тиеш. Бәдрәф кабинасын түшәмәләренең каты төрләренә урнаштырырга кирәк.

2.10. Биналарны һәм корылмаларны бизәү һәм жиһазлау.

2.10.1. Биналарны һәм корылмаларны бизәү һәм жиһазлау түбәндәгеләрне үз эченә ала: стеналарның тышкы өслекләрен төрле төслөргә буяу, түбә төзекләндерүү, бинаның конструктив элементларын жиһазлауның кайбер мәсьәләләре (керү төркемнәре, цокольләр h.б.), антенналар, су ағызы трубалары, фундамент күперчекләре, йорт тамгалары, яклагыч ятъмәләр урнаштыру h.б.

2.10.2. Биналарны һәм корылмаларны төрле төсләр белән буяуны Сукаеш авыл жирлегендә урамнарны һәм территорияләрне төзеп тутыруның гомуми төс чишелеше концепциясен исәпкә алып проектларга киңәш ителә.

2.10.2.1. Лоджияләрне һәм балконнарны пыяла белән тышлату, рам алмаштыру, торак пунктларындагы биналарның стеналарын буяу мөмкинлеге шәһәр төзелеши регламенты составында билгеләнә.

2.10.2.2. Торак пунктының магистраль урамнары буйлап урнашкан биналарга тышкы кондиционерларны һәм «тәлинкә»-антенналарны ишегалы фасадлары яғыннан урнаштыруны құздә тотарга киңәш ителә.

2.10.3. Торак пункты биналарында һәм корылмаларында түбәндәгеге йорт тамгаларын урнаштыруны құздә тотарга киңәш ителә: урамның, мәйданының, проспектның исемен күрсәткеч, йортның яки корпусның номерын күрсәткеч, подъездның һәм фатирның номерын күрсәткеч, объектның инвалилар өчен

ұтемле булуының халықара символы, флаг тоткычылар, истәлекле такталар, полигонометрик тамга, янғын гидрантына күрсәтү, грунт геодезия тамгаларын күрсәтү, магистраль камераларын һәм сууткөрү чөлтәрләре коелары күрсәткечләре, канализациягә күрсәту, жир асты газұтқәргеч корылмаларына күрсәтү. Билгеле бер бинада йорт тамгаларының составы һәм аларны урнаштыру шартлары биналарның вазыйфай билгеләнеше һәм юл-урам чөлтәренә карата урнашуы нигезендә билгеләнә.

2.10.4. Биналардан һәм корылмалардан жир өслеге суларын читкә ағызуны тәэммин итү өчен аларның периметры буенча ышанычлы гидроизоляцияле күперчекләр урнаштыру күздә тотыла. Күперчекнең авышлығы – бина яғыннан кимендә 10%. Биналар һәм корылмалар өчен күперчек киңлеге – 0,8-1,2 м, катлаулы геология шартларында (карстлы грунтлар) – 1,5-3 м. Бина жәяүле коммуникацияләренә тоташкан очракта, гадәттә түшәмәнең каты төре белән ясалган тротуар күперчек ролен башкара.

2.10.5. Тигез түбәләрдән жыелған суны шуның өчен билгеләнгән трубадан ағызуны оештырганда:

- бина стеналарына трубалар урнаштырганда фасадларның пластикасын бозмаска, ялgap totashтыru урыннарының герметиклы булын һәм, су ағынтысының исәпләнгән күләмнәреннән чыгып, таләп ителгән үткөрү мөмкинлеген тәэммин итәргә;

- трубаның чыгып тора торган тишелгеннән суның ирекле ағып төшү биеклегенең 200 мм артык булына юл куймаска;

- трубадан төп жәяүле коммуникацияләренә су ағып төшкән урыннарда су ағызы улаклары юнәлешендә кимендә 5% авышлығында каты түшәмә жәелүен, яки улакларның каплавыч эчендә (әлеге Кагыйдәләрнең 2.1.14 пунктына туры кiterеп, ябык яки рәшәткәләр белән ябылған) урнаштырылуын күздә тотарга;

- трубадан газонга яки түшәмәнең йомшак төрләренә су ағып төшкән урыннарда дренаж урнаштыруны күздә тотарга.

2.10.6. Торак һәм ижтимагый билгеләнештәге биналарның керү төркемнәрен яктыртучы жайлланма, әвеслек (каплап торучы ярымтүбә), өслекләрне totashтыru элементлары (басмалар h.b.), инвалидларга һәм халыкның азмобильлекле төркемнәренә хәрәкәт итү жиһазлары һәм жайлланмалары (пандуслар, totkyчлар h.b.) белән тәэммин итәргә киңәш ителә.

2.10.6.1. Керү төркемнәре янәшәсендә түшәмәнең каты төрләре һәм яшелләндерүнең төрле алымнары кулланылған мәйданчыкларны күздә тотарга. Керү өлешендә мәйданчыкларны оештыру әлеге урын территориясе чикләрендә дә, шулай ук торак пунктының керү төркемнәренә чиктәш булған ижтимагый территорияләрендә дә каралырга тиеш.

2.10.6.2. Керә торган төркемнәр янәшәсендәге мәйданчыкның бер өлешендә жиңел транспортны вакытлыча кую рөхсәт ителә, әгәр бу вакытта жәяүлеләр ағымын үткәреп жибәрү өчен кирәkle юл киңлеге тәэммин ителсә, анысы исәпләмә белән раслана (әлеге Кагыйдәләргә 3 нче күшымта). Бу очракта бүлеп тора торган элементлар (стационар яки күчмә коймалар) булын, контейнер яшелләндерүне күздә тотарга кирәк.

2.10.6.3. Керә торган төркемнәрне тротуарның минималь норматив киңлеге белән урам-юл чөлтәре тротуарлары зонасында урнаштырган очракта, керү төркемнәре элементларын (басмаларны, падусларны, болдырны, яшелләндерүне) 0,5 м артмаган аралыкка янәшә торучы тротуарга чыгарырга.

2.10.7. Жәяулеләрне һәм чыгып тора торган пыяла витриналарны түбә кырыннан кар һәм боз сөңгеләре ишелеп төшүдән, шулай ук 70 нче елларга кадәр төзелгән чорғы аерым биналарның стеналарыннан тышлагыч плитәләр очып төшүдән саклау өчен икенче кат дәрәжәсендә махсус яклагыч ятымәләр урнаштыруны күздә тотарга кирәк. Боз сөңгеләре барлықка килүне булдырмас өчен түбәнен тышкы периметры буйлап электр контурын кулланырга киңәш ителә.

2.11. Мәйданчыклар.

2.11.1. Торак пункты территориясендә мәйданчыкларның түбәндәге төрләрен проектларга киңәш ителә: балаларга уйнау өчен, өлкәннәргә ял итү өчен, спорт белән шөгыльләнүү, чүп жыя торган савытлар урнаштыру, этләрне йөртеп керү һәм күнекмәләргә өйрәтү, автомобилъләр кую өчен.

Балалар мәйданчыклары

2.11.2. Балалар мәйданчыклары төрле яштәге балаларга уйнау һәм актив ял итү өчен билгеләнгән: мәктәп алды яшендәге (3 яшькә кадәрле), мәктәпкәчә яштәге (7 яшькә кадәр), кече һәм урта мәктәп яшендәге (7-12 яшь). Мәйданчыклар төрле яшь төркемнәре өчен аерым мәйданчыклар рәвешендә яки яшь мәнфәгатьләре буенча зоналарга аерылган комплекслы уен мәйданчыклары рәвешендә дә оештырылырга мөмкин. Балалар һәм яшүсмөрләр (12-16 яшь) өчен спорт-уен комплексларын (микроскалодромнар, велодромнар h.б.) оештырырга һәм самокатларда, тәгәрмәчле такталарда һәм тимераякларда йөрү өчен махсус урыннар жиһазларга киңәш ителә.

2.11.3. Торак йортларның һәм ижтимагый биналарның тәрәзәләреннән мәктәпкәчә яштәге балалар мәйданчыклары чикләренә кадәрле аралыгы кименә 10 м, кече һәм урта мәктәп яшендәгеләр өчен – кименә 20 м, комплекслы уен мәйданчыкларыннан – кименә 40 м, спорт-уен комплексларыннан – кименә 100 м. Мәктәпкәчә һәм мәктәп яшендәгеләр өчен балалар мәйданчыкларын тораклар төзелгән урында урнаштырырга, кече һәм урта мәктәп яшендәге балалар мәйданчыкларын, комплекслы уен мәйданчыкларын торак төркеменең яки микrorайонның яшелләндерелгән территорияләрендә, спорт-уен комплексларын һәм тәгәрмәчле жайламаларда йөрү урыннарын торак район паркларында урнаштырырга киңәш ителә.

2.11.4. Торак билгеләнешендәге территорияләрдә балалар өчен уен мәйданчыкларын 1 кешегә 0,5-0,7 кв. м. исәбеннән проектларга киңәш ителә. Мәйданчыкларның зурлыкларын һәм аларны урнаштыру шартларын балаларның яшь төркемнәренә һәм төзелгән торакларның урнашу урынына карап проектларга киңәш ителә.

2.11.4.1. Мәктәп алды яшендәге балалар мәйданчыклары зур булмаска (50-75 кв.м.), аерым яки өлкәннәр өчен тыныч ял урыннары белән бергә урнаштырылырга мөмкин – бу очракта мәйданчыкның гомуми мәйданын кименә 80 кв. метр итеп билгеләргә киңәш ителә.

2.11.4.2. Уен мәйданчыкларының оптималь зурлыгын мәктәпкәчә яштәге балалар өчен 70-150 кв.м, мәктәп яшендәгеләр өчен 100-300 кв.м, комплекслы уен мәйданчыклары өчен 900-1600 кв. м күләмендә билгеләргә киңәш ителә. Бу вакытта мәктәпкәчә яштәгеләр мәйданчыгын өлкәннәрнең ял мәйданчыгы белән берләштерергә мөмкин (мәйданчыкның зурлыгы – кименә 150 кв.м.). Күрше булып торучы балалар һәм өлкәннәр мәйданчыкларын куе яшел утыртмалар һәм (яки) декоратив диварлар белән аерырга.

2.11.5. Балалар мәйданчыклары транзит жәяуле хәрәкәтеннән, юллардан,

борылыш ясау мәйданчыкларыннан, килгән-киткән машиналар туктап тора торган урыннардан, чүп жыю савытлары урнаштырыла торган мәйданчыклардан, автотранспорт чарапарын дайми һәм вакытлыча саклау урыннарыннан изоляцияләнгән булырга тиеш. Балалар мәйданчыкларына бара торган юлларны машина юлларыннан һәм урамнардан оештырмаска кирәк. Балалар мәйданчыкларын яшел утырталар (агачлар, куаклыклар) белән аерып алганда, балалар мәйданчыгы чикләреннән килгән-киткән машиналар туктала торган урынга һәм автотранспорт чарапарын дайми һәм вакытлыча саклау урыннарына кадәр минималь аралыгын СанПиН туры китереп билгеләргә кирәк, чүп жыю мәйданнарына кадәр – 15 м.

2.11.6. Балалар мәйданчыкларын реконструкцияләгендә травматизм алуны булдырмас өчен мәйданчык территориясендә чыгып тора торган ботакларны яки сыгылып төшкән тәбәнәк ботакларны, жир өслегендә торган иске, кисек жайланма калдыкларын (баганалар, фундаментлар), жиргә күмелмәгән, кагыйдә буларак, турникларны һәм таганнарны беркетүче металл жайланмаларны калдырмаска кирәк. Янәшә торучы территорияләрне реконструкцияләгендә балалар мәйданчыкларын эшләр алыш барылган урыннардан һәм төзелеш материаллары өелә торган жирләрдән изоляцияләргә кирәк.

2.11.7. Балалар мәйданчыгында территорияне төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: түшәмәләрнең йомшак төрләре, мәйданчык өслегенең газонга тоташу элементлары, яшеллек, уен жайланмалары, эскәмияләр һәм чүп савытлары, яктырту жайланмалары.

2.11.7.1. Түшәмәләрнең йомшак төрләрен (ком, грунт нигезендә яки гравий кыйылчыкларында тығызландырылган ком, йомшак резин яки йомшак синтетик) балалар мәйданчыгында уен жайланмалары урнаштырылган урыннарга һәм балалар егылырга мөмкин булган башка урыннарга жәяргә кирәк. Эскәмияләр урнаштырылган урыннарны әлеге Кагыйдәләрнең 2.6.4.1 пункты нигезендә түшәмәнең каты төрләре яки фундамент белән жиһазларга. Мәйданчыклар өслеген үлән белән каплаганда каты, йомшак яки катнаш түшәмә төрләреннән ясалган жәяүле юлларын күздә тотарга.

2.11.7.2. Мәйданчык өслекләрен һәм газоннарны тоташтыру өчен чабылган яки йомрыландырылган кырыйлы бакча борт ташларын кулланырга.

2.11.7.3. Балалар мәйданчыкларын, көннең якты өлешендә 5 сәгать эчендәге инсоляцияне исәпкә алыш, агачлар һәм куаклар утыртып яшелләндерергә. Мәйданчыкның көнчыгыш һәм төньяк өлешләрендәгә агачлар мәйданчык кырыеннан алыш агач үзәгенә кадәр 3 метрдан якынрак булмаган аралыкта, ә көньяк һәм көнбатыш өлешләрендә 1 метрдан якынрак булмаган аралыкта утыртылырга тиеш. Мәктәпкәчә яштәгә балалар мәйданчыкларында чәнечкеле үсемлек төрләрен кулланырга ярамый. Бөтен төр балалар мәйданчыкларында агулы жимеш бирә торган үсемлекләрне кулланырга ярамый.

2.11.7.4. Уен жайланмалары урнаштыруны әлеге Кагыйдәләрнең 2 нче күшымтасындағы 14 нче таблицасында күрсәтелгән куркынычсызлыкның норматив параметрларын исәпкә алыш проектларга кирәк. Спорт-уен комплекслары мәйданчыкларын Мәйданчыкта үз-үзене тоту һәм спорт-уен жайланмаларыннан файдалану нормалары эленгән стенд белән жиһазларга.

2.11.7.5. Яктырткыч жайланмалар мәйданчык урнашкан территориине яктырту режимында эшләргә тиеш. Яктырту жайланмасын 2,5 метрдан

тәбәнәгрәк итеп урнаштырырга рөхсәт ителми.

Ял мәйданчыклары

2.11.8. Ял мәйданчыклары гадәттә өлкән халық өчен тынычлап ял итү һәм өстәл уеннары уйнау өчен билгеләнә, аларны тораклар төзелгән урыннарда урнаштырырга кирәк, торак төркемнәренең һәм микрорайонның яшелләндерелгән территорияләрендә, паркларда һәм урман-паркларда рөхсәт ителә. Ял мәйданчыкларын үтеп йөрерлек итеп, подъездларга, тукталышта утыру мәйданчыкларына, транспорт чаралары борышын ясый торган мәйданчыкларга totashтырып урнаштырырга – алар белән ял мәйданчыклары арасында кимендә 3 м яшеллек полосасын (куаклык, агачлар) күздә тотарга киңәш ителә. Ял мәйданчығы чигеннән автомобильләрне саклау урыннарына кадәрге аралыкны СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200 туры китереп кабул итәргә. Торак йортлар тәрәзәләреннән тынычлап ял итү мәйданчыклары чигенә кадәрге аралык кимендә 10 м тәшкил итәргә тиеш, шау-шулы өстәл уеннары мәйданчыкларына кадәр – кимендә 25 м.

2.11.9. Торак территорияләрдәге ял мәйданчыкларын бер кешегә 0,1-0,2 кв.м исәбеннән проектларга кирәк. Мәйданчыкның оптималь зурлығы 50-100 кв.м, ял мәйданчығының минималь зурлығы – кимендә 15-20 кв.м. Элеге Кагыйдәләрнең 2.12.4.1 пункты нигезендә тынычлап ял итү мәйданчыкларын балалар мәйданчыклары белән берләштерергә рөхсәт ителә. Тынычлап ял итүне һәм шау-шулы өстәл уеннарын бер мәйданчыкка урнаштырырга киңәш ителми. Парклар территорияләрендә үләндә ял итү өчен чирәмлек мәйданчыкларын оештырырга киңәш ителә.

2.11.10. Ял итү мәйданчығында төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: түшәмәләрнең каты төрләре, мәйданчык өслеген газонга totashтыру элементлары, яшеллек, ял эскәмияләре, эскәмияләр һәм өстәлләр, чүп савытлары (ин аз дигәндә һәр эскәмия янында берәр), яктырту жайлланмалары.

2.11.10.1. Мәйданчыкны плитә белән белән түшәргә киңәш ителә. Ял һәм балалар мәйданчыкларын берләштергәндә балаларның уен зонасында каты түшәмә төрләрен түшәргә рөхсәт ителми.

2.11.10.2. Периметры буйлап яшелләндерергә, берән-сәрән агачлар һәм куаклар, чәчәклекләр утыртырга, вертикаль һәм мобиЛЬ яшелләндерү алымнарыннан файдаланырырга киңәш ителә. Чирәмлек мәйданчыклары агач һәм куак төркемнәре белән эйләндереп алышырырга, тапталуга чыдам үлән төрләре белән түшәлергә тиеш. Элеге Нормаларның 2.12.7.3 пунктына туры китереп, ял мәйданчыкларында инсоляция һәм күләгә тәэммин ителә. Агулы жимеш бирә торган үсемлекләрне кулланырырга рөхсәт ителми.

2.11.10.3. Яктырткыч жайлланмаларның мәйданчык урнашкан территориясен яктырту режимында эшләве тәэммин ителә.

2.11.10.4. Өстәл уеннары өчен бер өстәл һәм эскәмияләр урнаштырылган мәйданчыкның минималь зурлығын 12-15 кв. м чикләрендә билгеләргә киңәш ителә.

Спорт мәйданчыклары

2.11.10. Спорт мәйданчыклары халыкның барлык яшь төркемнәре өчен физик культура һәм спорт белән шөгыльләнү өчен билгеләнгән, аларны торак һәм рекреация билгеләнешендәге территорияләр, спорт корылмалары, гомуми белем бирү мәктәпләре урнашкан урыннар составында проектларга киңәш ителә. Спорт мәйданчыкларын проектлауны мәйданчыкның маҳсуслашу төренә

карап алып барырга. Мәйданчык чигеннән жиңел автомобильләрне саклау урыннарына кадәрге аралыкны СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200 туры китереп калдырырга.

2.11.11. Гомуми белем бирү мәктәпләре урнашкан территорияләрдә спорт үзәген урнаштыруны һәм проектлауны янәшәдә төзелгән торакларда халыкка хезмәт күрсәтүне исәпкә алып гамәлгә ашырырга. Спорт мәйданчыклары чикләреннән торак йортларның тәрәзәләренә кадәрге аралыкны мәйданчыкларның шау-шу сыйфатламаларыннан чыгып, 20 м башлап 40 м кадәр калдырырга. Мәктәпкәчә яштәге балалар өчен комплекслы (75 балага) физик культура-спорт мәйданчыкларын кимендә 150 кв. м. мәйданда, мәктәп яшендәгеләр өчен (100 балага) кимендә 250 кв. м. мәйданда урнаштырырга.

2.11.12. Спорт мәйданчыгында территорияне төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: түшәмәнең йомшак яки газон төрләре, спорт җайланмалары. Мәйданчыкны яшелләндерергә һәм коймалап алырга киңәш ителә.

2.11.12.1. Яшелләндерүне мәйданчык периметры буенча мәйданчык кырыенنان кимендә 2 м аралыкта тиз үсә торган агачлар утыртып башкарырга. Ялтыравыклы яфраклары булган, күп күләмдә орлык очырта торган, мул жимеш бирә торган һәм бик иртә яфрак коя торган агачларны һәм куакларны кулланмаска. Мәйданчыкны коймалап алу өчен вертикаль яшелләндерүдән файдаланырга мөмкин.

2.11.12.2. Мәйданчыкларны биеклеге 2,5-3 м, ә спорт мәйданчыклары бер-берсенә тоташкан урыннарда кимендә 1,2 м ятьмәле коймалар белән жиһазларга киңәш ителә.

Чүп савытларын урнаштыру мәйданчыклары

2.11.13. Чүп жыя торган савытлар урнаштыру мәйданчыклары, – каты көнкүреш калдыкларын жыю өчен билгеләнгән маҳсус жиһазландырылган урыннар. Мондый мәйданчыкларны булдыру теләсә нинди вазыйфаи билгеләнештәге, каты көнкүреш калдыклары тупланырга мөмкин булган территорияләр һәм урыннар составында күздә тотыла.

2.11.14. Мәйданчыкларны торак биналарның тәрәзәләреннән, балалар учреждениеләре, ял урыннары чикләреннән кимендә 20 м ераклыкта, тораклар салынган урыннардан – бинага керә торган урыннардан, ерак подъезддан башлап жәүяле юллары буйлап исәпләгәндә, кимендә 100 м аралыкта урнаштырырга кирәк, бу вакытта мәйданчык территориясе юлларга тоташырга, ләкин транспортка йөрөргә комачау итмәскә тиеш. Мәйданчыкны (юллардан еракта) аерым урнаштырганда контейнерларны чистарту өчен транспортка җайлыш килү юлын һәм борылыш ясау мәйданчыкларын (12 м x 12 м) күздә тотарга кирәк. Мәйданчыкларны транзит транспорт һәм жәяүле коммуникацияләре күренгән зоналардан, биналарның урам фасадларыннан читтә урнаштыруны проектларга киңәш ителә. Мәйданчык территориясен (янәшәдә төзелгән корылмалардан, эвеслекләрдән яки яшел утыртмалардан) күләгәле зонада урнаштырырга киңәш ителә.

2.11.15. Бер контейнерга мәйданчык зурлыгын 2-3 кв.м итеп билгеләргә. Контейнер белән мәйданчык кырые арасындагы юл киңлеген кимендә 1,0 м билгеләргә, контейнерлар арасында – кимендә 0,35 м. Торак билгеләнешендәге территориядә мәйданчыкларны 1 кешегә 0,03 кв. м яки торак йортларда 6-8 подъездга 1 мәйданчык исәбеннән проектларга.

2.11.16. Чүп савытларын урнаштыру мәйданчыгында территорияне

төзекләндерү элементларының зарури исемлеге: түшәмәләрнең каты төрләре, мәйданчык өслеген янәшә территорияләр белән тоташтыру урыннары, каты көнкүреш калдыкларын жыю контейнерлары, яктырту жайланмалары. Мәйданчыкны яшелләндерүне проектларга киңәш ителә.

2.11.16.1. Мәйданчык түшәмәсен транспорт йөри торган юл төшәмәсенә аналогик рәвештә түшәргә. Су жыелып торуны һәм контейнер тәгәрәп китүне булдырмас өчен, мәйданчык түшәмәсенең авышлыгын юлга караган өлешендә 5-10% дәрәжәсендә калдырырга.

2.11.17.2. Мәйданчыкны янәшәдәге юл белән тоташтыру, кагыйдә буларак, бер дәрәжәдә, борт ташларын жәйимичә, газон-бакча борты яки 1,0-1,2 м биеклегендәге декоратив диварчык ярдәмендә гамәлгә ашырыла.

2.11.17.3. Яктырткыч жайланмаларны кимендә 3 м баганалардан, чиктәш территорияне яктырту режимында эшләтергә киңәш ителә.

2.11.17.4. Яшелләндерүне фитоницид дәрәжәсе югары булган, куе һәм тығыз ябалдашлы агачлар ярдәмендә башкарырга киңәш ителә. Мәйданчык түшәмәсеннән ябалдашка кадәрле буш киңлек биеклеген кимендә 3,0 м калдырырга. Мәйданчыкларны визуаль изоляцияләү өчен декоратив диварчыкларны, трельяжларны яки периметры буенча жиләк-жимеше булмаган биек куаклар рәвешендәге тере читтәннәр кулланырга рөхсәт ителә.

Автокую мәйданчыклары

2.11.23. Авыл жирлеге территорииясендә автокую урыннарының түбәндәгә төрләрен күздә тотарга киңәш ителә: автомобильләрне кыска вакыт аралыгында һәм озакка саклау, урам (юл өлешендә тамгаланган парковкалар рәвешендә), урамнан тыш («кесә» һәм юл өлешеннән читкә кереп тора торган урыннар рәвешендә), килгән-киткән транспорт туктала торган (тораклар төзелгән урында), халық автомобилен саклау өчен (микрорайоннар, районнар), объектлар янәшәсендә (объект яки объектлар төркеме каршысында), башка төрле (йөк машиналарын куя торган, халық яшәгән урыннан аның хәрәкәт итү юнәлешендә автотранспорт юлы буйлап урнашкан һ.б.).

2.11.24. Автокую урыннары чигеннән торакларның һәм иҗтимагый биналарның тәрәзәләренә кадәрге аралыкның СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200 туры китереп билгеләнүен исәпкә алырга кирәк. Объектлар каршында автокую мәйданчыкларында урыннарның бер өлешен СНиП 35-01 туры китереп, инвалидларның автомобилльләре өчен проектларга, күләмле бүленеш тамгаларыннан тыш икешәр яки аннан күбрәк урынны блоклап куярга, ачык сары төсендәге тамга белән узып китү чикләрен билгеләргә кирәк.

2.11.25. Автокую мәйданчыкларын пассажир транспорты туктый торган зонада урнаштыруны проектлау рөхсәт ителми, автокую мәйданчыгына керү юлын транспортка күчеп утыру мәйданчыгы азагыннан яки башыннан кимендә 15 м аралыкта кааррага.

2.11.26. Автокую мәйданчыкларында территорияне төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: түшәмәләрнең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, бүленеш тамгалары, яктырта һәм мәгълүмат бирә торган жайланмалар. Автомобильләрне озакка саклау мәйданчыклары әвеслекләр, җиңелчә бокслар, карау эстакадалары белән жиһазландырылыша мөмкин.

2.11.26.1. Мәйданчыкларның түшәмәсен транспорт йөри торган юл төшәмәсенә аналогик рәвештә түшәүне проектларга.

2.11.26.2. Мәйданчык түшәмәсенең юл белән тоташкан урынын борт

ташын жәймичә бер дәрәжәдә, газон белән тоташкан урынын әлеге Кагыйдәләрнең 2.4.3 пункттына туры китереп ясарга.

2.11.26.3. Мәйданчыклардагы бүленеш элементлары тамгалар (ак полосалар), яшелләндерелгән полосалар (газоннар), контейнер яшеллеге рәвешендә ясалырга мөмкин.

2.12. Жәяүле коммуникацияләре.

2.12.1. Жәяүле коммуникацияләре жәяүлеләр өчен юл һәм авыл жирлеге территориясендә хәрәкәт итүне тәэмин итә. Жәяүле коммуникацияләренә түбәндәгеләр кертелә: тротуарлар, аллеялар, кечкенә юллар, сукмаклар. Жәяүле коммуникацияләрен проектлаганда торак пункты территориясендә түбәндәгеләрне тәэмин итәргә киңәш ителә: транспорт коммуникацияләре белән кисешкән урыннарның минималь булуын, жәяүле коммуникацияләренең өзлексезлеген, кешеләргә, инвалидларны һәм халыкның азмобильлекле төркемнәрен дә кертеп, куркынычсыз, каршылыксыз һәм жайлыш рәвештә хәрәкәт иту мөмкинлеген. Жәяүле коммуникацияләре системасында төп һәм ярдәмче жәяүле элементләрен аерып чыгарырга киңәш ителә.

2.12.2. Жәяүле коммуникацияләрен проектлаганда буйдан-буйга авышлыкны 60%тан артмаган дәрәжәдә, аркылы авышлыкны (бер кыеклы яки ике кыеклы) оптималь булганда – 20%, минималь булганда – 5%, максималь булганда – 30% дәрәжәсендә билгеләргә. Инвалид коляскалары белән йөрүне тәэмин итүне исәпкә алыш, жәяүле коммуникацияләренең авышлығы түбәндәгеләрдән артмаска тиеш: буйдан-буйга – 50%, аркылы – 20%. 30-60% авыш булган жәяүле коммуникацияләрендә һәр 100 м артмаган ешлыкта кимендә 5 м озынлығындагы яссы урыннар ясарга кирәк. Рельеф шартларына бәйле рәвештә югарыда аталган авышлык дәрәжәләрен саклау мөмкин булмаса, баскычлар һәм пандуслар урнаштыруны күздә тотарга киңәш ителә.

2.12.3. Тротуарларны киңайту зарурлығы булган очракта, янәшә торучы төзелмәләр составында жәяүле галереяләрен ясарга мөмкин.

Төп жәяүле коммуникацияләре

2.12.4. Төп жәяүле коммуникацияләре торак, ижтимагый, житештерү һәм башка төрле биналарны җәмәгать транспорты тукталышлары, мәдәни-көнкүреш хезмәтләре күрсәтүче учреждениеләр, рекреация территорияләре белән бәйләнешен, шулай ук ижтимагый зоналар һәм рекреация объектлары составында төп тартылыш пунктлары арасында бәйләнешне тәэмин итә.

2.12.5. Төп жәяүле коммуникацияләрен трассалау урамнар һәм юллар (тротуарлар) буйлап яки аларга бәйсез рәвештә гамәлгә ашырылырга мөмкин. Төп жәяүле коммуникацияләренең киңлеген, әлеге Кагыйдәләрнең 3 нче күшымтасына туры китереп, «пик» сәгатьләрендә жәяүлеләрнең хәрәкәт итү тизлегенә һәм бер хәрәкәт полосасының үткәрүчәнлек мөмкинлегенә карап исәпләргә киңәш ителә. Жәяүле коммуникацияләрен трассалауны тартылыш пунктлары арасындағы иң кыска юнәлешләр буенча (рекреация юлларыннан тыш) яки әлеге юнәлешкә карата 30° чамасы почмагында гамәлгә ашырырга киңәш ителә.

2.12.6. Жәяүле коммуникацияләренең транспорт юллары белән кисешкән барлык очракларында да бордюр пандусларын урнаштырырга киңәш ителә. Жәяүле коммуникацияләрендә баскычлар, пандуслар, кечкенә басмалар урнаштырганда әлеге элементларның бердәй үткәрү сәләтен тәэмин итәргә киңәш ителә. Гамәлдәге жәяүле коммуникацияләрен һәм аларга тоташучы

газоннарны автотранспорт чараларын тұктату һәм кую урыннары буларак файдаланырга рөхсәт ителми.

2.12.7. Төп жәяүле коммуникацияләре буйлап урнашкан утыртмалар, биналар, биналарның чыгып тора торған элементлары һәм техник җайлланмалар кечкенә юлларның киңлеген кыскартырга тиеш түгел, шулай ук юл өслегеннән ирекле тирәлекнең минималь биеклеге 2 м тиges булын күздә totарга кирәк.

2.12.8. Ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмалар урнаштырылған очракта, жәяүле коммуникацияләренең гомуми киңлеге жәяүле өлеше киңлегеннән, корылманы урнаштыру өчен аерып чыгарыла торған урын киңлегеннән һәм килүчеләр һәм сатып алушылар өчен билгеләнгән буфер зонасы (кимендә 0,75 м) киңлегеннән туплана.

2.12.9. Рекреация басымы бер гектарга 100 кешедән артық тәшкил иткән рекреация объектлары составында төп жәяүле коммуникацияләрен эскәмияләр һәм чүп савытлары урнаштыру мәйданчыклары белән тәэмин итәргә киңәш ителә, соңғылары һәр 100 м артмаган ешлыкта урнаштырыла. Мәйданчық, кагыйдә буларак, жәяүле юлларына totашып торырга, кимендә 120 см тирәнлектә булырга тиеш, эскәмия утыргышының тышкы кырыеннан жәяүле юлына кадәрге аралык – кимендә 60 см. Мәйданчық озынлығын, ин әзе дигәндә, бер эскәмия, ике чүп савыты (чүп өчен кечкенә контейнерлар) урнаштыруга исәпләргә, шулай ук коляскада йөрүче инвалид өчен урыннар (эскәмия белән янәшәдә кимендә 85 см киңлекендә буш урын) калдырырга киңәш ителә.

2.12.10. Төп жәяүле коммуникацияләре территорияләрендә территорияне төзекләндерү элементларының зарури исемлеге: түшәмәләрнең каты төрләре, өслекләрне totаштыру элементлары, чүп савытлары яки чүп жыю өчен кечкенә контейнерлар, яктырту җайлланмалары, эскәмияләр (рекреация территорияләрендә).

2.12.10.1. Төп жәяүле коммуникацияләре түшәмәләренә һәм конструкцияләренә карата таләпләрне аларның сезон әйләнәсе эксплуатацияләнү мөмкинлегеннән чыгып билгеләргә, ә 2,25 м һәм аннан зуррак киңлектә булганда – маҳсус транспорт чараларының эпизодик килүенә карап. Плитәләр белән түшәүне күздә totарга киңәш ителә. Нигез күперчекләренең һәм террасаларның югарығы кырый сызығында урнашкан жәяүле коммуникацияләренең коймаларын әлеге Кагыйдәләрнең 2.1.7 пунктына туры китереп проектларга.

2.12.10.2. Ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмаларны урнаштырырга мөмкин.

Ярдәмче жәяүле коммуникацияләре

2.12.11. Ярдәмче жәяүле коммуникацияләре, кагыйдә буларак, территориядәге урын (мәйданчыклар) чикләрендә төзелмә һәм төзекләндерү элементлары арасында бәйләнеш булдыра, шулай ук рекреация объектлары (сквер, бульвар, парк, урман-парк) территориясендә хәрәкәт итүне тәэмин итә. Ярдәмче жәяүле коммуникацияләренең киңлеге гадәттә 1,0-1,5 м тиressендә билгеләнә.

2.12.12. Ярдәмче жәяүле коммуникацияләре территориясендә төзекләндерү элементларының зарури исемлеге түшәмәләрнең төрле төрләрен үз эченә ала.

2.12.12.1. Торак пункты скверларындағы, бульварларындағы, бакчаларындағы юлларга totашу элементлары белән түшәмәнең каты төрләрен

каарга киңәш ителә. Плитәләр белән ныгытырга киңәш ителә.

2.12.12.2. Эре рекреация объектларындагы (парклар, урман-парклар) юлларга йомшак яки катнаш төрдәге түшәмәләрне түшәргә, җәяүле сукмакларын табигый грунт түшәмәсеннән ясарга киңәш ителә.

2.13. Транспорт үтү юллары.

2.13.1. Транспорт үтү юллары – биналар һәм кварталлар территорияләре эчендәге урыннар, эре рекреация объектлары, житештерү һәм ижтимагый зоналар белән ике арада транспорт бәйләнешен, шулай ук торак пунктындагы урам-юл чөлтәре белән бәйләнеш тәэммин итә торган транспорт коммуникацияләре системасы элементлары.

2.13.2. Транспорт үтү юлларын проектлауны СНиП 2.05.02 исәпкә алыш башкарырга. Транспорт үтү юлларын проектлаганды янәшә территорияләрнең ландшафтын һәм экологик торышын саклауны яки яхшыртуны тәэммин итәргә кирәк.

2.13.3. Велосипедта йөрү юлларын комплекслы төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә тубәндәгеләр керә: түшәмәнен каты төре, велосипед юлының янәшә территорияләргә тоташу элементлары.

2.13.3.1. Урамнар һәм юллар буйлап урнаштырыла торган велосипед юлларында яктыртуны тәэммин итәргә кирәк, ә рекреация территорияләрендә – велосипед юллары буйлап яшелләндерергә.

2.13.3.2. Юллар буйлап утыртылган утыртмалар юл габаритларын кыскартырга тиеш түгел, юл өслегеннән ирекле тирәлек биеклеге кимендә 2,5 м тәшкил итәргә тиеш. Эре рекреацияләр составында велосипед юллары трассаларында техник хезмәт күрсәтү пунктын урнаштырырга киңәш ителә.

3 БҮЛЕК. ИЖТИМАГЫЙ БИЛГЕЛӘНЕШТӘГЕ ТЕРРИТОРИЯЛӘРНЕ ТӨЗЕКЛӘНДЕРУ

3.1. Гомуми нигезләмәләр.

3.1.1. Ижтимагый билгеләнештәге территорияләрдә төзекләндерүне нормага салу объектлары булып тубәндәгеләр тора: торак пунктындагы ижтимагый тирәлекләр, ижтимагый төзелмә урыннары һәм зоналары, алар төрле бәйләнешләрдә авыл жирлегендә ижтимагый территорияләрнең барлык төрләрен формалаштыра: авыл жирлегенен торак пункты үзәге, күпфункцияле, магистраль буе һәм махсуслаштырылган ижтимагый зоналары.

3.1.2. Төзекләндергәндә ижтимагый билгеләнеш территорияләрендә тубәндәгеләрне тәэммин итәргә: визуаль кабул итү өчен территорияләрнең ачык һәм үткәрүчән булуын (каты коймалар булмавын), халыкка каршылыксыз хәрәкәт итү шартларын (азмобильлекле төркемнәрне дә кертеп), тарихи барлыкка килгән планлаштыру структурасын һәм төзелмә масштабын саклап тоту алымнарының, торак пунктындагы әйләнә-тирә мохит белән төзекләндерү элементларының стиль буенча бердәмлекенә ирешүне.

3.2. Ижтимагый тирәлекләр.

3.2.1. Авыл жирлегендәге ижтимагый тирәлекләр җәяүле коммуникацияләрен, җәяүле зоналарын, кешеләр актив килә торган ижтимагый төзелмә урыннарын, торак пункты составында урнашкан яшелләндерү урыннарын, магистраль буе һәм күпфункцияле зоналарны, торак пунктлары үзәкләрен үз эченә ала.

3.2.1.1. Жәяуле коммуникацияләре һәм жәяуле зоналары жәяүлеләргә юл һәм торак пункты территориясе буенча хәрәкәт итүне тәэмин итә (әлеге Кагыйдәләрнең 2.13, 7.2 һәм 7.3 пунктлары).

3.2.1.2. Кешеләр актив йөри торган режимлы ижтимагый төзелмә объектлары – болар сәүдә, мәдәният, сәнгать, мәгариф һ.б. учреждениеләр, жирле әһәмияттәге объектлар; алар объект территориясе каршында аерип чыгарып, яисә аннан башка гына оештырылырга мөмкин, бу очракта әлеге урын чикләрендә төзелгән биналарның һәм корылмаларның тышкы аскы контуры белән туры килерлек итеп билгеләнә.

3.2.1.3. Авыл жирлегендә ижтимагый тирәлек территорияләрендә яшелләндөрү урыннары чечәклекләр, газоннар, берән-сәрән, төркем-төркем, рәт-рәт утыртмалар, яшелләндөрүнен вертикаль, күп яруслы, мобиЛЬ формалары рәвешендә проектлана.

3.2.2. Авыл жирлегендә ижтимагый тирәлек территориясендә төзекләндөрү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: плитә белән ныкландырылган рәвештәге каты түшәмә төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, яшелләндөрү, эскәмияләр, чүп савытлары һәм чүп өчен кечкенә контейнерлар, урамдагы техник җайланмалар, яктырту җайланмалары, архитектура-декоратив яктырту җайланмалары, мәгълүмат курсәткечләре, яшелләндөрү урыннарын яклау элементлары (металл коймалар, түшәмәләрнең махсус төрләре һ.б.).

3.2.2.1. Ижтимагый тирәлекләр территориясендә декоратив-кулланма сәнгать әсәрләрен, декоратив су җайланмаларын урнаштырырга киңәш итәлә.

3.2.2.2. Жәяуле зоналары һәм коммуникацияләре территорияләрендә тышкы реклама, ныклап төзелмәгән стационар булмаган ваклап сәүдә итү, көнкүреш хезмәтләре күрсәту һәм туклану корылмаларын урнаштырырга мөмкин.

3.2.2.3. Ижтимагый төзелмәләр урнашкан территориядә (объект территорияләре булганда) коймалар һәм тышкы реклама чараларын урнаштырырга мөмкин.

3.3. Ижтимагый төзелмә урыннары һәм махсуслаштырылган зоналар.

3.3.1. Ижтимагый төзелмә урыннары (әлеге Кагыйдәләрнең 3.2.1.2 пунктында каралғаннардан тыш) – ул килү чикләнгән яки ябык булган режимдагы ижтимагый учреждение жирләре: хакимият органнары һәм идарәләр, хастаханәләр һәм шунда охшаш объектлар. Алар объект янәшәсендәге территорияне аерип алыш та, аннан башка да оештырылырга мөмкин, бу очракта әлеге урын чикләрен төзелгән биналарның һәм корылмаларның тышкы аскы контуры белән туры килә торган итеп билгеләргә кирәк.

3.3.1.1. Ижтимагый төзелмә урыннарын һәм андагы махсуслаштырылган зоналарны төзекләндөрүне проект биременә һәм тармак билгеләнешенә туры китереп проектларга.

3.3.2. Ижтимагый төзелмә урыннарында (объект каршында территорияләр булганда) һәм ижтимагый төзелмәләрнең махсуслаштырылган зоналары территорияләрендә территорияне төзекләндөрү элементларының зарури исемлеге түбәндәгеләрне үз эченә ала: түшәмәләрнең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, яшелләндөрү, чүп савытлары яки чүп жыю өчен кечкенә контейнерлар, яктырту җайланмалары, учреждениеләрнең мәгълүмат курсәткечләре. Килгән кешеләрне кабул итүгә бәйле билгеләнештәге учреждениеләр өчен зарури рәвештә эскәмияләр урнаштыруны күздә totарга.

3.3.2.1. Коймалар, тышкы реклама чарапарын урнаштырырга мөмкин.

4 БҮЛЕК. ТОРАК БИЛГЕЛӘНЕШТӘГЕ ТЕРРИТОРИЯЛӘРНЕ ТӨЗЕКЛӘНДЕРУ

4.1. Гомуми нигезләмәләр.

4.1.1. Торак билгеләнешендәге территорияләрдә төзекләндерүне нормага салу объектлары булып түбәндәгеләр тора: ижтимагый тирәлекләр, тораклар урнашкан, балалар бакчалары, мәктәпләр төзелгән, автотранспорт чарапарын дайми һәм вакытлыча саклау урыннары, алар төрле бәйләнешләрдә торак төркемнәр, микрорайоннар, торак районнар формалаштыра.

4.2. Ижтимагый тирәлекләр.

4.2.1. Торак билгеләнешендәге территорияләрдә ижтимагый тирәлекләр жәяүле коммуникацияләре, торак төркемнәренә, микрорайоннарга, торак районнарга хезмәт күрсәтүче учреждениеләр урнашкан урыннар һәм уртак файдаланудагы яшел территорияләр системасыннан формалаша.

4.2.2. Торак төркемнәренә, микрорайоннарга, торак районнарга хезмәт күрсәтүче учреждениеләр аларга керә торган урыннарда мәйданчыклар белән жиһазлана. Килүчеләр саны կүп булган хезмәт күрсәтүче учреждениеләр (кибетләр, базарлар, поликлиникалар) өчен объектлар янында автокую урыннары коруны күздә тотарга.

4.2.3. Жәяүле коммуникацияләре территориясенде һәм хезмәт күрсәтүче учреждениеләр урнашкан урында төзекләндерү элементларының зарури исемлеге түбәндәгеләрне үз эченә ала: түшәмәләрнең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, чүп савытлары, чүп жыю өчен кечкенә контейнерлар, яктырту җайланмалары, мәгълүмат күрсәткечләр.

4.2.3.1. Плитәләр белән нықландырылган рәвештә каты түшәмә төрләрен, шулай ук мобиЛЬ яшелләндерүне, урамдагы техник җайланмалар, эскәмияләр урнаштыруны күздә тотарга киңәш ителә.

4.2.3.2. Тышкы реклама чарапарын, ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмаларны урнаштырырга мөмкин.

4.2.4. Уртак файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләрне торак төркемнәрен, микрорайоннарны, торак районнарны яшелләндерүнең бердәм системасы рәвешендә формалаштырырга кирәк. Яшелләндерү системасы жәяүле һәм транспорт коммуникацияләре (газоннар, рәтләп утыртылган агачлар һәм куаклыклар) буйлап утыртылган яшел утыртма җирләрен, торак төзелгән урыннардан читтәге яшелләндерелгән мәйданчыкларны (спорт, спорт-уен, этләр йөртү урыны һ.б.), рекреация объектларын (скверлар, бульварлар, бакчалар) үз эченә ала.

4.3. Тораклар төзелгән урыннар.

4.3.1. Торак төзелгән урыннарны төзекләндерүне йорт яны территориясеннән күмәк яки аерым куллану холкын исәпкә алып проектларга.

4.3.2. Торак төзелгән урын территориясенде йорт яны территориясе күмәк файдаланганда (куфатирлы төзелеш) түбәндәгеләрне күздә тотарга: транспорт үтү юлын (транспорт үтү юлларын), жәяүле коммуникацияләрен (төп, ярдәмче), мәйданчыкларны (мәктәпкәчә яштәге балалар өчен уен, өлкәннәр өчен ял мәйданчыклары, чүп жыю савытларын урнаштыру урыннары, килүче-китуче транспортларны туктату урыннары, керү төркемнәре каршындагы

мәйданчыклар), яшелләндерелгән территорияләрне. Эгәр әлеге урын территориясенең күләме мөмкин итсә, әлеге урын чикләрендә спорт мәйданчыкларын һәм мәктәп яшендәге балалар өчен уен мәйданчыкларын, этләрне йөрту мәйданчыкларын урнаштырырга рөхсәт итә.

4.3.3. Күмәк файдаланудагы торак төзелгән урын территориясендә төзекләндерү элементларының зарури исемлеге түбәндәгеләрне үз эченә ала: транспорт үтү юлларының каты түшәмә төрләрен, мәйданчыкларның төрле түшәмә төрләрен (әлеге Кагыйдәләрнең 2.12 бүлекчәсе), өслекләрне тоташтыру элементларын, мәйданчыкларның жиһазланышын, яктырту җайламаларын.

4.3.3.1. Тораклар урнашкан урынны яшелләндерүне торак йортның нигез күперчеге белән транспорт үтә торган юл арасында (йорт яны яшеллек полосалары), транспорт үтү юлы белән әлеге урынның тышки чикләре арасында формалаштырырга: йорт яны полосаларында – чәчәклекләр, газоннар, үрелеп үсә торган үсемлекләр, куаклыкларның жыйнак төркемнәре, биек булмаган аерым торучы агачлар; әлеге урынның калган территориясендә – яшелләндерүнең ирекле композицияләре һәм төрле алымнары.

4.3.3.2. Тораклар төзелгән урынны коймалап алырга мөмкин, әгәр ул урамнар буйлап тораклар төзелгән урыннарның урнашу шартларына каршы килмәсә.

4.3.3.4. Тораклар төзелгән урыннарда реконструкцияләнә торган территорияләрдә авыру һәм зәгыйфь агачларны алып атуны, сәламәт агачларны яклауны һәм декоратив бизәүне, планлаштырылмаган төзелмәләрне (складларны, сарайларны, стихияле барлыкка килгән гаражларны, шул исәптән «Ракушка» тибындагыларын) юкка чыгарыруны күздә тотарга, төзекләндерүнең әхлакый һәм физик яктан искергән элементларын алмаштырырга киңәш итә.

4.5. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урыннары.

4.5.1. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урыннарында түбәндәгеләрне күздә тотарга: гаражлар яки тукталышлар, мәйданчыклар (туплый торган), керү һәм чыгу юллары, жәяүле юллары корырга. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урыннарына килә торган юлларны жәяүле юлларының төп юнәлешләре белән кисешми торган итеп урнаштырырга. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урыннары аша узучы транзит жәяүле юллары оештырылуына юл куймаска. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урынын калган территориядән кимендә 3 м киңлегендәгә яшел утыртмалар полосасы белән изоляцияләргә. Керү һәм чыгу юлларында тротуарларның һәм газоннарның бортлары, кагыйдә буларак, кимендә 8 м радиуслы итеп түгәрәкләнеп торырга тиеш.

4.5.2. Автотранспорт чараларын озакка һәм кыска вакытка саклау урынында төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: түшәмәләрнең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, коймалар, чүп савытлары яки чүп жыю өчен кечкенә контейнерлар, яктырту җайламалары, мәгълүмат җайламалары (күрсәткечләр).

4.5.2.1. Жәяүле юлларында юл өслегенә төшү урынын – бордюрлы пандус (бер урынга кимендә берне) кааргра кирәк.

4.5.2.2. Әлеге урын чикләре буйлап фитонцидлык дәрәжәсе югары булган биек үсә торган куе қуаклык һәм агач утыртмаларын формалаштырырга кирәк.

4.5.3. Автотранспорт чарапарын озакка һәм кыска вакытка саклау өчен туры һәм аз күләмдә авышлыклы түбәле, күпкатлы торак һәм ижтимагый төзелмәдә урнаштырылган корылмаларның түбәләрен яшелләндерү карапыра мөмкин. Түбәне яшелләндергәндә чәчәкләр белән бизәү киңәш ителә, аның мәйданы түбәне яшелләндерү мәйданының кимендә 10%ын тәшкил итәргә тиеш, шулай ук яссы тамыр системалы агачлар һәм куаклыклар утырту киңәш ителә.

4.5.4. Ныклап төзелмәгән стационар булмаган гараж корылмаларында автомобиль саклау өчен билгеләнгән территория урыннарын юлларны һәм транспорт үтү юлларын каты түшәмә төрләре белән жиһазлап, яктырту жайламалары белән төзекләндерергә. Гараж корылмаларын яки бүлемтекләрен, яшелләндерү элементлары белән һәм коймалар урнаштырып, унификацияле итеп күздә тотарга.

5 БҮЛЕК. РЕКРЕАЦИЯ БИЛГЕЛӘНЕШЕНДӘГЕ ТЕРРИТОРИЯЛӘРНЕ ТӨЗЕКЛӘНДЕРУ

5.1. Гомуми нигезләмәләр.

5.1.1. Рекреация билгеләнешендәге территорияләрдә төзекләндерүне нормага салу объектлары булып рекреация объектлары тора – махсус сакланучы табигый территория зоналарындагы территорияләрнең бер өлеше: ял зоналары, парклар, бакчалар, бульварлар, скверлар. Рекреация объектларын төзекләндерүне проектлау әлеге территория өчен билгеләнгән хужалык эшчәнлеге режимнарына туры китереп башкарылырга тиеш.

5.1.2. Бакча-парк сәнгате, тарих һәм архитектура һәйкәлләрен төзекләндерү аларның тарихи йөзен реконструкцияләүне яки реставрацияләүне, планлаштыруны, яшелләндерүне үз эченә ала, үсемлекләр ассортиментын булдыруны да кертеп. Парк территориясен төзекләндерү элементлары белән жиһазлауны һәм тәэмин итүне ул урнашкан территориянең тарихи-мәдәни регламентына (булган очракта) туры китереп проектларга киңәш ителә.

5.1.3. Рекреация объектларын планлаштыру структурасы территориянең шәһәр төзелеше, вазыйфаи һәм табигый үсендәлекләренә туры килергә тиеш. Төзекләндерүне проектлаганда табигатьне саклау факторларына өстенлек бирергә: эре рекреация объектлары өчен – ландшафтның табигый, гадәти холкын бозмаска; кече рекреация объектлары өчен (скверлар, бульварлар, бакчалар) – утыртмаларны актив тәрбияләп торырга; барлык төр рекреация объектлары өчен – торак пунктындагы югары техноген һәм рекреация басымнарыннан сакларга.

5.1.4. Рекреация объектларын реконструкцияләгәндә түбәндәгеләрне күздә тотарга:

- урман-парклар өчен: тотрыклы вазыйфалау сәләтенә ия экосистемалар булдыру, ландшафтларның һәм утыртмаларның кыйммәтенә карап, чик дәрәҗәдәге рекреация басымын, файдалану режимнарын билгеләп, территорияне вазыйфаи зоаналарга бүлү һәм урман-паркның төрле зоналары өчен төзекләндерү чарапарын уздыру;

- парклар һәм бакчалар өчен: планлаштыру структурасын реконструкцияләү (мисал өчен, юл-сукмак чөлтәре тыгызлығын үзгәртү), утыртмалар тыгызлығы арткан урыннары сирәкләү, авыру, карт, декоратив

булмаган ағачларны һәм азқыйммәтле төрләргә караган үсемлекләрне алып ату, аларны декоратив-яфраклы һәм матур чәчәк атучы ағач һәм куаклык формалары белән алмаштыру, ял мәйданчыклары, балалар мәйданчыклары оештыру;

— скверлар өчен: катлаулы вертикаль структуралы төркемнәр һәм чәчәк түтәлләре формалаштыру, авыру, карт һәм декоратив булмаган ағачларны кисәргә, юл қырые белән иң якында урнашкан ағачлар рәте белән ике арада аралык булдырырга һәм аны арттырырга, куркыныч зонасыннан читтә маҳсус утырту һәм карап тоту технологияләрен кулланып, барыннан бигрәк, зур ағачлар утыртырга.

5.1.5. Рекреация билгеләнешендәге территорияләрдә инженер коммуникацияләрен проектлауны территориянең экологик үзенчәлекләрен исәпкә алыш, башлыча жир асты тонельләрендә яки рекреация объектын уратып башкарырга.

5.2. Ял зоналары.

5.2.1. Ял зоналары – актив массакүләм ял итү, су көенү һәм рекреация оештыру өчен билгеләнгән һәм жиһазландырылган территорияләр.

5.2.2. Сулыкларның яр буе өлешендә ял зоналарын проектлаганды комплыкның мәйданы һәм комплыкның яр буе линияләренең озынлыгы килүчеләр санын исәпләп билгеләнә.

5.2.3. Ял зонасы территориясендә түбәндәгеләрне урнаштырырга киңәш ителә: килү юлы белән медицина хезмәтләре күрсәтү пунктын, коткару станциясен, жәяүле юлларын, инженер жайлланмаларын (эчә торган су белән тәэммин итү һәм су ағызу, жир өслегендәге пычранган ағынтының сулыкка эләгүннән саклау). Медицина пунктын коткару станциясе белән янәшә урнаштыралар һәм «Медпункт» язуы белән яки ак фонда кызыл тәре сурәте белән, шулай ук – ашыгыч ярдәм машинасына каршылыксыз үтеп керү өчен санитар транспортны парковкалау урыны белән жиһазлыйлар. Медпункт бинасы кимендә 12 кв. м. мәйданда урнаштырыла, ул табигый һәм ясалма яктыртыла, аның суүткәргече һәм бәдрәфе була.

5.2.4. Ял зонасы территориясендә төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: килү юлының каты түшәмә төрләре, катнаш – юллар (плитә, газонга батырылган), яшелләндерү, эчә торган фонтанчыклар, эскәмияләр, чүп савытлары, чүп өчен кече контейнерлар, комплык жайлланмалары (кояштан әвеслекләр, ятаклар, чишенеп-киенү өчен кабинкалар), бәдрәф кабиналары.

5.2.4.1. Яшелләндерүне проектлаганды түбәндәгеләрне тәэммин итәргә киңәш ителә:

— ял зонасы мәйданының кимендә 80%ыннан ким булмаган күләмдә үлән катламын, ағач-куакларны һәм яр буе үсемлекләрен сакларга;

— сулык ярларын яшелләндерергә һәм формалаштырырга (убылуга һәм жимерелүгә дучар булган сезәк урыннарда яр ныгыту поясы, текә тау битләрендә су tota торган пояслар – төп дренаж h.b.);

— ял зонасы территориясеннән башка максатларда (этләрне йөртү, уен шәһәрләре, аттракционнар h.b. кору өчен) файдалануга юл куймаска.

5.2.4.2. Койма, урамдагы техник жайлланмаларны («су», «тундымра» сәүдә арбалары) урнаштырырга мөмкин.

5.3. Парклар.

5.3.1. Авыл жирлеге территориясендә торак районнары парклары

проектлана.

5.3.2. Торак район паркы гадәттә торак район халкының актив һәм тыныч ялын оештыру өчен билгеләнә. Парк территориясендә түбәндәгеләрне карарга кирәк: аллеялар һәм юллар системасын, мәйданчыклар (балалар, тыныч һәм актив ял, спорт). Парк территориисе янында яки аның составында торак районның спорт комплексы, балалар өчен спорт-уен комплекслары, роликларда йөрү урыннары урнашырга мөмкин.

5.3.3. Торак район паркы территориисендә төзекләндерүү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: төп юлларда түшәмәләренең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, яшелләндерүү, эскәмияләр, чүп савытлары һәм чүп өчен кече контейнерлар, мәйданчыкларга жиһазланышлар, яктырту жайлланмалары.

5.3.4. Торак район паркын яшелләндергәндә уртacha салкын Көнчыгыш һәм Көньяк-Көнчыгыш климат зоналары өчен сыйфатлы булган үсемлек төрләреннән файдаланып, чәчәкләр белән бизәүне күздә тотарга кинәш ителә.

5.3.5. Парк территориисен коймалап алырга, урамдагы техник жайлланмаларны («су», «тундырма» сатучы арбаларны) һәм ныклап төзелмәгән стационар булмаган туклану корылмаларын (жәйге кафеларны) урнаштырырга мөмкин.

5.4. Бакчалар.

5.4.1. Торак пункты территориисендә бакчаларның түбәндәгө төрләрен формалаштырырга кинәш ителә: ял һәм жәяүләп йөрү бакчалары, корылмалар каршындагы бакчалар, түбәләрдәгө бакчалар һ.б.

Ял һәм жәяүләп йөрү бакчалары

5.4.2. Ял һәм жәяүләп йөрү бакчалары гадәттә халыкның кыска вакытлы ялын оештыру өчен билгеләнгән. Бакча территориисе буйлап транзит жәяүле хәрәкәте рөхсәт ителә.

5.4.3. Кагыйдә буларак, ял һәм жәяүләп йөрү бакчалары территориисендә төзекләндерүү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: плитә белән ныкландырылган рәвештә юл түшәмәләренең каты төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, яшелләндерүү, эскәмияләр, чүп савытлары, урамдагы техник жайлланмалар («су», «тундырма» арбалары), яктырту жайлланмалары.

5.4.3.1. Капламаның төрле төсләр белән бирелешен куллануны, су жайлланмаларын, декоратив-кулланма бизәү элементларын, архитектуро-декоратив яктырту жайлланмаларын урнаштыруны, яшелләндерүнен пейзаж холкында формалаштыруны күздә тотарга кинәш ителә.

5.4.3.2. Койма, ныклап төзелмәгән стационар булмаган туклану корылмаларын (жәйге кафе) урнаштыруны күздә тотарга мөмкин.

Биналар һәм корылмалар каршындагы бакчалар

5.4.4. Биналар һәм корылмалар каршындагы бакчалар гадәттә иҗтимагый оешма биналары, тамаша учреждениеләре һәм иҗтимагый билгеләнештәгә башка төрле биналар һәм корылмалар каршысында формалаша. Бакчаның планлаштыру структурасы, кагыйдә буларак, объектка карата рациональ якын килүнә һәм килгән кешеләрне тиз арада эвакуацияләүнә тәэммин итәргә тиеш.

5.4.5. Бакчаны төзекләндерүү элементларының зарури, кинәш ителә һәм рөхсәт ителә торган исемлеген әлеге Кагыйдәләрнең 5.4.3 пунктына туры китереп кабул итәргә кинәш ителә. Яшелләндерүү һәм чәчәкләр белән бизәү алымнарын биналарның һәм корылмаларның вазыйфаи билгеләнешенә карап кулланырга кинәш ителә: партерлы (репрезентатив, парад бакча), интерьеrlы –

ял мәйданчыклары, ян декорацияләр, чатырлар, ландшафт чәчәклекләре белән (тамаша учреждениеләре каршындагы бакча).

5.5. Скверлар.

5.5.1. Скверлар гадәттә кыска вакыт аралыгында ял итү, йөрөп керү, транзит жәяүле хәрәкәте өчен билгеләнә.

5.5.2. Сквер территориясендә төзекләндерү әлементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: юлларның һәм мәйданчыкларның каты түшәмәле төрләре, өслекләрне тоташтыру әlementлары, яшелләндерү, эскәмияләр, чүп савытлары яки чүп өчен кечкенә контейнерлар, яктырту җайлланмалары, архитектура-декоратив яктырту җайлланмалары.

5.5.2.1. Юлларның өслеген өстенлекле рәвештә плитә белән тышлау рәвешендә проектларга, түшәмәне төрле төсләр белән бирү чишелешиң күздә тоторга, декоратив-кулланма бизәкләү әlementларын, тәбәнәк декоратив коймалар урнаштырырга кинәш ителә.

6 БҮЛЕК. СӘНӘГЙ БИЛГЕЛӘННЕШТӘГЕ ТЕРРИТОРИЯЛӘРНЕ ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ

6.1. Гомуми нигезләмәләр.

6.1.1. Сәнәгый билгеләнештәге территорияләрдә төзекләндерүне проектлауга карата таләпләр ведомство нормативларында билгеләнә. Сәнәгый билгеләнеш территорияләрендә төзекләндерүне нормага салу объектлары булып, кагыйдә буларак, сәнәгый төзелмә зоналарындагы иҗтимагый тирәлекләр һәм санитар-саклык зоналарының яшелләндерелгән зоналары тора.

6.2. Яшелләндерелгән санитар-саклык зоналары территорияләре.

6.2.1. Сәнәгый билгеләнеш территорияләренең санитар-саклык зоналарын (СС3) яшелләндерү мәйданы СанПиН 2.2.1/2.1.1.1200 таләпләренә туры китерап, проект карагында билгеләнергә тиеш.

6.2.2. Кагыйдә буларак, СС3 яшелләндерелгән территорияләрен төзекләндерү әlementларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: чиктәш территорияләр белән яшелләндерелгән урынның totashу әlementлары (борт ташы, терәк диварчыклар h.b.), утыртмаларны һәм яшелләндерү урыннарын саклау әlementлары.

6.2.2.1. Яшелләндерүне бертәрлелек һәм бөртонлылыкны чикли торган сәнгатьле композицияләр рәвешендә формалаштырырга кинәш ителә.

7 БҮЛЕК. ТРАНСПОРТ һәМ ИНЖЕНЕР КОММУНИКАЦИЯЛӘРЕ ТЕРРИТОРИЯЛӘРЕНДӘ ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ ОБЪЕКТЛАРЫ

7.1. Гомуми нигезләмәләр.

7.1.1. Торак пунктының транспорт коммуникацияләре территорияләрендә төзекләндерүне нормага салу объектлары булып кызыл линияләр чикләрендә торак пунктының урам-юл чөлтәре (УЮЧ), төрле типлардагы жәяүле кичүләре тора. Төзекләндерүне билгеле бер категориягә караган урамнар чөлтәренә, аерым урамга яки мәйданга, урамның яки мәйданның бер өлешенә, транспорт корылмасына проектларга мөмкин.

7.1.2. Инженер коммуникацияләре территорияләрендә төзекләндерүне

нормага салу объектлары булып магистраль чөлтәрләрнең, инженер коммуникацияләрнең сак-эксплуатация зоналары тора.

7.1.3. Транспорт һәм инженер коммуникацияләре территорияләрендә комплекслы төзекләндерүне СНиП 35-01, СНиП 2.05.02, ГОСТ Р 52289, ГОСТ Р 52290-2004, ГОСТ Р 51256 исәпкә алыш, халыкка куркынычсызлык шартларын тудырып һәм чиктәш территорияләрне транспорт һәм инженер коммуникацияләре йогынтысыннан саклауны тәэмин итеп проектларга кирәк.

7.2. Урамнар һәм юллар.

7.2.1. Торак пункты территориясендә урамнар һәм юллар билгеләнеше һәм транспорт сыйфатламалары буенча район эһәмияттәгә магистраль урамнарга, жирле эһәмияттәгә урамнарга һәм юлларга буленә.

7.2.2. Урамнар һәм юллар территориясендә төзекләндерү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: юл өслегенең һәм тротуарларның каты түшәмә төрләре, өслекләрне тоташтыру элементлары, урамнар һәм юллар буйлап яшелләндерү, куркыныч урыннарны коймалау, яктырту жайламалары, юл хәрәкәте буенча мәгълүмат күрсәткечләре (юл билгеләре, тамгалар, светофор жайламалары).

7.2.2.1. Юл өслегенең төрләре һәм реконструкциясе урамның категориясен исәпкә алыш һәм куркынычсыз хәрәкәт итүне тәэмин итеп проектлана. Урамнарың һәм юлларның түшәмәләре өчен киңәш итә торган материаллар әлеге Кагыйдәләрнең 7 нче күшымтасында китерелде.

7.2.2.2. Урамнарың һәм юлларны яшелләндерүне проектлау өчен утыртмалардан жир асты коммуникацияләре чөлтәрләре һәм урам-юл чөлтәренең башка корылмаларына кадәр, СНиПамнарга туры китереп, минималь аралык билгеләнә. Агачларны түшәмәгә урнаштырырга мөмкин. Борылышларда һәм тукталышларда яшел утыртмалар урнаштыруны көйләнми торган хәрәкәт булганда әлеге Кагыйдәләрнең 7.4.2 пунктына туры китереп проектларга киңәш итә. Юлның қырый өлеше белән иң янындагы агачлар рәтә арасында буфер зонасын арттыруны құздә тотарга киңәш итә. Куркыныч зона чикләреннән читтә мондый объектлар өчен максус үстерелә торган үсентеләрне (әлеге Кагыйдәләргә 2 нче күшымтасың 16 нчы таблицасы) утыртырга киңәш итә.

7.2.2.3. Транспорт коммуникацияләре территориясендәге коймалар, гадәттә, транспорт чараларының һәм жәяүлеләрнең имин хәрәкәт итүен оештыру өчен билгеләнә. Урам-юл чөлтәре коймаларын һәм ясалма корылмаларны (эстакадалар, юлұтқәргечләр, күперләр h.б.) ГОСТ Р 52289, ГОСТ 26804 туры китереп проектларга кирәк.

7.3. Мәйданнар.

7.3.1. Вазыйфаи билгеләнеше буенча мәйданнар түбәндәгеләргә буленә: төп (хакимият органнары биналары, ижтимагый оешмалар каршында), объект янындагы (һәйкәлләр, кинотеатрлар, музейлар, стадионнар, парклар, базарлар h.б. каршында), ижтимагый-транспорт (вокзаллар янында), мемориал (истәлекле объектлар яки урыннар янында), транспортлар борылыш ясый торган мәйданнар. Төзекләндерүне проектлаганда жәяүле һәм транспорт хәрәкәтен, төп һәм жирле транспорт агымнарын максималь мөмкин булганча булуне тәэмин итәргә киңәш итә.

7.3.2. Мәйдан территорияләренә түбәндәгеләр керә: юл өлеше, жәяүле өлеше, яшелләндерү урыннары һәм территорияләре.

7.3.3. Мәйдан территориясендә төзекләндерү элементларының зарури

исемлеген әлеге Кагыйдәләрнең 7.2.2 пунктына туры китереп кабул итәргә. Вазыйфаи билгеләнешенә карап, мәйданнарны төзекләндерүнең өстәмә элементларын урнаштырырга киңәш ителә:

– төп, объект янәшәсендәге, мемориал мәйданнарда – монументаль-декоратив сәнгать әсәрләрен, су жайланмаларын (фонтаннарны);

– ижтимагый-транспорт мәйданнарында – тукталыш павильоннарын, ныклап төзелмәгән стационар булмаган ваклап сәүдә итү, туклану, көнкүреш хезмәтләре күрсәтү корылмаларын, тышкы реклама һәм мәгълүмат чараларын.

7.3.3.1. Мәйданның жәяүле өлешендәге түшәмә төрләре махсус билгеләнештәге автомобилльләр (янғын сүндерү, авария, жыештыру һ.б.) үтү, жиңел автомобилльләрне вакытлыча туктап тору мөмкинлеген күздә тотарга тиеш.

7.3.3.2. Мәйданның жәяүлеләр өлешендә автомобилльләр үтәргә һәм вакытлыча туктап торырга мөмкин булган урыннарны төс белән яки түшәмә фактурасы белән, мобиЛЬ яшеллек (контейнерлар, гөл чүлмәкләре), күчмә коймалар белән аерырга киңәш ителә.

7.3.3.3. Мәйданны яшелләндәрәндә периметры буенча яшелләндәрәргә, утыртмаларны мәйдан үзәгендә урнаштырырга (сквер яки куркынычсызылык утравы), шулай ук әлеге алымнарны берләштерәргә киңәш ителә. Торак пунктының тарихи тирәлеге яки барлыкка килгән төзелеш шартларында жыйнак һәм (яки) мобиЛЬ яшелләндәрү алымнарын кулланырга киңәш ителә. Мәйдан үзәгендә куркынычсызылык утравын яшелләндәрүне партер яшелләндәрү яки биек агачлар рәвешендә әлеге Кагыйдәләрнең 7.4.2 пунктына туры китереп, машина йөртүчеләр өчен кирәkle күрену почмагын исәпкә алып гамәлгә ашырырга киңәш ителә.

7.4. Жәяүле кичүләре.

7.4.1. Жәяүле кичүләрен урамнар һәм юллар белән төп жәяүле коммуникацияләре кисешкән урыннарда урнаштырырга киңәш ителә. Жәяүле кичүләре урамның юл өлеше белән бер дәрәҗәдә (жир өстенде) проектлана.

7.4.2. Көйләнми торган хәрәкәт урамнарында жир өстенде жәяүле кичүләрен урнаштырганда күрену очпочмагын тәэмим итәргә киңәш ителә, аның зонасында төзелмәләр, ныклап төзелмәгән стационар булмаган корылмалар, реклама такталары урнаштырмаска, 0,5 м биегрәк яшел утыртмалар утыртмаска кирәк. Очпочмак якларын түбәндәгечә кабул итәргә киңәш ителә: транспортка рөхсәт ителгән хәрәкәт тизлеге сәгатенә 40 чм булганда – 8x40 м; сәгатенә 60 чм булганда – 10x50 м.

7.4.3. Жир өстенде жәяүле кичүләрен төзекләндәрү элементларының зарури исемлегенә түбәндәгеләр керә: юл тамгасы, тротуар өслегеннән юл өслегенә төшү өчен пандуслар, яктырту жайланмалары.

7.5. Транспорт, инженер коммуникацияләренең техник зоналары, су саклау зоналары.

7.5.1. Торак пункты территориясендә шәһәр төзелешен жайга салу линияләре белән бүленә торган техник (сак-эксплуатация) зоналарын түбәндәгә төрләрен күздә тоталар: магистраль коллекторлар һәм трубауткәргечләр, югары һәм түбән көчәнешле кабельләр, аз токлы кабельләр, югары вольт тапшыру линияләре.

7.5.2. Магистраль трубауткәргечләрнең, югары, түбән көчәнешле һәм аз токлы кабельләрнең, югары вольт тапшыру линияләренең аерып чыгарылган техник (сак) зоналары территориясендә каты түшәмә төрләре белән транспорт-

жәяүле коммуникацияләрен салу, яктырткыч жайланмалар, тышкы реклама һәм мәгълүмат чараларын урнаштыру, мәйданчыклар (балалар, ял, автомобиль тұкталышлары, чұп савытлары) кору, теләсә нинди корылмаларны торғызу, шул исәптән ныклап төзелмәгән стационар булмаганнарын да, рөхсәт ителми, хезмәт күрсәтүгә катнаши булган һәм техник зонадан уза торған коммуникацияләрне эксплуатацияләү өчен техник корылмалардан тыш.

7.5.3. Су саклау зоналары территорияләрен төзекләндерүне су законнарына туры китереп проектларга кирәк.

8 БҮЛЕК. ТӨЗЕКЛӘНДЕРУ ОБЪЕКТЛАРЫН ЭКСПЛАТАЦИЯЛӘҮ

8.1. Территорияне жыештыру.

8.1.3. Сукаеш авыл жирилеге территориясендә житештеру һәм куллану калдыкларын санкцияләнмәгән урыннарда тупларга һәм урнаштырырга тыела. Житештеру һәм куллану калдыкларын сакцияләнмәгән урыннарда урнаштырган затлар әлеге территорияне үз хисабына жыештырырга һәм чистартырга, ә зарурлық булганда – жири кишәрлекен рекультивацияләргә тиеш.

Житештеру һәм куллану калдыкларын санкцияләнмәгән чүплекләрдә урнаштырган затларны билгеләве мөмкин булмаган очракларда, житештеру һәм куллану калдыкларын жыештыруны һәм чүплек территорияләрен рекультивацияләүне әлеге Кагыйдәләрнең 8.1.1 пункты нигезендә әлеге территорияне жыештыруны тәэммин итәргә бурычлы затлар хисабынан башкарырга.

8.1.4. Житештеру һәм куллану калдыкларын жылоны һәм чыгаруны контейнерлы яки савытсыз система буенча гамәлгә ашырырга.

8.1.5. Сукаеш авыл жирилгенең уртак файдаланудагы территориясендә житештеру һәм куллану калдыкларын яндыруны тыярга.

8.1.6. Авыл жирилеге территориясен жыештыруны оештыруны калдыкларның аларны житештерүчеләрдә калдыклар барлықка килүнең норматив күләм күрсәткечләреннән файдалану нигезендә гамәлгә ашырырга.

8.1.7. Житештерүдән һәм кулланудан калган көнкүреш калдыкларын торак йортлардан, сәүдә оешмаларыннан һәм жәмәгать туклануы, мәдәният, балалар һәм дәвалау биналарыннан чыгаруны аталған оешмаларга һәм йорт хужаларына, шулай ук алардан файдалану нәтижәсендә калдыклар барлықка килгән чималның, материалларның, ярымфабрикатларның, башка төрле эшләнмәләрнең яки продуктларның, шулай ук товарларның (продукцияләрнең) бүтән милекчеләренә (алга таба – калдыклар житештерүче) мөстәкыйль рәвештә яки маҳсус оешма белән шартнамәләр нигезендә башкарырга.

Ремонт вакытында барлықка килгән калдыкларны чыгаруны моның өчен маҳсус билгеләнгән урыннарга әлеге ремонтны башкаручы затлар тарафыннан мөстәкыйль рәвештә гамәлгә ашырырга.

Ремонт вакытында барлықка килгән калдыкларны калдыкларны вакытлыча саклау урыннарына урнаштыруны тыярга.

8.1.8. Әлеге Кагыйдәләрнең 8.1.1 пунктында күрсәтелгән физик һәм юридик затларның житештеру һәм куллану калдыкларын жыю өчен калдыкларны вакытлыча саклау урыннарын оештырырга һәм аларны жыештыруны һәм аларга техник хезмәт күрсәтүне гамәлгә ашырырга.

Калдыкларны вакытлыча саклау урыннарын урнаштыруга рөхсәт,

Татарстан Республикасы Азнакай муниципаль районы Башкарма комитетының архитектура һәм инфраструктура үсеше бүлеге һәм Азнакай районында һәм Азнакай шәһәрендә Татарстан Республикасы буенча Роспотребнадзор идарәсенең Территориаль бүлеге белән килештерелгәннән соң, авыл жирлеге башлыгы тарафыннан бирелә.

8.1.9. Эгәр аларны куллану барышында калдыклар барлыкка килгән чималның, материалларның, ярымфабрикатларның, бүтән эшләнмәләрнең яки продуктларның, шулай ук товарларның (продукциянең) бүтән, үзенең көнкүреш һәм хужалык эшчәнлеген жир кишәрлекенде, торак яки торак булмаган бинада аренда шартнамәссе яки милекче белән төзелгән башка төрле килешү нигезендә гамәлгә ашыра тора торган милекчеләре (алга таба – калдыклар житештерүче) калдыкларны жыюны, чыгаруны һәм утильләштерүне мөстәкыйль рәвештә оештырмаса, әлеге житештерүче калдыкларын жыю, чыгару һәм утильләштерү бурычы югарыда аталган күчемсез мөлкәт объектларының әлеге Кагыйдәләрнең 8 нче бүлеге нигезендә территорияләрне жыештыру өчен җаваплы булган милекчесенә йөкләнә.

8.1.10. Урамнарның, мәйданнарның, скверларның һәм башка төрле ижтимагый урыннарның житештерү һәм куллану калдыклары белән чүпләнүен булдырмас өчен калдыкларны вакытлыча саклау өчен кече зурлыктагы савытлар (чүп савытлары, баклар) урнаштырыла.

Житештерү һәм куллану калдыкларын вакытлыча саклау савытларын урнаштыруны һәм аларны чистартуны әлеге Кагыйдәләрнең 8.1.1 пункты нигезендә тиешле территорияләрне жыештыру өчен җаваплы затлар тарафыннан гамәлгә ашырырга.

Чүп савытларын (бакларны) төзек һәм пөхтә торышта карап тотарга, чүп тулу дәрәҗәсенә карап чистартырга һәм пычрану дәрәҗәсенә карап юарга.

8.1.11. Контеинер мәйданчыгыннан житештерү һәм куллану калдыкларын, контейнерлардагы чүпне чүп ташу транспортына бушатканда коелган калдыкларны жыештыру калдыкларны чыгаручы оешма хезмәткәрләре тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.1.12. Калдыклар чыгаруны аларны ташыганда югалту мөмкинлеген, аварияле хәл барлыкка килүне, транспорт белән күчерелә торган калдыклардан кешеләрнең сәламәтлегенә һәм эйләнә-тирә мохиткә зыян килүне булдырмаслык ысууллар белән гамәлгә ашырырга кирәк.

Куркынычлы калдыкларны чыгаруны Россия Федерациясе законнарындагы таләпләргә туры китереп, лицензиясе булган оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырырга кирәк.

8.1.13. Төнгө вакытта жыештырганда тавыш кисәтә торган чаралар кулланырга.

8.1.14. Автобус тукталышларын жыештыру һәм чистарту әлеге тукталышлар урнашкан урам территорияләрен жыештыру йөкләмәссе бирелгән оешмалар тарафыннан башкарыла.

8.1.15. Автобусларның соңғы тукталыш урыннарын, диспетчер пунктлары территорияләрен жыештыру һәм чистарту әлеге объектларны эксплуатацияләүче оешмалар тарафыннан тәэммин ителә.

Ныклап төзелмәгән стационар булмаган сәүдә объектлары урнашкан тукталышларны жыештыру һәм чистарту, әгәр жир кишәрлекенен аренда, жир кишәрлекеннән түләүсез нигездә билгеле бер вакытка файдалану, гомер буенча мирас итеп алыш, ия булу шартнамәләрендә башкасы билгеләнмәсә, чиктәш

территорияләр чикләрендә ныклап төзелмәгән стационар булмаган объектларның хужалары тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.1.16. Су алу колонкаларын эксплуатацияләү һәм тиешле санитар-техник торышта карап тоту, шул исәптән аларны чүптән, боздан һәм кардан чистарту, шулай ук аларга килә торган куркынычсыз юллар белән тәэмин итү әлеге колонкалар кем милкендә торса, шул оешмага йөкләнә.

8.1.17. Базарларның территорияләрен чистарту һәм жыештыру эшләрен оештыру гамәлдәге санитар нормалар һәм базарларда сәүдә итү нормалары нигезендә базарлар хакимиятләренә йөкләнә.

8.1.18. Скверларны һәм аларга чиктәш булып торучы тротуарларны, юлларны һәм газоннарны карап тоту һәм жыештыру авыл жирлеге хакимияте белән килешү нигезендә тиешле финанс елына бу максатлар өчен авыл жирлеге бюджетында каралган акча хисабына яшелләндерүче махсус оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.1.19. Оешмалар, биналарның милекчеләре мөлкәтендә яки янәшे территорияләрдә торучы бакчаларны, скверларны, паркларны, яшел утыртмаларны карап тоту һәм жыештыру әлеге оешмаларның, биналарның милекчеләренең көче һәм һәм алар хисабыннан мөстәкыйль рәвештә яки авыл жирлеге хакимияте контроле астында махсус оешмалар белән шартнамәләр нигезендә гамәлгә ашырыла.

8.1.20. Күперләрне, юлуткәргечләрне, жәяуле кичуләрен, аларга чиктәш булып торучы территорииләрне жыештыру әлеге объектларны эксплуатацияләүче оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.1.21. Канализациясе булмаган торак биналарда бәдрәф һәм юынтык нәҗесләрен жыю өчен үткәрми торган төпле, диварлар һәм чокырга зур предметлар эләгүенән каршы рәшәткәле капкачлар белән жылтылыган казылма чокырлар булдыруны күздә тотарга.

Юынтык суны тузыру, юынтык суны һәм нәҗесләрне бушату жайламаларын йортларның һәм урамнарның территорияләреннән читкә урнаштыруны, житештерү һәм куллану калдыкларын урам юлларына чыгаруны тыярга.

8.1.22. Сыек нәҗесләрне шартнамәләр нигезендә яки махсус транспорты булган оешмаларга бер бирелә торган заявкалар буенча чыгарырга кирәк.

8.1.23. Биналарның милекчеләренә турыдан-туры чуп жыю урыннарына һәм казылма чокырларга килү юлларын тәэмин итәргә.

8.1.24. Жир өслегендәгә һәм грунт суларын ишегалларыннан чыгару өчен билгеләнгән су жыельп торучы канавларны, улакларны, трубаларны, дренажларны чистартуны һәм жыештыруны әлеге Кагыйдәләрнең 8.1.1 пунктында күрсәтелгән затларга гамәлгә ашырырга.

8.1.25. Тротуарларга, газоннарга, юлның хәрәкәт өлешенә су ағызуга юл куелмаска тиеш, ә авария эшләрен уздырганда суны бары тик махсус ағызу жайламалары яки шланглар буйлап кына, коммуникацияләрнең хужалары белән килешү буенча һәм ташланган ағынтыларны ағызу эшләренә тотылган чыгымнарны түләп, якында урнашкан бәдрәф коеларына яки явым-төшем канализациясенә ағызырга рөхсәт ителә.

8.1.26. Чупне системалы рәвештә, туплану дәрәжәсенә карап, ләкин өч көнгә бер мәртәбәдән артмаган ешлыкта, ә нава температурасы 5 градустан югары торган ел чорында көн саен чыгарырга кинәш ителә.

8.1.27. Житештерү һәм куллану калдыкларын санкцияләнгән рәвештә

саклау урыннарын карап тотуны һәм эксплуатацияләүне билгеләнгән тәртиптә гамәлгә ашырырга.

8.1.28. Электртапшыру линияләрен, газ, суүткәрү һәм жылдылык чөлтәрләрен урнаштыру һәм эксплуатацияләү өчен билгеләнгән территорияләрне жыештыру һәм чистарту күрсәтелгән чөлтәрләрне һәм электртапшыру линияләрен эксплуатацияләүче оешмаларның көче белән һәм алар хисабыннан гамәлгә ашырыла. Әгәр әлеге пунктта күрсәтелгән чөлтәрләр хужасыз булса, территорияләрне жыештыруны һәм чистартуны хужасыз мөлкәтне саклауны һәм эксплуатацияләүне тәэммин итү туринда шартнамә төzelгән оешма гамәлгә ашыра.

8.1.30. Карап коеларын, жир асты грунт коммуникацияләрен чистартканда чүп-чарны, нәжесләрне маxsus савытка урнаштырып барырга, чистарту эшләре белән шөгыльләнүче оешмалар көче белән кичекмәстән чыгарырга.

Нәжесләрне урамнарың юл өлешенә, тротуарларга һәм газоннарга урнаштырырга рөхсәт ителми.

8.1.31. Урамнарга ташланган, юл хәрәкәтенә комачаулык итә торган предметларны жыеп алу әлеге объектларны эксплуатацияләүче оешмаларга йөкләнә.

8.1.32. Сукаеш авыл жирлеге хакимиите ирекле нигездә авыл жирлеге территориясен жыештыру, төзекләндерү һәм яшелләндерү эшләрен башкару өчен гражданнарын жәлеп итәргә мөмкин.

Гражданнары авыл жирлеге территориясен жыештыру, төзекләндерү һәм яшелләндерү эшләрен башкаруга жәлеп итү Сукаеш авыл жирлеге хакимиите каары нигезендә гамәлгә ашырыла.

8.2. Язғы-жәйге чорда территорияне жыештыру үзенчәлекләре.

8.2.1. Язғы-жәйге чорда территорияне 1 апрельдән башлап 31 октябрьгә кадәр жыештырырга һәм урамнарың юл өлешен, тротуарларны, мәйданнарны себерүне күздә тотарга киңәш ителә.

8.3. Көзге-кышкы чорда территорияне жыештыру үзенчәлекләре.

8.3.1. Территорияне көзге-кышка чорда жыештыру чоры 1 ноябрьдән 31 мартка кадәр билгеләнә һәм чүп, кар һәм боз, пычрак жыештыруны һәм чыгаруны, урамнарга хлорид катнашмалы ком сибеп чыгуны күздә tota.

8.3.2. Хлорид күшүлган ком белән сибеп чыгуны кар ява башлау яки бозлавык барлыкка килү белән кичекмәстән башларга кирәк. Бозлавык булганда ин беренче чиратта басмаларга, югарыга күтәрелә торган урыннарга, юллар киселешкән урыннарга, жәмәгать транспорты тукталышларына, жәяүле кичүләренә сибелә.

Тротуарларга хлоридсыз коры ком сибеп чыгарга.

8.3.3. Түбәләрне кардан чистартуны һәм боз сөнгеләреннән арындыруны түбәндәге куркынычсызылык чарапарын тәэммин итеп башкарырга: кизү торучыларны билгеләү, тротуарларны коймалап алу, биек урында эшләүче затларны саклагыч жайлланмалар белән тәэммин итү.

8.3.4. Асфальт түшәмәле барлык тротуарларны, ишегалларын, урамнарың юл өлешендәге улакларны, мәйданнарны, яр буйларын, базар мәйданчыкларын һәм башка урыннарны кардан һәм бозланган өслектән кырып чистартырга һәм иртәнгे 8 сәгатькә кадәр ком сибәргә.

8.3.5. Урамнардан, мәйданнардан, күперләрдән, плотиналардан, скверлардан һәм бульварлардан боз һәм кар, кар ява башлау белән, кичекмәстән

жыештырыла һәм чыгарыла башлый һәм, иң беренче чиратта, бозлы-карлы түшәлмә барлыкка килүне булдырмас өчен транспортларның өзлексез хәрәкәтен тәэммин итү максатында үзәк урамнардан, автобус трассаларыннан, күперләрдән, плотиналардан һәм юлүткәргечләрдән башкарыла.

8.3.6. Урамнарны, юлларны, мәйданнарны махсус оешмалар тарафыннан жыештырганда әлеге Кагыйдәләрнең 8.1.1 пунктында күрсәтелгән затларга кар чистарту техникасы узып киткәннән соң бордюрлар янәшәсендәге улакларны жыештыруны һәм керә торган юлларны, җәяүле кичүләрен юлның төзелмәләр булган яғыннан да, әгәр анда башка төзелмәләр булмаса, кара-каршы яғыннан да чистартуны тәэммин итәргә.

8.4. Төзекләндерү элементларын карап тоту тәртибе.

8.4.1. Төзекләндерү элементларын карап тотуга карата гомуми таләпләр.

8.4.1.2. Коймаларны, киртәләрне, газон һәм тротуар коймаларын, киоскларны, палаткаларны, павильоннарны, ларекларны, игълан такталарын һәм башка җайланмаларны төзү һәм урнаштыру Россия Федерациясе, Татарстан Республикасы законнарында, Сукаеш авыл жирлеге Советы норматив хокукий актларында билгеләнгән тәртиптә гамәлгә ашырыла.

8.4.1.3. Төзелеш мәйданчыкларын барча периметры буйлап билгеләнгән үрнәктәге тыгыз койма белән киртәләп алырга кирәк. Коймалар аша үтеп керү юлларының минималь күләмен күздә тоторга кирәк. Коймалар аша үтү юллары ярдәмче юлларга чыгарга һәм шлагбаумнар яки капкалар белән жиһазландырылырга тиеш.

Төзелеш мәйданчыкларын тәгәрмәчләрне чистарту җайланмасы белән һәр койма аша үтү юлында кимендә 20 метрлы төзекләндерелгән юл өлеше белән тәэммин итәргә кирәк.

8.4.2. Утлы алтакталар, реклама һәм витриналар.

8.4.2.1. Теләсә нинди төрдәге алтакталарны урнаштыру фәкаты эскизларын Сукаеш авыл жирлеге хакимиите белән килештергәннән соң гына рөхсәт ителә.

8.4.2.3. Витриналар махсус яктырту җайланмалары белән жиһазландырылган булырга тиеш.

8.4.2.4. Газеталарны, афишаларны, плакатларны, төрле төрдәге игъланнарны һәм рекламаларны махсус билгеләнгән стенларда гына ябыштырырга рөхсәт ителә.

8.4.2.5. Электр транспорты, урам яктырту баганаларын, биналарның цокольләрен, коймаларны һәм башка корылмаларны игъланнардан чистарту әлеге объектларны эксплуатацияләүче оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.4.2.6. Тышкы реклама чараларын урнаштыру һәм эксплуатацияләү Азнакай районы Советы каарында билгеләнгән тәртиптә рөхсәт ителә.

8.4.3. Кече архитектура формаларын төзү, урнаштыру һәм карап тоту.

8.4.4. Биналарны һәм корылмаларны төзэтү һәм карап тоту.

8.4.4.1. Биналарны һәм корылмаларны эксплуатацияләүне, аларны төзэтүне Техник эксплуатация кагыйдәләрендә һәм нормаларында билгеләнгән тәртиптә башкарырга.

8.4.4.2. Биналарга һәм корылмаларга агымдагы һәм капиталь ремонтны, фасадларны буяны аларның техник торышына карап, биналарның һәм корылмаларның милекчеләре тарафыннан яки милекче белән бүтән зат арасында төзелгән килешү нигезендә башкарырга.

8.4.4.3. Биналарның фасадларын аларның аерым детальләрен юкка

чыгаруга яки үзгәртүгә бәйле рәвештә төрлөчә үзгәртүләрне, шулай ук яңа тәрәзә һәм тәп фасадка керә торган ишек уемнарын урнаштыруны һәм булғаннарын реконструкцияләүне авыл жирлеге хакимиите белән килештерү нигезендә башкарырга.

8.4.4.4. Сукаеш авыл жирлеге хакимиятенән тиешле рөхсәтне алмыйча хужалык һәм ярдәмче корылмаларны (агач сарайларны, будкаларны, гаражларны, күгәрчен асрау урыннарын, теплицаларны һ.б.) үзирекле торғызып кую тыела.

8.4.4.5. Балконнарга, лоджияләргә нинди дә булса үзгәрешләр кертергә, келәмнәрне, килемнәрне, урын-жирләрне биналарның урам яғына карап торучы тышкы фасадларындагы балконнарына һәм тәрәзәләренә эләргә, аларны йортта кулланыла торган төрле предметлар белән капларга рөхсәт ителми.

8.4.4.6. Ишегалды территорияләрен металл ломы, төзелеш һәм көнкүреш калдыклары, йорт кирәк-яраклары һәм башка материаллар белән капларга һәм чүпләргә рөхсәт ителми.

8.4.4.7. Урам аталышын һәм йортның номер тамгаларын, ә почмак йортларга кисешкән урамнарың аталышларын курсәтеп, билгеләнгән үрнәктәге курсәткечләрне биналарга урнаштырып чыгарга.

8.5. Территорияләрне яшелләндерү һәм яшел утыртмаларны карап тоту эшләре.

8.6.1. Территорияне яшелләндерү, паркларны, скверларны, яшел зоналарны карап тоту һәм торғызу, муниципаль урманнарын карап тоту һәм саклау эшләрен бу максатларга авыл жирлеге бюджетында каралган чаралар хисабыннан авыл жирлеге белән шартнамәләр нигезендә маҳсус оешмалар гамәлгә ашыра.

8.6.3. Урамнарың, мәйданнарың, паркларның, скверларның территорияләренә яңа агачлар утырту, скверларны һәм паркларны чәчәкләр белән бизәү, шулай ук ландшафт архитектурасы объектларын капиталъ ремонтлау һәм конструкцияләү эшләрен фәкат авыл жирлеге хакимиите белән килештерелгән проектлар буенча гына башкарырга.

8.6.6. Агачларны һәм куакларны үзирекле рәвештә кису тыела.

8.6.7. Авыл жирлеге жирләрендә үсә торган, авыл жирлегенең йортлар салу яки жир асты коммуникацияләрен салу, югари вольтлы линияләр һәм башка төрле корылмалар урнаштыру зоналарына эләгә торган зур агачларны һәм куаклыкларны фәкат авыл жирлеге хакимиятенең язмача рөхсәте нигезендә генә алыш атырга.

8.6.8. Авыл жирлеге жирләрендә үсә торган, авыл жирлеге жирләрендә урнашкан зур агачларны һәм куаклыкларны йортлар салуга яки жир асты коммуникацияләрен салуга бәйле рәвештә алыш аткан өчен торғызу бәясе алыша. Яшел утыртмаларны торғызу бәясенең күләме Сукаеш авыл жирлеге хакимиите тарафыннан эйләнә-тирәлекнең бозылган торышын торғызуга фактта тотылган чыгымнарга карап, китерелгән югалтуларны исәпкә алыш, шул исәптән торғызу эшләренең проектларына туры китереп билгеләнә. Яшел утартмаларны торғызу бәясе Сукаеш авыл жирлеге бюджетына күчерелә.

8.6.9. Агачларны һәм куакларны алыш атуга рөхсәт бирүне торғызу бәясе түләнгәннән соң гамәлгә ашырырга кирәк. Әгәр аталган утыртмалар күчереп утыртылырга тиешле булса, рөхсәтне торғызу бәясен түләтмичә бирергә кирәк. Авыл жирлеге территориясенде агачлар һәм куаклар утырту урыннары авыл жирлеге хакимиите тарафыннан билгеләнә.

8.6.10. Яшел утыртмаларны төрлечә заарлаган яисә үзирекле рәвештә кискән өчен, шулай ук яшел утыртмаларга карата саклык чараларын күрмәгән hәм битараф мөнәсәбәттә булган өчен гаепле затлардан зыян салынган яки hәлак ителгән утыртмаларның торғызы бәясе түләттерелә.

8.6.11. Жиләк-жимеш бирүче утыртмаларның hәм гражданнарның булган hәм торак hәм сәнәгый биналарны төзү зоналарына эләгә торган бакчаларның хакын билгеләү Сукаеш авыл жирлеге хакимиите тарафыннан башкарыла.

8.6.12. Муниципаль урманнар территориясендә агачларны законсыз кискән яки заарлаган өчен гаепле затлар китерелгән зыянны тұли.

8.6.13. Агачларны hәм куакларны исәпкә алу, аларны карап тоту, аларга ярлық тагу, аларны алып ату, кискәләү, күчереп утырту пассажир транспорты маршрутлары уза торган урамнарда махсус оешмалар тарафыннан башкарыла; күпкатлы тораклар салынган территорияләрдә ишегаллары эчендә – торак-эксплуатация оешмалары тарафыннан; муниципаль урманнарда – урман хужалығы яки башка төрле махсус оешма тарафыннан.

Әгәр бу вакытта агачларның аерым гражданнар гаебе белән hәлак булуы билгеле булса, ул чакта торғызы бәясенең күләме агач сәламәтлегенә булган бәяләр нигезендә билгеләнә.

8.6.14. Агачларга зыян салыну билгеләре ачыкландында яшел утыртмаларны саклау өчен жаваплы булган затларга кирәкле чараларны күрү өчен кичекмәстән Сукаеш авыл жирлеге хакимиятенә хәбәр итәргә кирәк.

8.6.15. Корыган агачларны кисүгә рөхсәт Сукаеш авыл жирлеге хакимиите тарафыннан берелә.

8.6.16. Агачларның кыйммәтле токымнарыннан тыш, хосусый төзелеш зonasында агачларны hәм куакларны алып ату жир кишәрлекләре милекчеләре тарафыннан үз хисабына гамәлгә ашырыла.

8.6. Юлларны карап тоту hәм эксплуатацияләү.

8.7.1. Сукаеш авыл жирлеге территориясендә юл түшәмәләрен саклау максатында тубәндәгеләрне тыярга:

- йөкне транспорт белән сөйрәтеп китерүне;
- төяү-бушату эшләрен башкарғанда урамнарга рельслар, бүрәнәләр, тимер балкалар, трубалар, кирпечләр, башка төрле авыр предметлар ташлауны hәм аларны өөп куюны;
- каты түшәмәсе булган торак пунктлары урамнары буйлап чылбырлы машиналарны йөртүне.

8.7.2. Махсус оешмаларга әлеге Кагыйдәләрнең 8.2.1 пунктында аталған затлар белән килемшүләр нигезендә Сукаеш авыл жирлеге территорияләрен жыштырып торырга.

8.7.3. Авыл жирлеге чикләрендә уртак файдаланудагы автомобиль юлларын, қүперләрне, тротуарларны hәм бүтән транспорт инженер корылмаларын (федераль hәм региональ билгеләнештәге уртак файдаланудагы автомобиль юлларыннан, қүперләрдән hәм башка транспорт инженер корылмаларыннан тыш) агымдагы hәм капитал ремонтлау, карап тоту, төзү hәм реконструкцияләү махсус оешмалар тарафыннан капитал кертүләр планы нигезендә авыл жирлеге хакимиите белән шартнамәләр нигезендә гамәлгә ашырыла.

8.7.4. Юл билгеләрен, тамгаларны hәм иминлекле урам-юл хәрәкәтен тәэмин итү объектларын эксплуатацияләү, агымдагы hәм капитал ремонтлау

авыл жирлеге хакимиите белән шартнамәләр нигезендә махсус оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.7.5. Оешмаларга үз карамагындағы юл чөлтәрләре коммуникацияләренең люклары һәрвакыт юл өслеге дәрәжәсендә, даими рәвештә төзек һәм ябык торышта булуын күзәтеп торырга.

Урамнарның юл өлешендә һәм тротуарларда урнашкан люкларның, көеларның капкачларын, әгәр аларга зыян килсә яки жимерелсә, кичекмәстән коймалап алырга һәм 6 сәгать эчендә әлеге коммуникацияләр кем карамагында торса, шул оешмалар тарафыннан торгызырга кирәк.

8.7. Территорияне яктыру.

8.8.1. Урамнарны, юлларны, мәйданнарны, күперләрне, бульварларны һәм жәяүле аллеяларын, ижтимагый һәм рекреация территорияләрен, торак кварталларының, торак йортларның территориияләрен, сәнәгый һәм коммуналь оешмаларның территориияләрен, шулай ук юл тамгаларын һәм күрсәткечләрне, торак пунктлары турындағы мәгълумат элементларын авыл жирлеге хакимиите тарафыннан расланган расписание буенча тәүлекнең каранғы вакытында яктыртырга кирәк.

Уртак файдаланудагы урыннарны яктырту вазыйфасы жирле үзидарә органнарына йөкләнә, башка объектларны яктырту вазыйфасы аларның милекчеләренә яки милекче вәкаләт биргән затларга йөкләнә.

8.8.2. Авыл жирлеге территориясен яктырту билгеләнгән тәртиптә үзләренә бүленгән жир кишәрлекләренең милекчеләре булып торган физик һәм оешу-хокукый формасына бәйсез рәвештә юридик затлар белән шартнамәләр нигезендә энергия белән тәэммин итүче оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.8.3. Урамнарны тышкы яктан яктырту чөлтәрләрен төзү, эксплуатацияләү, агымдагы һәм капиталъ төзекләндерү авыл жирлеге хакимиите белән шартнамәләр нигезендә махсус оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.8. Коммуникацияләрне төзегәндә, ремонтлаганда, реконструкция-ләгәндә эшләр уздыру.

8.9.1. Грунтны яки юл түшәмәләрен казып ачуға бәйле эшләрне (жир асты коммуникацияләрен салу, реконструкцияләү яки төзәту, субайлар һәм ырмау сугу, грунтны планлаштыру, бораулау эшләре) фәкатъ район хакимиятеннән бирелгән язмача рөхсәт (жир эшләрен уздыруга ордер) булганда гына башкарырга. Чөлтәрләрнең хужалары авария эшләрен, алга таба З көнлек сротта рөхсәт рәсмиләштереп, авыл жирлеге хакимиятенә телефонограмма жибәреп яки хәбәр итеп башлыйлар.

8.9.2. Коммуникацияләрне төзү, реконструкцияләү, төзәту буенча эшләр башкаруга рөхсәтне район хакимиите бирә, түбәндәгеләрне күрсәткәндә:

- мәнфәгатьле хезмәтләр белән килештерелгән, инженер коммуникацияләренең сакланышы өчен жавап бирә торган эшләрне уздыру проектын;

- юл хәрәкәте куркынычсызлыгы буенча дәүләт инспекциясе белән килештерелгән транспорт һәм жәяүле хәрәкәте схемасын;

- авыл жирлеге хакимиите белән килештерелгән эшләрне башкару шартларын;

- эшләр башкаруның календарь графигын, шулай ук коммуникацияләрне төзү, реконструкцияләү, төзәту буенча эшләр аның башкарылачак территориясенең милекчесе яки аның тарафтан вәкаләт бирелгән

зат белән жир кишәрлеген төзекләндеру турында килешүне.

Юлларның, тротуарларның яки газоннарның өслеген торғызы зарурлыгы белән бәйле эшләрне башкарганда жир эшләрен башкаруга рөхсәт бары тик юл өслегенә, тротуарларга, газоннарга хезмәт күрсәтүче махсус оешма белән килештерү нигезендә генә бирелә.

8.9.3. Кысынкы шартларда жир асты коммуникацияләрен салу зарурлыгы булганда күчмә коллекторлар коруны күздә тотарга кирәк. Коллекторларны проектлауны чөлтәрләрнең үсеш перспективасын исәпкә алыш гамәлгә ашырырга.

8.9.4. Урамнарның юл өлеше, транспорт үтү юллары, шулай ук тротуарлар астында жир асты коммуникацияләрен салу, траншея киндегенә бәйсез рәвештә, автоюлның (тротуарның) тулы киндеген торғызы шарты белән, тиешле оешмалар тарафыннан рөхэт ителә.

Юл астында урнашкан конструкцияләрдә, жир асты коммуникацияләрендә кирпеч куллануга юл куймаска.

8.9.5. Яңа төзелгән (реконструкцияләнгән) урамнарны, скверларны яңадан казу мөмкинлеген булдырмау максатларында киләсе елда жир асты чөлтәрләрен төзү һәм реконструкцияләү буенча эшләрне гамәлгә ашырырга тиешле оешмалар төзелеш елы алдыннан килгән елның 1 ноябренә кадәрле сротта авыл жирлеге хакимиятенә эшләр башкаруның күздә тотылган срокларын күрсәтеп, коммуникацияләр салу буенча ниятләнгән эшләр турында хәбәр итәргә тиеш.

8.9.6. Жир асты коммуникацияләрен салганда яки башка төрле төзелеш эшләрен башкарганда төзелеш һәм ремонт оешмалары гаебе белән юл өслекләренә, яшелләндерү һәм төзекләндерү элементларына китерелгән барлык зыяннарны һәм жимереклекләрне эшләр башкаруга рөхсәт алган оешмаларга авыл жирлеге хакимиите белән килештерелгән срокларда тулы куләмендә бетерергә кирәк.

8.9.7. Казу буенча эшләрне башлап жибәргәнчегә кадәр түбәндәгеләрне эшләргә кирәк:

8.9.7.1. Килешенгән схемага туры китереп, юл билгеләрен урнаштырырга;

8.9.7.2. Эшләр башкарылачак урынны киртәләп алырга, коймаларга эшләрне башкаручы оешманың аталышы, эшләрне башкару өчен җаваплы затның фамилиясе, оешманың телефон номеры белән табличка элеп куярга.

Койманы пәхтә торышта тотарга, юлга якын жирдә эшләр башкарганда машина йөртүчеләр һәм жәяүлеләр өчен күренеп торуны тәэмим итәргә, тәүлекнең карангы вакытында кызыл сигнал фонарылары белән билгеләргә кирәк.

Киртәләп алуны totash һәм ышанычлы, чит-ятларның төзелеш мәйданына үтеп керүен чикләрлек итеп башкарырга кирәк.

Траншеялар аша массакүләм жәяүлеләр агымы юнәлешләрендә бер-берсеннән кимендә 200 метр ераклыкта күперләр урнаштырырга кирәк.

8.9.7.3. Эшләрне башкару пассажир транспорты маршрутларын ябу, үзгәртү белән бәйле булган очракларда эшләрнең срокларын күрсәтеп, матбуғатта тиешле игъланнар урнаштырырга.

8.9.7.4. Зарурлык булганда билгеләнгән тәртиптә яшел утыртмаларны кисүне яки қучереп утыртуны рәсмиләштерергә һәм гамәлгә ашырырга. Жир асты коммуникацияләрен төзәткәндә яки реконструкцияләгәндә

коммуникацияләрне салғаннан соң утыртылган яшел утыртмаларны аларга кадәр рөхсәт ителгән аралыктан кимрәк ераклыкка күчерү зарурлыгы барлыкка килгән очракта, әлеге утыртмаларның баланс бәясе алынмый.

8.9.8. Эшләр башкарга рөхсәт эшләр барган урында саклана һәм эксплуатация нормалары үтәлешен тикшереп торучы затларның беренче таләбе буенча чыгарып курсәтелә.

8.9.9. Рөхсәттә эшләр башкаруның сроклары һәм шартлары билгеләнгән булырга тиеш.

8.9.10. Жир эшләрен башлап жибәрер алдыннан төзелеш оешмасына әлеге урынга эксплуатация хезмәтләрен чакыртырга кирәк, алар үз коммуникацияләренең урындагы торышын тәгаенләштерергә һәм эшләр башкаруның махсус шартларын язмача формада теркәргә бурычлы. Махсус шартлар жир эшләрен башкаручы төзелеш оешмасы тарафыннан тайпылышсыз үтәлергә тиеш.

8.9.11. Вәкил кильмәгән очракта яки коммуникацияләренең төгәл урнашкан урынын күрсәтүдән баш тартканда, тиешле акт төзелә. Бу вакытта эшләрне башкаручы оешма коммуникацияләренең топографик нигездә күрсәтелгән нигезләмәсенә таянып эш итә.

8.9.12. Урамнарың юл өлешендә эшләр башкарганда траншея чикләрендәге асфальт һәм вак таш эшләрне башкаручы тарафыннан сүтелә һәм махсус билгеләнгән урынга чыгарыла.

Бордюр сүтелә, алга таба яңадан урнаштыру өчен эшләр башкарылган урында өөп куела.

Урамнарда, йортлар салынган территорияләрдә эшләр башкарганда грунт кичекмәстән чыгарыла.

Зарурлык булганда төзелеш оешмасы грунтны читкә өөп куюны планлаштыра.

8.9.13. Юл һәм тротуарлар астындагы траншеялар катлы-катлы ныгытып һәм су сибеп, ком һәм комлы фунт белән күмелә. Газоннардагы траншеяларны уңдырышлы өслеген торғызып һәм үлән чәчеп ныгытып, җирле грунт белән күмәргә.

8.9.14. Геодезик сурәте ясалганчыга кадәр траншеяны күмәргә рөхсәт ителми. Жир эшләрен башкарга рөхсәт алган оешма эшләрне тәмамлаганчыга кадәр геодезик сурәтен башкара.

8.9.15. Төзекләндерелмәгән территорияләрдә эшләр башкарганда алга таба күмү өчен казылган грунтны бер яктан өөп куярга рөхсәт ителә.

8.9.16. Траншеяны кирәkle тыгызлаудан башка гына кондицияләнмәгән грунт белән күмгәндә яки Жир эшләрен башкару кагыйдәләрен башкача бозганда, авыл җирлеге хакимиятенең вәкаләтле затлары гаепле затларны административ җаваплылыкка тарту өчен беркетмә төзү хокукуна ия була.

8.9.17. Жир өсте коммуникацияләре өстенде дә, төзәтү-торғызу эшләре алып барылмаган башка урыннарда да, ләкин алар нәтижәсендә төзәтү-торғызу эшләрен уздырганнан соң 2 ел эчендә барлыкка килгән убылулар, грунт яки юл өслеге ингән урыннар эшләр башкарга рөхсәт алган оешма тарафыннан тәүлек эчендә тәртипкә китерелә.

Жир асты коммуникацияләрендә аварияләр нәтижәсендә барлыкка килгән боз катламнарын оешмалар – коммуникацияләренең хужалары яки коммуникацияләренең хужалары хисабыннан махсус оешмалар шартнамә нигезендә бетерә.

8.9.18. Коммуникацияләрне төзегәндә, төзәткәндә, реконструкцияләгәндә вакыты узган ордерлар нигезендә эшләр башкару жир эшләрен үзирекле рәвештә башкару булып таныла.

8.9. Хайваннар асрау.

8.10.1. Хайваннарның һәм кошларның хужалары үзләренең хайваннарының тискәре йогынтысын башка хайваннарга һәм кешеләргә булдырмаска, шулай ук санитар нормалар нигезендә эйләнә-тирәдәгеләр өчен тынычлык тәэммин итәргә, гамәлдәге санитария-гигиена һәм ветеринария нормаларын сакларга бурычлы.

Йорт хайваннарын асрау урыннары йорт хайваннарының хосусый, шул исәптән киңлеккә, температурага, яктылыкка, жилләтүгә бәйле, ихтыяжларын исәпкә алыш корылышында тиеш.

8.10.2. Йорт хайванын жир кишәрлегендә асраганда аның өчен аны асрау өчен яраклаштырылган, элеге Кагыйдәләрнең 8.10.1 пунктындагы икенче абзацта билгеләнгән таләпләргә жавап бирә торган урын корылышында тиеш.

8.10.3. Авыл хужалыгы терлекләрен затлар озатуыннан башка аывыл жирлеге территориясе буйлап йөртү тиела.

8.10.4. Авыл хужалыгы терлекләрен көтүне аывыл жирлеге хакимиите тарафыннан махсус терлек көтү өчен билгеләнгән урыннарда хужасы яки аның тарафтан вәкаләт бирелгән зат күзәтүе астында гамәлгә ашырырга.

8.10.5. Токымнарына һәм билгеләнешенә (шул исәптән номер тамгасы сугылган муенчагы булган) бәйсез рәвештә, урамнарда яки бүтән жәмәгать урыннарында озата йөрүче заты булмаган этләрне һәм мәчеләрне тотарга.

8.10.6. Сәяйәр хайваннарны тоту аывыл жирлеге хакимиите белән төzelгән шартнамәләр нигезендә әлеге максатларга аывыл жирлеге бюджетында каралган чарапар чикләрендә махсус оешма тарафыннан гамәлгә ашырыла.

8.10.7. Йорт хайванын торак урында асраганда аның хужасы әлеге торак урында яшәүче гражданнарның хокукларын һәм законлы мәнфәгатыләрен, санитар-эпидемиологик һәм ветеринария кагыйдәләрен, шулай ук торак урыннардан файдалану кагыйдәләрен үтәргә бурычлы.

8.10.8. Берничә гайлә яши торган торак урында йорт хайваны асрау бары тик аталган гайләләрнең балигълык яшенә житкән барлык әгъзаларының язмача ризалыгы белән генә рөхсәт ителә. Күпфатирлы йортта торак урында потенциаль куркыныч токымлы эт асрау өчен шулай ук потенциаль куркыныч токым этен асрау планлаштырыла торган торак урын белән бер подъездда урнашкан торак урыннарында яшәүче балигълык яшенә житкән күпчелек гражданнарның язмача ризалыгын алу таләп ителә. Элеге өлештә күрсәтелгән таләпләр торак урыннарда (сукырларны) житәкләп йөртүче этләрне асрау очракларына кагылмый.

8.10.9. Жир кишәрлегендә асрала торган эт бәйдә яки эйләнә-тирәдәгеләр өчен куркынычсызлык тәэммин итү мөмкинлеген бирә торган вольерда тотылышында тиеш. Әгәр жир кишәрлеге этнең аннан мөстәкыйль рәвештә читкә чыгу мөмкинлеген калдырмаслык итеп киртәләп алынган булса, этне жир кишәрлегендә баусыз һәм вольердан читтә асрапарга рөхсәт ителә. Жир кишәрлеге территориясенә кергәндә жир кишәрлегендә эт булуы турында кисәтү языу урнаштырылышында тиеш.

8.10.10. 8.10.8 пункт таләпләре күпфатирлы йортларның торак урыннарында «Татарстан Республикасында йорт хайваннарын асрауның аерым мәсьәләләре турында» 2014 елның 07 мартандагы 16-ТРЗ номерлы Татарстан

Республикасы Законында билгеләнгән тәртиптә 2015 елның 01 гыйнварына кадәр теркәлгән этләрне асрау очракларына кагылмый.

8.11. Авыл тирәлегеннән файдалану мөмкинлекләренә карата маxус таләпләр.

8.11.1. Торак тирәлеген, урамнарын һәм юлларны төзекләндерү объектларын, мәдәни-көнкүреш хезмәтләре күрсәтүче объектларны проектлаганда торак пунктларының тирәлегеннән өлкән яштәге затлар һәм инвалидлар файдалана алу мөмкинлеген күздә тотарга, әлеге объектларны картларга һәм инвалидларга хәрәкәт итүдә булыша торган элементлар һәм техник чаралар белән жиһазларга кирәк.

8.11.2. Өлкән кешеләргә һәм инвалидларга хәрәкәт итү өчен булыша торган техник чараларны һәм җайланмаларны проектлау, төзү, урнаштыру расланган проект документациясе нигезендә заказчы тарафыннан яңа төзелеш барышында гамәлгә ашырыла.

8.11. Территорияне бәйрәмчә бизәү.

8.12.1. Авыл жирлеге территорииясен бәйрәмчә бизәү авыл жирлеге хакимиите каары нигезендә дәүләт һәм авыл бәйрәмнәрен, тантаналы вакыйгаларга бәйле чараларны уздыру чорында башкарыла. Биналарны, корылмаларны авыл жирлеге территорииясен бәйрәмчә бизәү концепциясе кысаларында аларның хужалары тарафыннан бизәргә киңәш ителә.

8.12.2. Авыл бәйрәмнәрен һәм бәйрәм чараларын уздыруга бәйле эшләрне оешмалар тарафыннан үз хисабына мөстәкыйль, шулай ук авыл жирлеге хакимиите белән төзелгән шартнамәләр нигезендә әлеге максатларга авыл жирлеге бюджетында каралган акча чикләрендә гамәлгә ашырырга киңәш ителә.

8.12.3. Бәйрәмчә бизәүгә түбәндәгеләрне кертергә киңәш ителә: милли флаглар, шигарыләр, гирляндалар, панно элгү, декоратив элементлар һәм композицияләр, стендлар, киосклар, мөнбәрләр, эстрадалар урнаштыру, шулай ук бәйрәм иллюминациясен ясау.

8.12.4. Бәйрәмчә бизәү концепциясе чараның программасы һәм бәйрәмчә бизәү объектларын һәм элементларын урнаштыру схемасы белән билгеләнә, алар авыл жирлеге хакимиите тарафыннан раслана.

8.12.5. Бәйрәмчә бизәү элементларын әзерләгендә һәм урнаштырганда юл хәрәкәтен җайга салуның техник чараларын салдыру, аларга зыян китерү һәм аларның куренүен начарлату тыела.

9 БҮЛЕК. ТӨЗЕКЛӘНДЕРУ КАГЫЙДӘЛӘРЕ ҮТӘЛЕШЕН ТИКШЕРУДӘ ТОТУ

9.1. Әлеге Кагыйдәләрнең 8.2.1 пункты нигезендә затларга территорияне төзекләндерүне гамәлгә ашыр өчен жаваплы затларны билгеләргә киңәш ителә.

Төп терминнар һәм билгеләмәләр

Ассимиляцияле потенциал (сыем) – экосистеманың үзлектән чистарыну сәләте, бер берәмлек вакыт эчендә тупланырга, жимерелергә һәм аның нормаль эшчәнлегенә зыян салмыйча экосистемадан читкә чыгарылырга мөмкин булган пычратучы матдәләр күләмен максималь сыйдыру күрсәткече.

Бордюрлы пандус – жәяүле юлыннан тәбәнәкләндерелгән яки батырылган бордюр ташы аша юл өслегенә чыгуны тәэмин итүче корылма.

Вертикаль яшелләндерү – балконнарны, лоджияләрне, галереяларны, терәүле диварларны һ.б. да кертеп, биналарның һәм корылмаларның фасад өслекләрен аларга стационар һәм мобиЛЬ яшел утыртмалар урнаштыру өчен куллану.

Зоналарга буленгәнлек (типик зонага буленеш) – территориянең табигый-географик шартларына карап, үсемлекләр структурасының сыйфатламалары.

Түбә яшелләндерү – биналарның һәм корылмаларның түбәләрен аларда архитектура-ландшафт объектлары (газоннар, чәчәклекләр, бакчалар, агачлар һәм куаклар белән мәйданчыклар һ.б.) ясау өчен файдалану.

Ландшафт сәнгате объектларының куламле-тирәлекле структурасы – торак пунктындағы тирәлекне ландшафтлы оештыру методы яки формасы; күләмле-тирәлекле структура типлары: ябык (агачлыклар, биләмәләр, каенлыклар), ябык (аланнар, чирәмлекләр, партерлар, зур чәчәклекләр, мәйданчыклар, сулыклар, яссы спорт корылмалары), ярымачык (агачлыклар, төркемнәр, шулай ук ябык һәм ачык структура элементларының бергә килүе).

Жәяүле зоналары – торак пунктында халыкның жәяүләп йөреп керү һәм мәдәни-көнкүреш максатларында, транзит хәрәкәт итү максатларында хәрәкәт итүе гамәлгә ашырыла торган һәм билгеле бер сыйфатламаларга ия булган: урамның булмаган тизлекле һәм жир өсте жәмәгать транспорты тукталышлары булган, хезмәт күрсәтүче объектлар, тарихи һәм мәдәни һәйкәлләр, рекреацияләр һ.б. күпләп тупланган, жәяүле агымнарының суммар тығызылығы югары торган территория өлешләре. Жәяүле зоналары ачык урыннарда, жәяүле урамнарда, торак пунктындағы мәйданнарда жәяулеләр йөри торган өлешләрдә формалашырга мөмкин.

Жәяүле урамнары – ул, кагыйдә буларак, торак пунктындағы төрле территорияләр һәм районнар арасында борын-борыннан барлыкка килгән, транспорт хәрәкәте өчен ябык һәм жәяулеләр хәрәкәте өчен яраклаштырылган юллар. Жәяүле урамнарының оптималь озынлығын 800-1200 м дәрәҗәсенә, кинлекен, объектларны ике яклап кабул итүдән чыгып, кимендә 10 м һәм 30 м артмаган дәрәҗәдә (оптималь – 12-20 м) билгеләргә кинәш ителә.

Мәйданның жәяулеләр өлеше – мәйданның жәяулеләр хәрәкәте өчен билгеләнгән урыннары һәм тирәлекләре, мәйданның барлык территориясенә дә (вәкиллекле һәм мемориал) яки аның бер өлешендә дә булырга мөмкин (объект каршында).

Рекреацион потенциал – территориянең билгеле бер сандагы ял итүчеләргә психофизиологик уңайлылык һәм табигать тирәлекеннән

чикләнмичә ял итү (спорт-ныгыту эшчәнлеге) мөмкинлеген тәэмин итү мөмкинлеге. Мәйдан берәмлегенә кешеләр саны (яки кеше-көн) белән чагылдырыла.

Утыртмаларның чыбылдык йомыктыгы – утыртмалар чыбылдыгының яктылыксыз горизонталь (вертикаль) проекциясе мәйданының барлық чыбылдыкның горизонталь (вертикаль) проекциясе мәйданына нисбәте, берәмлекнен уннан бер өлешендә чагылдырыла.

Тактиль түшәмә – жир өслегендәге катлам фактурасын шактый үзгәртә торған түшәмә.

Тұфракның биологик пычрануы – туфракның пычрану төре һәм дәрәжәсе, бу вакытта ул үсемлеккә нормаль функцияләүне тәэмин итү мөмкинлеген югалта.

Грунт – табигый һәм антропоген барлыкка килгән минерал һәм органик матдәләрдән торучы субстрат.

Минималь туфрак булемтеге – агачка тулы яшәеш циклын тәэмин итәргә сәләтле өч үлчәнешле туфрак фрагменты.

Уңдырышлы катлам – табигый туфракларда ул черемә горизонты. Урбоконструкцияларда – 20 см калынлыгында уңдырышлы грунттан торучы катлам (горизонт).

Уңдырышлы грунт – минерал һәм органик материалдан ясалма формалаша торган һәм бирелгән физик, химик һәм биологик үзлекләренә ия булган яки табигый черемә горизонтларыннан бозылган субстраттан торучы грунт. Уңдырышлы грунтта көнкүреш һәм төzelеш калдыклары булырга тиеш түгел. Физик балчык күшүлдүгү (фракцияләр $< 0,01$ мм) – кимендә 30-40%, черемә күшүлдүгү - 3-4%, рН - 5,5-7,0.

Туфрак хасил итүче грунт – туфрак хасил итүче процессларда үзгэрэторган һәм үсемлекләргә оптималь яшәеш шартларын тәэмин итү үзлекләренэ ия булган грунт.

Пычрануның өстенлекле компоненты – иң беренче чиратта контрольгә алынырга тиешле матдә яисә биологик агент.

Тұфракның санитар торышы – туфракның эпидемик һәм гигиеник торышында аның сыйфатын һәм куркынычсызлық дәрәжәсөн билгели торған физик-химик һәм биологик үзлекләре жыелмасы.

Сукаеш авыл жирлеге
территориясен төзекләндерү
кагыйдәләренә 2 нче күшымта

Кинәш ителә торган параметрлар 1 нче таблица.

Ағачлар һәм қуаклыклар утырту өчен кантарларның, чокырларның, озын чокырларның зурлыклары

Кантарсыз үсентеләр: Йлыслы яфраклы Кантарлы агачлар өчен:	-	данә	1,0x1,0x0,8 0,7x0,7x0,6	0,63 0,27	0,79 0,38	0,25 0,11	0,565 0,241
0,8x0,8x0,5	0,25	данә	1,5x1,5x0,85	1,50	1,76	0,48	1,08
1,0x1,0x0,6	0,6	данә	1,9x1,9x0,85	3,07	3,61	0,99	2,23
1,3x1,3x0,6	1,01	данә	2,2x2,2x0,85	4,11	4,84	1,24	2,97
1,5x1,5x0,6	1,46	данә	2,4x2,4x0,85	5,18	5,76	1,49	3,35
1,7x1,7x0,6	1,88	данә	2,6x2,6x0,85	6,08	6,76	1,68	3,79
2,0x2,0x0,6	3,20	данә	2,9x2,9x1,05	8,83	8,41	2,25	5,06
Куаклыклар: Бер рәтле, тере читән, кантарсыз Ике рәтле, тере читән, кантарсыз	-	п.м.	0,5x0,5 0,7x0,7	0,25 0,35	0,5 0,7	0,1 0,14	0,225 0,315
Төркемнәрдәге куаклыклар, кантарсыз Кантарлы куаклыклар өчен:	-	данә	0,5x0,5	0,14	0,29	0,057	0,127
Д-0,5 Н-0,4	0,08	данә	1,0x0,65	0,51	0,79	0,17	0,39
Д-0,8 Н-0,5	0,25	данә	1,5x0,85	1,50	1,76	0,48	1,08
Д-1,0 Н-0,6	0,6	данә	1,9x1,9x0,85	3,07	3,61	0,99	2,23

2 нче таблица.

1 га яшелләндөрелгән территориягә агачларның һәм куакларның максималь құләме

Саны, данә

Объектлар тибы	Агачлар	Куаклыклар
Уртак файдаланудагы яшелләндөрелгән территорияләр		
Скверлар	100-130	1000-1300
Төзелгән кишәрлекләрдә яшелләндөрелгән территорияләр		
Тораклар төзелгән урыннар	100-120	400-480
Балалар бакчалары һәм ясле урыннары	160-200	640-800
Мәктәпле урыннар	140-180	560-720
Спорт комплекслары	100-130	400-520
Хастаханәләр һәм дәвалау учреждениеләре	180-250	720-1000
Сәнәгый предприятиеләрнең бер өлеше	150-180*	600-720
Махсус билгеләнешле яшелләндөрелгән территорияләр		
Урамнар, яр буйлары**	150-180	600-720
Санитар-саклык зоналары	Зонаны яшелләндерүү процента карап***	

* Предприятиенең профиленә карап.

** Утыртмалар рөхсәт ителү шарты белән, 1 чакрымга.

*** СанПиН 2.2.1/2.1.1.1031 кагыйдәләренең 2.28 п. нигезендә.

3 нче таблица.

Рекреация объектларының яшелләндөрелгән территорияләрендә чәчәклекләр өлеше

Процентларда

Рекреация объектлары төрләре	Объектларны яшелләндерү мәйданында чәчәклекләрнең чагыштырма авырлыгы*
Парклар	2,0-2,5
Бакчалар	2,5-3,0
Скверлар	4,0-5,0
* Шул исәптән чәчәклек мәйданының яртысыннан артыгын күп еллык чәчәкләр белән формалаштырырга кирәк.	

4 нче таблица.

Иҗтимагый, торақ, сәнәгый төзелмә урыннарының яшел территорияләр белән тәэмин ителү дәрәжәсе

Процентларда

Иҗтимагый, торақ, житештерү корылышлары урнашкан территориияләр	Яшелләндерү территориияләре
Балалар бакчалары-ясле урыннары	Кимендә 50
Мәктәпле урыннар	Кимендә 40
Хастаханә урыннары	50-65
Мәдәни-агарту учреждениеләре урыннары	20-30
Тораклар төзелгән урыннар	40-60
Житештерү төзелеше урыннары	10-15*

* Житештерү тармагының тармак юнәлешенә карап.

5 нче таблица.

Торак пункт территориясендә яшел утыртмалар өчен һаваны пычратуның чик дәрәжәдә мөмкин булган дәрәжәсе

Бер куб. метрга миллиграммнар

Ингредиент	Чик дәрәжәдә мөмкин булган фитоагулы катнашмалар	
	Максималь бер мәртәбә	Уртacha тәүлеклек
Күкерт диоксиды	0,100	0,05
Азот диоксиды	0,09	0,05
Аммиак	0,35	0,17
Озон	0,47	0,24
Углеводородлар	0,65	0,14
Исле газ	6,7	3,3

Бенз(а)пирен	0,0002	0,0001
Бензол	0,1	0,05
Үлчәнгән матдәләр (сәнәгый тузан, цемент)	0,2	0,05
Күкертле водород	0,008	0,008
Формальдегид	0,02	0,003
Хлор	0,025	0,015

6 ичى таблица.
Тавыш киметүнең көтелгән дәрәжәсе

Яшел утыртмалар полосасы	Полоса киңлеге, м	L Азел тавышы дәрәжәсен дБА киметү
Бер рәтле яки шахматлы утырту	10-15	4-5
Шул ук	16-20	5-8
Рәтләр арасындагы ераклыклар 3-5 м булганда ике рәтле; рәтләр бер рәтле утыртуга аналогик	21-25	8-10
Рәтләр арасындагы ераклык 3 м булганда ике яки өч рәтле; рәтләр бер рәтле утыртуга аналогик	26-30	10-12
Искәрмә – Тавыштан яклаучы утыртмаларда түбәндәге агачларның һәм қуаклыкларның берләшмәсен сайларга киңеш ителә: очлы яфраклы өрәнгә, гади карама, вак яфраклы юкә, бәлзәмле тирәк, татар өрәнгесе, балан яфраклы тубылгы куагы, татар зелпесе, ак божыр куагы, себер дүләнәсе		

7 ичى таблица.
Утыртмаларның төрле категорияләрендә үсемлекләрнең төрләре

Үсемлекләрнең аталышы	Түбәндәге категорияләрдә утыртмаларны файдалануга киңешләр				
	Бакча- лар, парк- лар	скверлар	урамнар һәм юллар	квартал эче	махсус
1	2	3	4	5	6
Агачлар					
Чәнечкеle чыршы	+	+	-	-	+
Рус карагае	+	+	-	+	+
Көнбатыш туясы	+	+	+ бары тик ур., чикл.	+	+
Ак сәрви	+	+	-	+	+
Иенке каен	+	+	+ бары тик ур., чикл.	+	+
Даурия дүләнәсе	+	+	+	+	-
Чәнечкеle дүләнә	+	+	+	+	+
Жете кызыл дүләнә	+	+	+	-	-
Максимович дүләнәсе	+	+	-	-	-
Ярымйомшак дүләнә	+	+	+	+	+
Елга буенда үсә торган дүләнә	+	+	+	+	+
Гади чия	+	+	-	+	-
Шома карама	+	+	+	+	+

Тэбэнэк карама	+	+	-	+	+
Гади груша	+	+	+	+	+
Уссурия грушасы	+	+	-	+	+
Кызыл (төньяк) имэн	+	+	-	+	+
Сабаклы имэн	+	+	-	+ чикл.	+
Кошкунмас агач	+	+	-	+	+
Ак тал	+	+	+ бары тик ур.	+	+
Мурт тал	+	+ чикл.	-	-	-
Нээзберек тал (шарсыман ф.)	+	+	+	+	+
Гиннал өрэнгесе	+	+	+ чикл.	+	+
Очлы яфраклы өрэнгэ hэм аның формалары	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Көмеш өрэнгэ	+	+	-	+	+
Татар өрэнгесе	+	+	+	+	+
Гади ат кэстэнэсе	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Голланд юкэсэ	+	+	+	+	+
Вак яфраклы юкэ	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Зур яфраклы юкэ	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Тар яфраклы зэйтүн	+	+ чикл.	-	+	+
Маньчжур чиклэвеге	+	+ бульв. чикл.	-	+	+
Гибрид милэш	+	+ чикл.	-	+	+
Гади милэш	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Гади милэш (бөдэрэ ф.)	+	+ чикл.	+ (бары тик урамнар өчен генэ)	+	+
Бэлзэмлэ тирэк	-	+ чикл.	+ чикл.	+	+ чикл.
Ак тирэк	+	+ бульв. чикл.	+ бары тик ур., чикл.	+	+

Кара тирэк	+ чикл.	-	-	+ чикл.	+ чикл.
Маак шомырты	+	+ чикл.	-	+	+
Гади шомырт	+	+	-	+ чикл.	+ чикл.
Йорт алмагачы	-	+ чикл.	-	-	-
Недзведск алмагачы	+	+	-	-	-
Жиләклэ алмагач	+	+	-	-	-
Пенсильвания корычагачы	+	+	+	+	+
Гади корычагач	+	+	+ чикл.	+	+
Куаклыклар					
Гади барбарис	+	+ чикл.	-	+	+
Гади барбарис (куе кызыл ф.)	+	+	+ чикл.	+	+
Тунберг барбарисы	+	+	+	+	+
Гади бүре күзе	+	+	-	+	+
Киезле чия	+	+	+ чикл.	+	+
Ак божыр куагы	+	+	-	+	+
Кузаклы тал (сары сэрги)	+	-	-	+	+
Кузаклы төлке куагы	+	+	+	+	+
Гади кызылча	+	+		+	+
Зелпе (төрле төрлэре)	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Ирга (төрле төрлэре)	+	+ чикл.	-	+	+
Балан куагы	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Гади балан	+	+ бульв. чикл.	-	+	+

Ялтыравыклы кызылча	+	+	+	+	+
Кабарчык орлык				+	+
Роза (төрле төрләре)	+	+	-	+ чикл.	+
Венгер канәфер куагы	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Гади канәфер куагы	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Альп карлыганы	+	+	+	+	+
Алтынсу карлыган	+	+ чикл.	-	+	+
Ак кар жиләгे	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Тубылғы куагы (төрле төрләре)	+	+	+ чикл.	+	+
Форзичия	+	+ чикл.	+ чикл.	+	+
Тажлы бакча ясмине	+	+ чикл.	-	+	+
Лианалар					
Кызлар винограды	+	+	-	+	+
Искәрмәләр – таблицадагы кыскартылган сүзләр: чикл. – чикләнгән рәвештә; скв. – сквер; ур. – урамнар, бульв. – бульвар					

8 иче таблица.

Зур агачларны сортларга аеру параметрлары һәм таләпләре

Атальышы	Таләпләр	Сортларга аеру
Зур агачлар* (Зур.аг.), ике мәртәбә күчереп утыртылган (2xК.ут.)	Зур аг. алданрак ике мәртәбә күчереп утыртылган яки тиешле агроисуллар ярдәмендә тигез кыйммәтле торышка китерелгән булырга тиеш. Чараларга бәйсез рәвештә, алар «ике мәртәбә күчереп утыртылган» буларак билгеләнә. Алар сортларның берсенә туры килергә, аның кәүсәсе биеклеккә кимендә 180 см һәм ябалдашы эчендә ачык күренеп тора торган үзәк бәбәге булырга тиеш (искәрмәләр: шарсыман һәм бәдрә формалар). Зур. аг. соңғы мәртәбә күчереп утыртылғаннан соң бер урында кимендә дүрт вегетация чоры дәвамында үстерелергә тиеш	Сортларга аеру кәүсә эйләнәсе буйлап гамәлгә ашырыла (см): 8-10**, 10**-12 Бәйләмнәр белән транспортта күчергәндә үсемлекләр күләмә: 5 артык түгел
Өч мәртәбә күчереп утыртылган (3xК.ут.) зур агачлар, Дүрт һәм аннан күбрәк мәртәбә күчереп утыртылган зур агачлар	Өч мәртәбә күчереп утыртылган зур. аг. соңғы мәртәбә күчереп утыртылғаннан соң бер урында кимендә дүрт вегетация чоры дәвамында үстерелергә тиеш. Кәүсәсенән биеклеге кимендә 200 см булырга тиеш. Ботакларны алга таба алу тиешенчә төрөнә туры китереп башкарыла, божралап яки икеләтеп ботаклануга юл куелмаска тиеш (искәрмәләр: штамбка беркетү, ябалдашның шарсыман һәм бәдрә формалары). Ябалдашы даими рәвештә киселеп торырга тиеш. Соңғы кисү соңғысы алдыннан килгән вегетация чорыннан соңга калмычча уздырылырга тиеш (искәрмә булып, мисал өчен, <i>Робиния ялган</i> <i>акация</i> булырга мөмкин). Кисү эше билгеләнгән срокларда бер еллык үсеме буенча уздырыла. Кантары белән бергә, капчыкка һәм металл ятмәгә төрелгән килеш яки контейнерларда китерелә.	Сортларга аеру кәүсә эйләнәсе буйлап гамәлгә ашырыла (см): 10-12, 12-14, 14-16, 16-18, 18-20, 20-25 һәм алга таба 5 см интервал белән, эйләнәсе 50 см артык булганда – 10 см интервал белән. Кәүсәсенән см киңлеге: 60-100, 100-150, 150-200, 200-300, 300-400, 400-600 Гомуми биеклеге, см: 300 см биегрәк булганда 100 см интервал белән 500 см биегрәк булганда 200 см интервал белән 900 см биегрәк булганда 300 см интервал белән Күчереп утыртулар

		саны металл ятымдәге кантарлы үсемлекләрдә бирелә (4xК.ут., 5xК.ут. h.б.)
Аллея ағачлары (урамнары яшелләндерү өчен зур.аг.)	Аллея ағачлары – ул биек кәүсәле ағачлар, аларның ябалдашыннан чыгып тора торган ботаклары киселә. Алар туры кәүсәле, ә сабаклары соңғы вегетация чоры башланыр алдыннан киселгән булырга тиеш. Кәүсәнен биеклеге: эйләнәсе 25 см булганда кимендә 220 см, эйләнәсе 25 см артыграк булганда кимендә 250 см	Сортларга аеру Зур.аг. (3xК.ут.) кебек үк башкарыла.
Шарсыман һәм бәдрә формалы кәүсә булган зур.аг.	Чөнки аларның ябалдашка турыдан-туры кәүсә үрчeme юқ, алар ботак жибәрми торган төрле озынлыктагы кәүсәдә үстерелә	Сортларга аеру Зур.аг. (3xК.ут.) кебек үк башкарыла.
* Зур ағачлар (Зур.аг.) – кәүсәсө белән ябалдаши арасында тәгәл чиге булган ағач үсемлекләре. ** Интервалның чик дәрәжәдәге күрсәткечләрендә утырту материалын күрсәткечләрнен ин тубән төркеменә кертергә кирәк (мисал өчен: кәүсә эйләнәсе 10 см булганда – 8-10 см интервалга, ә 10-12 см түгел)		

9 ичти таблица.

Рекреация басымына карап, территорияне комплекслы төзекләндерү

Рекреация басымы, кеше/га	Килучеләрнең территориядән файдалану режими		Төзекләндерү һәм яшелләндерү чарапары
5 кадәр	Ирекле	Барлык территориядән файдалану	-
5-25		Күпчелек очракта юл- сукмак аша хәрәкәт итү. Аларны махсус системалы рәвештә карап тору шарты белән, аланнардан һәм чирәмлекләрдән файдаланырга мөмкин.	Тыгызлыгы 5-8% булган юл-сукмак челтәре оештыру, экологик сукмаклар салу
26-50	Уртacha жайга салына торган		Тыгызлыгы 12-15%лы юл-сукмак чeltәре оештыру, экологик сукмаклар салу, буферлы һәм туфрак яклаучы утыртмалар утыртып, урман кашакларында аланнар ясау, тапталуга тотрыкли булган үлән үсемлекләре төрләрен куллану, урман- парк биләмәләре аркылы уза торган яки чик буйлап сузылган автомагистральләр өчен күе яклаучы полосалар утырту.
51-100	Катый рәвештә жайга салына торган	Бары тик юллардан һәм аллеялардан гына хәрәкәт итү. Махсус жиһазланган мәйданнарда ял итү, утыртмаларны интенсив карап тоту, шул исәптән аларны актив яклау, хәтта киртәләп алу.	Территорияне вазыйфасы яғыннан зоналарга бүлү һәм тыгызлыгы ин кубе 20-25%лы юл-сукмак чeltәре оештыру, буфер һәм туфрак ялагыч куаклыклар утырту, автомагистральләрнен чикләре буйлап күе ялагыч полосалар утырту Су сибүче суүткәргеч (шул исәптән автомат су сибү һәм чылату системалары), дренаж, яым-төшем канализациясе оештыру, тышкы яктылык белән тәэмин итү, ә парк биналары һәм корылмалары урнаштырылган очракта – суүткәргеч һәм канализация, жылды белән тәэмин итү, кайнар су белән тәэмин итү, телефон

			элемтәсе булдыру. Җұп жыйычлар, бәдәрәфләр, МАФ урнаштыру.
100 артык			Гомуми тығызлығы 30-40%лы юл-сүмак чөлтәре оештыру (керә торған урыннарга һәм актив ял зоналарына яқынрак жирләрдә юлларның тығызлығы тагын да югары), төзекләндерүү дәрәжәсе гектарына 51-100 кешелек басым кебек, кишәрлекләрне кыйммәтле утыртмалар яки бөтенләй дә декоратив киртәле үсемлекләр белән коймалау.
Искәрмә – Басымнарны артыруны булдырмый калу мөмкин булмаган очракта, үтемле булган зоналарда яна рекреация объекты формалаштыруны күдә тотарга кирәк (11 таблица).			

10 иче таблица. Рекреация басымының чамаланган чик дәрәжәсе

Торак пунктындагы рекреация объектының тибы	Чик дәрәжәдәге рекреация басымы – объектка бер вакытта килучеләр саны, кеше/га	Халыкка хезмәт күрсәту радиусы (мөмкинлек зонасы)
Урман	5 артык түгел	-
Бакча	100 артык түгел	400-600 м
Сквер	100 һәм күбрәк	300-400 м

Искәрмәләр:

1. Рекреация объекты территориясендә чик дәрәжәдәге рекреация басымы төрлечә булган зоналар бүленергә мөмкин.
2. Фактик рекреация басымы үлчәмнәр алыш билгеләнә, көтелә торганы түбәндәге формула буенча исәпләнә:

$$R = Ni/Si, \text{ биредә}$$

R – рекреация басымы,

Ni – рекреация объектларына килучеләр саны,

Si – рекреация территориясенең мәйданы.

Рекреация территориясендә бер үк вакытта булган килучеләр санын рекреация объектының үтемлелек зонасында яшәүче халык исәбенен 10-15%ы дәрәжәсендә кабул итәргә кинәш ителә.

11 иче таблица. Пандус почмагының күтәрелү биеклегенә бәйләнеше

Миллиметрларда

Пандус авышлығы (нисбәте)	Күтәрелү биеклеге
1:8 башлап 1:10 кадәр	75
1:10,1 башлап 1:12 кадәр	150
1:12,1 башлап 1:15 кадәр	600
1:15,1 башлап 1:20 кадәр	760

Үен һәм спорт жайламалары
12 ичә таблица.
Балаларның яшенә қарал,
үен һәм спорт жайламаларының составы

Яше	Жайламаның билгеләнеше	Киңәш ителә торган үен һәм физик культура жайламасы
Мәктәп алды яшендәге балалар (1-3 яшь)	A) Тыныч уеннар, игътибарлылық, сабырлық, фантазияне үстерү күнекмәсе өчен: Б) Үрмәләү, йөрү, атлап чыгу, астан керү, тигезлек саклау өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - комлыклар - кечкенә йортлар, пирамидалар, гимнастика стенкалары, ясалма шау-шуулар, бүрәнәләр, таучыклар - 20x40x15 см агач кублар; - 15, 20, 25 см киңлегендәге, 150, 200 һәм 250 см озынлығындагы такталар; агач такта – бер башы 10-15 см биеклеккә қутәртелгән; - тоткычлы, баскычлы һәм үзәк мәйданы булган таучық, озынлығы – 240 см, биеклеге – 48 см (үзәк өлешендә), баскычның киңлеге – 70 см. - бау-баскыч, биеклеге 100 яки 150 см, басмалары арасындағы ераклық – 10 һәм 15 см.
	B) Вестибуляр аппаратка күнегүләр ясау, мускул системасын (арка, корсак һәм аяк мускулларын) ныгыту, тигезлек хисен, ритмны, тирәлектә юнәлеш алуны камилләштерү өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - таганнар һәм тирбәлмәләр.
Мәктәп-кәчә яштәге балалар (3-7 яшь)	a) Үрмәләргә өйрәтү һәм Үрмәләүне камилләштерү өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - вертикаль һәм горизонталь өрлекләр белән пирамидалар; - төрле конфигурацияле, эчке ягында кыршаулары, ярымсфералары булган баскычлар; - 10-15 см биеклектәге агач такта (максус аслыкларга урнаштырыла).
	б) Тигезлек сакларга, атлап чыгарга, астан керергә, сикерергә өйрәтү өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - ёсте юнылган, ныклап беркетелгән, жирдә ята торган бүрәнә, озынлығы 2,5-3,5 м, киңлеге 20-30 м; - «Крокодил» бумы, озынлығы 2,5 м., киңлеге 20 см, биеклеге 20 см; - гимнастика бүрәнәсе, яссы өлешенең озынлығы 3,5 м, авыш – 1,2 м, яссы өлешенең 30 яки 50 см, бүрәнә диаметры 27 см; - гимнастика эскәмиясе, озынлығы 3 м, киңлеге 20 см, юанлығы 3 см, биеклеге 20 см.
	в) Йөртергә, үрмәләргә, дүрт аяклап йөрергә, шуышып төшергә өйрәтү өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - тоткычлы таучық, озынлығы 2 м, биеклеге 60 см; - баскычлы һәм сөзәклеге булган таучық, озынлығы 240, биеклеге 80, баскычның һәм сөзәклекнең озынлығы 90 см, баскычның һәм сөзәклекнең киңлеге 70 см.
	г) Көчне, сыгылмалылыкны үстерүгә, хәрәкәтләрне координацияләргә өйрәтү өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - гимнастика стенкасы, биеклеге 3 м, аралыкларның киңлеге кимендә 1 м, өрлекнең диаметры – 22 мм, өрлекләр арасындағы аралық – 25 см; - гимнастика баганалары
	д) Күз белән үлчәү, хәрәкәтләрнең төгәллелеге, житеzlек өчен, билгеле бер максатка чөяргә өйрәтү өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - максатка чөю өчен кыршаулы стойка, биеклеге 120-130 см, кыршауның диаметры 40-50 см; - «чәчәк», «этәч» рәвешендәге чөю жайламасы, мишень үзәге 120 см биеклектә урнашкан (мәкт. яшь).

		<p>бал.),</p> <ul style="list-style-type: none"> - 150-200 см (өлк. мэкт. яшь. бал.); - божрачөйгечлэр – 15-20 см биеклегендэгэ ныгытылган кечкенэ казыклар кадакланган такта, - божрачөйгечлэр горизонталь рэвештэ дэ, авыш килеш тэ урнаштырылырга мөмкин; - агач калканнардагы төзүлэрнөн диаметры 20, 40, 60, 80 см булган үзэктэш дүрт түгэрэх рэвешендэ, төзэүнөн үзэгэ идэн яки мэйдан өслегеннэн 110-120 см, түгэрэклэр кызыл (үзэгэ), салат, сары һэм зэнгэрсү төслэргэ буяла; - баскетбол калканнары, божралары идэннэн яки мэйдан өслегеннэн 2 м биеклектэ булырлык итеп ике агач яки металл стойкаларга беркетелэ.
Мэктэп яшндэгэ балалар	Гомуми физик үсेश өчен:	<ul style="list-style-type: none"> - биеклеге кимендэ 3 м, аралыклар саны 4-6 булган гимнастика стенкасы; - төрле биеклектэгэ аркылы борыслар, салынып торган килеш көчле күнегүлөр ясау өчен аркылы борыс-эспандер; - төрле ысууллар, салынгычлар буенча йөрөргэ, тартылырга өйрэтү өчен төрле конфигурацияле кул белэн тотынып йөрү өчен аркылы беркетелгэн баскычлар; - спорт-гимнастика комплекслары – төрле биеклектэ ныгытылган 5-6 горизонталь борыс, борысларга спорт жайлланмалары беркетелргэ мөмкин: божралар, трапециялэр, таганнар, колгалар h.б.; - төрле биеклектэгэ ялганган борыслар: 1,5-2, 2-3 м, бер линия буйлап яки «Г», «Т» хәрефлэрэ формасында яки бормалы рэвештэ урнашырга мөмкин.
Өлкөн мэктэп яшндэгэ балалар	Мускул көчен, тэн төзелешен һэм гомуми физик үсेशне яхшырту өчен	<ul style="list-style-type: none"> - спорт комплекслары; - спорт-уен комплекслары (микроскалодромнар, велодромнар h.б.)

13 ичэ таблица. Үен жайлланмаларына карата талэплэр

Үен жайлланмасы	Талэплэр
Таганнар	Жирдэн таган утыргычына кадэр биеклек дэрэжэсэ тыныч торышында кимендэ 350 мм яки ин күбе 635 мм булырга тиеш. Бер таган қысасында ин күбе ике утыргыч рөхсэт ителэ. Икеле таганнарда нэни балалар өчен урындык (бишек) белэн бергэ өлкөнрэк балалар өчен билгелэнгэн яссы урындык бергэ кулланылырга тиеш түгел.
Тирбэл-мэлэр	Жирдэн утыргычка карата биеклеге тигез торышында 550-750 мм булырга тиеш. Алга һэм артка хэрэкэт иткэндэ утыргычның максималь авышу почмагы – 20 градустан артык түгел. Тирбэлмэдэ утырган баланың аяклары аның конструкциясендэгэ терэк өлешлэргэ элэгерлек булырга тиеш түгел, анда очлы почмаклар булмаска тиеш, аларның түгэрэклэнеш радиусы кимендэ 20 мм булырга тиеш.
Кару-	Карусельның жир өслегеннэн ин қырый эйлэнеп тора торган

сельләр	конструкциясенә кадәрле минималь аралыгы кимендә 60 мм һәм иң күбе 110 мм булырга тиеш. Эйләнә торган платформаның түбәнгө өслеге шома булырга тиеш. Карусельның түбәнгө өлешеннән аның иң биек ноктасына кадәрле максималь биеклеге 1 м тәшкил итә.
Таучык-лар	Таучыкка менү баскыч, үрмәләп менә торган бүлемтеге яки башка төрле жайлланмалар ярдәмендә гамәлгә ашырыла. Таучыкның шуып төшү сөзәклегенең биеклеге ни рәвешле менүгә бәйсез рәвештә 2,5 м артып китәргә тиеш түгел. Ачык һәм туры таучыкның киңлеге кимендә 700 мм һәм иң күбе 950 мм. Старт мәйданчыгы – 5 градуска кадәр авышлы кимендә 300 мм озынлыгында, ләкин норма буларак, мәйданчыкның киңлеге шуу өлешенең горизонталь проекциясенә тигез булырга тиеш. Аерым торучы таучыкта ян-як коймасының биеклеге старт мәйданчыгында кимендә 0,15 м булырга тиеш. Шуа торган өлештә авышлык почмагы теләсә кайсы ноктасында 60 градустан артмаска тиеш. Шуып төшү сөзәклегенең актыккы өлешендә уртacha авышлык дәрәҗәсе 10 градустан артмаска тиеш. Таучыктагы шугалак кырые жиргә таба юнәлтеп кимендә 50 мм радиус һәм кимендә 100 градуслы бөгү почмагы белән бөгелергә тиеш. Шугалак кырыеннан жиргә кадәрле аралык 100 мм артмаска тиеш. Киртәләп торучы ян-яклары актыккы өлешендә шуып төшү озынлыгы 1,5 м азрак булганда – 200 мм артмаска, шуып төшү озынлыгы 1,5 артыграк булганда 350 мм артмаска тиеш. Таучык-тоннельның минималь озынлыгы һәм киңлеге 750 мм булырга тиеш.

**14 иче таблица. Уен жайлланмасын урнаштырганда
куркынычсызлык буенча минималь аралык**

Уен жайлланмасы	Минималь аралыклар
Таганнар	ян-як конструкцияләр яғыннан читкә таба кимендә 1,5 м һәм авыш торышындагы таганның кырый нокталарыннан алга (артка) кимендә 2,0 м
Тирбәлмәләр	ян-як конструкцияләр яғыннан читкә таба кимендә 1,0 м һәм авыш торышында тирбәлмәнен кырый нокталарыннан алга таба кимендә 1,5 м
Карусельләр	ян-як конструкцияләр яғыннан читкә таба кимендә 2 м һәм карусельнең эйләнеп тора торган түбәнгө өслегеннән өскә таба кимендә 3 м
Таучыклар	ян-якларыннан кимендә 1 м һәм таучыкның шуып төшә торган сөзәклегенең түбәндәгә кырыеннан алга таба 2 м.

**15 ичى таблица. Урамнарның категорияләренә карап, агач утырту
буенча киңәш ителгән аралыклар
Агачлар утырту**

Урамнарның һәм юлларның категориясе	Юлдан кәүсәгә кадәрле аралык (м)
Район билгеләнешендәге магистраль урамнар	3-4
Жирле әһәмияттәге урамнар һәм юллар	2-3
Юллар	1,5-2

Искәрмә – утырту өчен иң кулай төрләр: голланд юкәсе, Канада тирәге, пирамида сыман Кытай тирәге, Берлин тирәге, татар өрәңгесе, Америка өрәңгесе, Пенсильвания корычагачы, шарсыман нәзберек тал, шома карама, дүләнәләр, сары сәрви.

Сукаеш авыл жирлеге
территориясен төзекләндерү
кагыйдәләренә 3 нче кушымта

Жәяүле коммуникацияләренең киңәш ителгән киңлеге

Тротуарларның һәм башка төрле жәяүле коммуникацияләре киңлеген түбәндәге формула буенча исәпләргә:

$$B = b_1 \times N \times k/p, \text{ биредә:}$$

B – жәяүле коммуникациясенең исәпләнгән киңлеге, м;

b₁ – жәяүленең бер хәрәкәт полосасының стандарт киңлеге 0,75 м тигез;

N – «пик» сәгатьләрендә жәяүлеләр хәрәкәт итүнең фактik интенсивлығы, жәяүле коммуникациясе урнашкан урында ике юнәлеш буенча суммар, кеше/сәгать (табигый шартларда тикшерүдән килеп чыккан белешмәләр нигезендә билгеләнә);

k – жәяүле хәрәкәтен перспектив үзгәртү коэффициенты (территорияне шәһәр төзелеше буенча үстерүне анализлау нигезендә билгеләнә);

p – жәяүле коммуникациясендә бер стандарт полосаңың норматив үткәру мөмкинлеге, кеше/сәг., аны түбәндәге таблица буенча билгеләргә киңәш ителә:

Жәяүле коммуникацияләренең үткәру мөмкинлеге

Сәгатенә кеше

Жәяүле коммуникацияләре элементлары	Бер хәрәкәт полосасының үткәру мөмкинлеге
Сәүдә чөлтәре үсеш алган урамнарның кызыл линиясе буйлап урнашкан тротуарлар	700
Сәүдә чөлтәре артық үсеш алмаган урамнарның кызыл линиясе буйлап урнашкан тротуарлар	800
Жәяүле юллары (йөрөп керә торган)	600-700
Юл аша жәяүле кичүләре (жыр өсте)	1200-1500
Баскыч	500-600
Пандус (авышлығы 1:10)	700

* Максималь басымнарны билгеләгендә кабул ителә торган чик дәрәҗә үткәру мөмкинлеге – сәгатенә 1500 кеше

Искәрмәләр: бер жәяүленең хәрәкәт полосасы киңлеге – 0,75 м.

Туфрак катламы Авыл туфракларын классификацияләү

1. Туфрак тибына карап, аны яшелләндерү системасында кулланыр алдыннан аны культуралаштыру буенча төрле алымнар кулланыла.

1.1. Табигый туфраклар – тиешле табигый шартларда формалашкан һәм тулы профиле (аларның формалашуының тиешле шартларындагы барлык генетик горизонтлары) булган туфраклар.

1.2. Өслектә үзгәреш кичерүдән барлыкка килгән туфраклар – табигый туфрак юкка чыгу нәтижәсендә яки табигый туфрак профиленең өске өлешен (40 см кадәр) генетик горизонтларның пычранмаган грунтларын сибеп алмаштыру нәтижәсендә формалашкан туфраклар.

1.3. Шәһәр туфраклары (урбанозем) – торак пункты тирәлеген формалаштыру барышында ясалма барлыкка китерелгән туфраклар. Түбәндәгә төрләрен аерып чыгаралар:

Шәһәр туфраклары – конструктоземнар – гидрогеология шартларыннан, аларда формалаша торган яшел утыртмалар холкына һәм рельефта урнашкан урынына карап билгеләнә торган катлы вертикаль структурасы булган махсус сибелгән грунтларда формалашкан туфраклар.

Шәһәр туфраклары – туфрак грунтлары – антропоген бозылган (чит әйберләр күшүлгән, катламы бозылган h.b.) грунтларда формалаша торган, тамыр тереклек итә торган катламның барча тирәнлегенә (1,5 метрага кадәр) максатчан рекультивацияләүгә дучар ителмәгән һәм черемәле горизонты (ясалма булдырылған, яки туфрак хасил итүче процессларда формалашкан *in situ*) туфраклар.

2. Антропоген эшчәнлек нәтижәсендә бозылган территорияләрдә яшел утыртмаларны формалаштырганда яшелләндерелә торган барлык кишәрлектә үсемлекләрне туклану элементлары, дым һәм нава белән тәэммин итәргә сәләтле туфрак хасил итүче грунтның катлы-катлы калын катламын ясарга киңәш ителә. Яшел утыртмалар утырту һәм реконструкцияләү эшләрен уздырганда туфрак өслегенең төрле дәрәҗәдә пычрануын билгеләгән очракта пычрану дәрәҗәсенә һәм аның сыйфат параметрларына туры китереп, аңа рекультивация уздырыла.

3. Утыртканда агачлар һәм қуаклар астына чокырлар казыла, аларга ундырышлы грунт салына. Үсемлекләр өчен тискәре грунтлы территориядә туфрак хасил итүче грунт катламын формалаштырганда аны 0,5 м калынлыгындагы авыр балчыксыыл туфрак катламы белән изоляцияләргә киңәш ителә, ул механик һәм сорбатлы (сендерүчө) геохимик киртә ролен үти. Авыр металлар белән пычранган очракта, грунтка аның авырлыгының кимендә 6% күләмендә углекислоталы известь кертергә киңәш ителә.

4. Туфрак катламының һәм туфрак хасил итә торган калын грунт катламының өслеге барлык калынлыгы буенча көнкүреш һәм төзелеш калдыкларыннан чистартылган булырга тиеш. Туфрак хасил итә торган грунт ясау өчен кулланыла торган субстрат чүп үләннәре белән бик аз дәрәҗәдә генә чүпләнгән булырга тиеш (әлеге Нормаларга 4 нче күшымтаның 2 нче

таблицасы).

5. Туфрак катламын проектлаганда туфрак хасил итүче грунтның химик пычрану дәрәжәсен исәпкә алырга киңәш ителә. Аның пычрану дәрәжәсе санитар һәм биологик аспектларда билгеләнә. Санитар торыш сыйфатламасы өслектәге, кеше һәм йорт хайваннары яшәеше өлкәсөнә карый торган катлам өчен бирелә. Элеге катламның калынлығы 30 см тәшкил итә. Биологик сыйфатлама үсемлекләрнең нормаль үсешен тәэммин итә торган һәм 2 м тәшкил итүче туфрак катламы өчен бирелә (элеге Нормаларга 4 нче күшымтаның 3, 5, 6 таблицалары).

6. Туфракка санитар бәяләмә фактик пычратучы матдә катнашмаларын чик дәрәҗәдә мөмкин булган катнашмалар (ПДК) яки санитар-эпидемиология органнары тарафыннан билгеләнгән чама белән мөмкин булган катнашмалар (ОДК) белән чагыштырып бирелә. Туфракның пычрану дәрәжәсөнә биологик бәяләмә гадәттә фактик пычратучы матдә катнашмаларын фитоагулы ПДК белән чагыштыру юлы белән уздырыла (элеге Нормаларга 4 нче күшымтаның 4,8 таблицалары).

7. *Туфракның биологик пычрану дәрәжәсө анда минималь туфрак бүлемтеге чикләрендә өстенлекле пычрату компонентының уртacha дәрәжәсөнә карап билгеләнә.*

8. Ныклап иләкләүче грунтларда (ком, гравий күшүлгән грунты, 40% артык вак таш) конструктоземнар формалаштырганда алар белән конструктоземнар арасына 20 см калынлығында уртacha һәм авыр балчыксыл туфраклардан су тоткарлыгы торган катлам салып калдырырга киңәш ителә. 3-5° текә тау битләрендә конструктоземнар формалаштырганда катлам өслегендә 30 см калынлығында уртacha яки авыр балчыксыл (аллювиаль) грунт салып калдыруны күздә тотарга кирәк. Конструктоземнар формалаштырганда 5° текәрәк булган озын тау битләрендә аларны, күзәнәкләрен уңдырышлы авыр балчыксыл грунт белән тутырып, рәшәткәләп алырга. Өстән күмелә торган грунтның калынлығы – 15-20 см.

9. 2-3 метрда этемсез грунт сularы баскан урыннарда су астында калган территорияләр өслегендә туфрак катламы гадәттә капилляр күтәртә торган кайма ярыгын барлыкка кiterә торган грунт катламын ясау юлы белән төрле яшел утырта төрләре өчен тамыр яшәтерлек катламны дренажлау таләпләрен исәпкә алыш конструкцияләнә. Грунт катламының биеклеге һәм аның яту тирәнлеге таблица нигезендә билгеләнә. Грунт сularы кимендә 2 метр тирәнлегендә яткан су баскан территорияләр өслегендә яшел утыртмалар системасын проектлаганда капилляр кайма ярыгын барлыкка кiterә торган катлам конструкциясе белән бергә даими дренаж салырга киңәш ителә.

10. Авыл жирлеге шартларында газоннар һәм сөзәк урыннар астындагы грунты, норма буларак, тулысынча алмаштыруга мохтаж. Газон астына үсемлекчелек жире катламы аның механик составын зарури яхшыртып, өстәмәләр керте 20 см тәшкил итәргә тиеш, аңа күп мәртәбә түбәндәгеләр болгатыла: ком - 25%, торф - 25%, үсемлекчелек туфрагы - 50%. Шулай ук үсемлекчелек жиренең уңдырышлылығын минерал һәм органик ашлама керту юлы белән дә яхшыртуны күздә тотарга киңәш ителә. Төзекләндерүне проектлаганда корыла торган газоннарның сыйфатын яхшырта торган яңа методларны кулланырга киңәш ителә: гидрочәчү белән тотрыклыландыру, «Пикса» h.b.

Яшел утыртмаларны тәрбияләү эшен төзелешне һәм реконструкцияләүне

башкаручы субъектлар тарафыннан объектны эксплуатацияләүче оешмага тапшырганчыга кадәр төзелешнең яки реконструкцияләүнен барлық чорында гамәлгә ашырырга.

1 нче таблица. Авыл туфраклары сыйфатына карата таләпләр

Туфр. хасил итүче катламнарның һәм горизонтларның күрсәткечләре	Катламнарның тирәнлеге, см		
	0-20	20-50	50-150
Физик үзлекләре			
Составындагы физик балчык күләме < 0,01 мм	30-40	20-40	30-40
Яту тығызлығы г/см ³	0,8-1,1	1,0-1,2	1,2-1,3
Химик үзлекләре			
Черемә в/о	4-5	1-0,5	0,5
pH	5,5-6,5	5,5-7,0	5,0-6,0
ОДК карата ТМ күләме	1	1	1
РВ зурлығы, мкр/сәг	< 20	< 20	< 20
Туфракның минерал азот белән минималь тәэм. ителү дәрәжәсе, мг/100г	4,0	4,0	4,0
Туфракта P ₂ O ₅ һәм K ₂ O күләме, мг/100 г (минималь мөмк./оптим.)	10/40 һәм 35	10/20 һәм 15	10/15 һәм 10
Биологик үзлекләре			
Туфрактагы патоген микроорганизмнар зурлығы, данә/грамм			
Төрле мезофаunalар, данә			
Төрләр	4	3	2
Фитоагулылығы, фонды буенча кыскалығы	< 1,1	1,1-1,3	1,1-1,3

2 нче таблица. Чүп үләннәре белән пычрану дәрәжәсе

Бер кв. м. данәләр саны

Пычрану дәрәжәсе	Чүп үләннәре саны
Зәгыйфь	1-50
Уртача	51-100
Күэтле	100 артык

3 нче таблица. Туфракларның биологик күрсәткечләре һәм аларны бәяләү критерияләре

Биологик күрсәткечләр	Канәгатьлә ндерерлек торышта	Чагыш-тырмача канәгать-ләндерерлек	Канәгать-ләндерерлек түгел	Гадәттән тыш экологик вәзгиять	Экологик һәлакәт
Микробомассаның активлык дәрәжәсе (кимунец, кабатланучанлығы)	< 5	5-10	10-50	50-100	> 100
Патоген микроорганизмнар күләме,	-	10 ² -10 ³	10 ³ -10 ⁴	10 ⁵ -10 ⁶	> 10 ⁶

туфракның 1 г					
Гельминт күкәйләренең куләме, 1кг туфракта	-	10 кадәр	10-50	50-100	>100
Колититр	>1,0	1,0-0,01	0,01-0,05	0,05-0,001	<0,001
Фитоагулылық (кабатланучанлығы)	<1,1	1,1-1,3	1,3-1,6	1,6-2,0	>2,0
Геноагулылық (контроль белән чагыштырганда мутацияләр саны арту)	<2	2-10	1-100	100-1000	>100

4 иче таблица.

Грунтларның фитоагулылығы, ОДК

Килограммга миллиграммнарда

Cr	Ni	Zn	Pb	Cu	As	Ион CL
100	100	300	100	100	20	100

5 нче таблица.

Туфракларның фермент активлығы бастырыла торған туфрак пычрану дәрежеләре

100 граммга миллиграммнарда

Ферментлар*	Туфрак составында		
	кадмий	Курга ш	Цинк
Каталаза	3	700	300
Дегидрогеназа	5	300	700
Инвертаза	10	>1000	10000
Протеаза	50	>1000	>10000
Уреаза	>100	>1000	>10000

* Туфракларда минераллаштыру процессларында həm төрле матдәләр синтезинда катнаша торган ферментлар.

6 нчы таблица.

Норм.	2,5-5,0	-	32-65	55-100	0,5-1,0	33-66	20-40	-
Уртacha	5,1-10,0	-	66-130	111-220	1,1-2,0	67-330	41-200	-
Югары	10,1-15,0	-	131-195	221-330	2,1-3,0	331-660	201-400	-
Бик югары	>15	-	>195	>330	>3,0	>660		-
Балчыксыл hэм балчыклы туфракларда pH 5.5 артык (вал формалары)								
Норм.	5-10	-	65-130	110-220	1,0-2,0	66-132	40-80	-
Уртacha	11-20	-	131-260	221-400	2,1-4,0	133-660	81-400	-
Югары	21-30	-	261-390	401-660	4,1-6,0	661-1320	401-800	-
Бик югары	>30	-	>390	>660	>6,0	>1320	>800	-
Хәрәкәтчән формалары								
Норм.	-	-	3,0-6,0	10,0-23,0	-	1,5-3,0	2,0-4,0	3,0-6,0
Уртacha		-	6,1-12,0	24,0-46,0	-	3,1-15,0	4,1-20,0	6,1-30,0
Югары	-	-	12,1-18,0	47,0-69,0	-	15,1-30	20,1-40,0	31,0-60,0
Бик югары	-		>18,0	>69	-	>30,0	>40,0	>60,0
* Нормаль дәрәжә – үсемлекнен нормаль үсеше, Уртacha – орлыкларның ундырышлылық дәрәжәсөнен кимүе, тамыр системасына зиян килүе, Югары – үсемлекнен морфологиясе үзгәрү, Бик югары – үсемлекнен hәлак булуы.								

7 нче таблица.
Спорт газоннары ясау өчен урбоконструктозем конструкцияләре типлары

Тамыр токымы тибы	Профиле буенча тирәнлеге, см			
	0-15	16-30	31-45	46-60
Уртacha иләкләүче уртacha балчыксыл	Черемә кертел-гән катлам	Уртacha балчыксыл тамыр токымы	Урт. балчыксыл тамыр токымы	Урт. балчыксыл тамыр токымы
Яхшы иләкли торган комлы грунтлар	Черемә кертел-гән катлам	Уртacha балчыксыл туфр. хас. итүче катлам	Комлы тамыр токымы	Комлы тамыр токымы
Авыр балчыксыл начар иләкли торган фунтлар	Черемә кертел-гән катлам	Уртacha балчыксыл туфр. хас. итүче катлам	Вак таштан hэм комнан дренажлаучы катлам	Тамыр токымы авыр балчыксыл

8 нче таблица.

Торак пункты туфракларында авыр металларның һәм мышьякның мөмкин булған катнашмалары

Килограммга миллиграммнарда

Авыр металлар белән мышьякның катышу дәрәҗәләре	Составындагы күләме					
	Куркынычлылыкның 2 нче классы			Куркынычлылыкның 1 нче классы		
	Никель	Бакыр	Цинк	Кургаш	кадмий	мышьяк
Комсыл һәм комсу туфракларда фон күләме	5-10 урт.6	5-12 урт.8	25-30 урт.28	4-9 урт.6	0,01-0,1 урт.0,05	0,9-1,7 урт.1,5
Балчыксыл һәм балчыклы туфракларда фон күләме	15-25 урт.20	12-30 урт.20	30-60 урт.45	12-30 урт.20	0,09-0,3 урт.0,22	1,2-3,2 урт.2.2

Сукаеш авыл жирлеге
территориясен төзекләндерү
кагыйдәләренә 5 нче күшымта

Рекреация билгеләнешендәге территорияләрне төзекләндерү алымнары

1 нче таблица.

Авыл паркы мәйданнарын оештыру

Кв. метрларда

Парк мәйдан- нары һәм мәйданчык- лары	Билгеләнеше	Төзекләндерү элементлары	Үлчәмнәре	Бер кешегә мин. нормасы
Төп мәйданчыклар	Паркларны планлаштыру үзәкләре аллеялар кисешкән урында, паркка керә торган өлештә, корылмалар каршысында урнаштырыла	Бассейннар, фонтаннар, скульптура, партер яшеллеге, чәчәклекләр, парад һәм декоратив яктырту. Түшәмәсе: плитәләр белән ныгытылган, борт ташы	Аллеяларга керә торган урыннан чиғенүче- ләрне көртү мөмкинлеген исәпкә алып	1,5

Массакүләм чаралар мәйданнары	Концертлар, бәйрәмнәр үздүрү, зур күләмнәр. Болын тирәлеге яки дайми сызымта рәвешендә формалаштырыла. Юл – төп аллея буйлап.	Яктырту җайланмасы (фонарьлар, прожекторлар). Утыртмалар – периметры буенча. Түшәмәсе: газон, каты (плитка), катнаш.	1200-5000	1,0-2,5
Ял мәйданчык- лары,	Паркның төрле өлешләрендә. Мәйданчыкларның	Бөтен жирдә: яктылык, чатырлар, корылма чатырлар, трельяжлар,	20-200	5-20

чирэмлеклэр	төрлөре: – дайми планлаштырыла торган, дайми яшелләндерүле; – дайми планлаштырыла торган, үсемлекләрнең ирекле төркемнәрен кысалап; – ирекле планлаштырыла торган, үсемлекләрнең ирекле төркемнәрен кысалап	эскәмияләр, чүп савытлары Үзәгендә декоратив бизәлеш (чәчәклек, фонтан, скульптура, гөл чүлмәгә). Түшәмәсе: плиткалар, борт ташы, чәчәкләрдән һәм үләннәрдән бордюрлар. Мәйданчыкларда – чирэмлекләрдә – газон		
Бию мәйданчыклары, корылмалар	Төп яки ярдәмче аллеялар янәшәсендә урнаштырыла	Яктылык, коймалар, эскәмияләр, чүп савытлары. Түшәмәсе: маxsus.	150-500	2,0
Балалар өчен уен мәйданчыклары: - 3 яшькәчә - 4-6 яшь - 7-14 яшь	Аз хәрәкәтләнә торган аерым, хәрәкәтле күмәк уеннар. Ярдәмче аллеялар буйлап урнаштырыла	Үен, физик культура-савыктыру жайланмалары, яктылык, эскәмияләр, чүп савытлары. Түшәмәсе: комлы, грунтлы яхшыртылган, газон.	10-100 120-300 500-2000	3,0 5,0 10,0
14 яшькәчә балалар өчен уен комплекслары	Хәрәкәтчән күмәк уеннар		1200-1700	15,0
Балалар һәм 10-17 яшьлек балалар, өлкәннәр өчен спорт уеннары	Төрле хәрәкәтле уеннар һәм күңел ачулар, шул исәптән велодромнар, скалодромнар, минирамплар, тәгәрмәчле роликларда йөрү h.б.	Билгеле бер спорт-уен уйнау өчен исәпләнгән маxsus жайланма һәм төзекләндерелеш	150-7000	10,0
Автокую урыннары белән парк алды мәйданчыклары	Паркка керү урыннарында, паркларга килә торган шәһәр транспорты белән кисешкән урыннарда	Түшәмәсе: асфальт, бетон, плитка, плиткалар һәм кәрәзләр, газонга батырылган – борт ташы белән жиһазландырылган	Транспорт таләпләре һәм транспорт хәрәкәте графигы белән билгеләнә	

2 иче таблица.
Мәйданинар һәм парк корылмаларының һәм мәйданчыкларның үткәру мөмкинлеге

Объектларның һәм корылмаларның аталышы	Бер урынның яки объектның үткәру мөмкинлеге (бер көнгә кешеләр саны)	Бер урынга яки бер объектка кв.м. мәйдан нормасы
1	2	3
Уеннар*	100	20
Хор белән жырлау мәйданчыгы	6,0	1,0

Бию мэйданчыгы (терраса, зал)	4,0	1,5
Ачык театр	1,0	1,0
Жэйге цирк	2,0	1,5
Күргэзмэлэр павильоны	5,0	10,0
Ачык лекторий	3,0	0,5
Кафе	6,0	2,5
Сэүдэ кибете	50,0	6,0
Касса*	120,0 (1 сэгатытэ)	2,0
Бэдрэф	20,0 (1 сэгатытэ)	1,2
Ял чатырлары	10,0	2,0
Жэйге чишенү бүлмэсө	20,0	2,0
Кышкы чишенү бүлмэсө	10,0	3,0
Автомобиллэр кую урыннары**	4,0 машина	25,0
Велосипед кую урыннары**	12,0 машина	1,0
Биллиард бүлмэсө (1 өстэл)	6	20
Балалар өчен автодром*	100	10
Шугалак*	100x4	51x24
Бадминтон мэйданчыгы*	4x5	6,1x13,4
Баскетбол мэйданчыгы*	15x4	26x14
Волейбол мэйданчыгы*	18x4	19x9
Гимнастика мэйданчыгы*	30x5	40x26
Шэхэрчеклэр өчен мэйдан*	10x5	30x15
Мэктэпкэчэ яштэгелэр мэйданчыгы	6	2
Массакулэм уеннар мэйданчыгы	6	3
Өстэл тенисисы мэйданчыгы (1 өстэл)	5x4	2,7x1,52
Тенис мэйданчыгы*	4x5	40x20
Футбол кыры*	24x2	90x45, 96x94
Шэйбэле хоккей кыры*	20x2	60x30
Спорт үзэгэ, стадион*	20x2	96x120

* Мэйдан нормасы объектка бирелэ.

** Объект парк территорииясеннэн читтэ урнашкан.